

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Διπλωματική Εργασία

**ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:
ΠΩΣ ΦΤΑΣΑΜΕ ΚΑΙ ΠΟΥ ΠΑΜΕ;**

της

ΣΕΡΕΤΙΔΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΣ (10/10)

Επιβλέπων καθηγητής: Νούλας Αθανάσιος

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού
διπλώματος ειδίκευσης στη Διοίκηση Επιχειρήσεων
με εξειδίκευση στη Χρηματοοικονομική Διοίκηση

Σεπτέμβριος 2012

Στον Δημήτρη και στην οικογένεια μου
για την αμέριστη συμπαράσταση και
τη συνεχή παρότρυνσή τους
για την εκπλήρωση των στόχων μου!

Ευχαριστώ θερμά για την εκπόνηση της παρούσης εργασίας
τον επιβλέπων καθηγητή μου κ. Νούλα Αθανάσιο
για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και
για την πολύτιμη βοήθειά του!

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μέχρι στιγμής, η παγκόσμια οικονομική κρίση εκδηλώθηκε στην Ελλάδα – κυρίως- με τη μορφή της «οικονομικής κρίσης του κράτους» (O'Connor, 1973, 1977), γεγονός το οποίο πυροδότησε, ως γνωστό, σημαντικές εξελίξεις, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στη Ζώνη του Ευρώ. Η παρούσα μελέτη έχει δομηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να παρουσιάσει αναλυτικά και με σαφήνεια τα γεγονότα που οδήγησαν τόσο την Ελλάδα όσο και την Ευρωζώνη σε ένα οικονομικό τέλμα που απειλεί με ζοφερό τρόπο τη συνοχή του Ευρωπαϊκού θεσμικού οικοδομήματος, τόσο στην πολιτική του όσο και στην οικονομική του πτυχή.

Όταν τον Οκτώβριο του 2009 ρωτήθηκε η καθηγήτρια C.Reinhart (University of Maryland) σχετικά με την κατάσταση του Ελληνικού χρέους και τις προοπτικές που ανοίγονται, απάντησε:

«Η Ελλάδα, από την ανεξαρτησία της, το 1830, βρίσκεται σε κατάσταση πτώχευσης σχεδόν το 50% του χρόνου. Σας λέει κάτι αυτό;»

(C. Reinhart, K. Rogoff, (2009), *This time is different: eight centuries of financial folly*, USA: Princeton University Press.)

Προφανώς αυτό καταδεικνύει αρκετά πράγματα και πιο συγκεκριμένα ότι η Ελληνική Κοινωνία ζει συνεχώς υπό την πίεση της περιορισμένης δυνατότητας χρηματοδότησης αυτού που η ίδια αντιλαμβάνεται ως ανάγκες της. Μάλιστα η πραγματικότητα είναι περισσότερο αρνητική.

Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της εργασίας μέσα από την έρευνα και τη μελέτη είναι η διήθηση στο οικονομικό πρόβλημα που ταλανίζει την Ελλάδα την τελευταία πενταετία. Ένα φαινόμενο το οποίο έχει παρουσιαστεί ουκ ολίγες φορές και σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο κεντρικός άξονας του παρόντος πονήματος θα είναι η μελέτη και η αντιπαραβολή περιπτώσεων οικονομικών κρίσεων μεταξύ της Ελλάδος και άλλων χωρών, η παρουσίαση των οικονομικών δεδομένων της χώρας μας από τη μεταπολίτευση έως την εμφάνιση της κρίσης στην οποία σύμφωνα με πολλούς εδράζονται οι οικονομικές ασθένειες και οι αδυναμίες που μοιρολατρικά προεξοφλούσαν την εκδήλωση μιας οικονομικής κρίσης στη χώρα μας. Εκ των προτέρων είναι θεμιτό να αναφέρουμε ότι η ενασχόληση μας με ένα τόσο σημαντικό ζήτημα το οποίο συνιστά θέμα έντονου ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος καθώς και μελέτης, δεν δύναται να παρουσιαστεί απόλυτα στο πλαίσιο μιας και μόνο διατριβής. Επιφυλασσόμαστε να παρουσιάσουμε το θέμα όσο το δυνατό ορθότερα στο περιορισμένο πλαίσιο του παρόντος έργου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ	ii
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	iii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iv
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	v
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	vii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	
ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	4
1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	4
1.2. ΟΡΙΣΜΟΣ.....	5
1.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	8
1.3.1. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΜΨΗ	11
1.3.2. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΕΡΘΕΡΜΑΝΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΜΨΗ	12
1.4. ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ	17
1.4.1. ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝΕΝ ΓΕΝΕΙ.....	17
1.4.2. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ	17
1.4.2.1. ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ (ΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ) ADAM SMITH.....	17
1.4.2.2. ΚΕΥΝΣΙΑΝΙΣΜΟΣ.....	18
1.4.2.3. ΝΕΟΦΙΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ (Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΣΙΚΑΓΟΥ- ΜΙΛΤΟΝ ΦΡΙΝΤΜΑΝ)	19
1.4.2.4. ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ	20
1.4.3. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ (ΑΝΤΙΚΥΚΛΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ)	22
2. ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ	24
2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	24
2.2. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ.....	25
2.3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ.....	31
2.3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	31
2.3.2. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	32
2.3.3. ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	34
2.3.4. Η ΜΕΓΑΛΗ ΥΦΕΣΗ	37
2.3.5. Η ΤΕΛΙΚΗ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ	39
2.3.6. ΕΚΤΑΚΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	41
2.3.7. Η ΑΝΑΚΑΜΨΗ.....	43
2.3.8. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	44

2.3.8.1. ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ- ΕΛΛΑΔΑΣ.....	46
2.3.8.2. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	46
2.3.9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	47
3. ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΕΩΣ	
ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ.....	49
3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	49
3.2. ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ.....	50
3.3. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ.....	52
3.4. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ.....	58
3.5. Η ΕΚΡΗΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ.....	59
3.6. ΤΟ ΠΛΗΘΩΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	62
3.7. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΕΤΩΝ ΚΑΙ Η ΔΙΕΘΝΗΣ	
ΚΡΙΣΗ.....	64
3.8. Η ΑΝΑΓΚΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΣ.....	67
4. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	69
4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	69
4.2. ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΧΡΕΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΑΓΟΡΩΝ.....	70
4.3. ΟΙ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ	
ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ.....	72
4.4. Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η	
ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ.....	76
4.5. ΔΑΝΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ.....	80
4.6. Η ΚΡΙΣΗ ΕΠΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.....	83
5. Η ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ.....	89
5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	89
5.2. ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ.....	89
5.3. Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ.....	92
5.4. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ	
ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ.....	93
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	98
6.1. ΒΑΘΥΤΕΡΕΣ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ	
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ.....	98
6.2. Ο ΗΘΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ	
Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΕ.....	100
6.3. ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	104
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	108

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1: Σύγκριση Αργεντινής Ελλάδας.....	σελ.45
Πίνακας 3.1: Μακροοικονομικοί Δείκτες της Ελληνικής Οικονομίας	σελ.57
Πίνακας 4.1: Διαδοχικές εκτιμήσεις για το έλλειμμα και το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης για το έτος 2009	σελ.76
Πίνακας 5.1: Βασικά χαρακτηριστικά Ευρωπαϊκών Μηχανισμών Στήριξης	σελ.97
Πίνακας 6.1 Οι βαθύτερες αιτίες του οικονομικού και κοινωνικού προβλήματος .	σελ.98

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1.1: Οι Φάσεις του Οικονομικού Κύκλου	σελ.10
Διάγραμμα 3.1: Ρυθμός Ανάπτυξης του ΑΕΠ στην Ελλάδα (1970-2005)	σελ.53
Διάγραμμα 3.2: Η Εξέλιξη του Ποσοστού Ανεργίας	σελ.54
Διάγραμμα 3.3: Ο Πληθωρισμός στην Ελλάδα (1970-2005).....	σελ.55
Διάγραμμα 3.4: Το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (1970-2005).....	σελ.56
Διάγραμμα 3.5: Το Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης	σελ.60
Διάγραμμα 3.6: Το Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης.....	σελ.61
Διάγραμμα 4.1: Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (2007-2011)	σελ.70
Διάγραμμα 4.2: 5ετή CDS από 01/09/2009 ως 10/02/2011	σελ.71
Διάγραμμα 4.3: Έλλειμμα Τρεχουσών Συναλλαγών	σελ.73
Διάγραμμα 4.4: Διαφορά Πληθωρισμού με Ευρωζώνη	σελ.74
Διάγραμμα 4.5: Έσοδα και Έξοδα Γενικής Κυβέρνησης (Ελλάδα, % ΑΕΠ)	σελ.75
Διάγραμμα 4.6: Έσοδα και Έξοδα Γενικής Κυβέρνησης (ΕΕ-16, % ΑΕΠ)	σελ.75
Διάγραμμα 6.1: Ποσοστά χωρών σε κατάσταση πτώχευσης ή αναδιάρθρωσης του χρέους	σελ.101
Διάγραμμα 6.2: Χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ για ανεπτυγμένες, αναδυόμενες και χαμηλού εισοδήματος χώρες (1880-2009)	σελ.102
Διάγραμμα 6.3: Κινητικότητα κεφαλαίου (1800-2007).....	σελ.102

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικονομική κρίση που έχει πλήξει την χώρα μας τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει ριζικά την καθημερινότητά προκαλώντας μια ταχεία υποβάθμιση του επιπέδου ζωής μας. Ασφαλώς το φαινόμενο δεν είναι μόνο χαρακτηριστικό της Ελλάδας αλλά αντιθέτως έχει κάνει την εμφάνισή του σε πολλές χώρες του κόσμου διασπώντας τις κοινωνικοοικονομικές δομές τους και επηρεάζοντας σφοδρά το πολιτικό τους περιβάλλον. Απλά ήταν η σειρά της Ελλάδας έχοντας εγγενείς και άλυτες οικονομικές αδυναμίες τις τελευταίες δεκαετίες να πέσει θύμα των κερδοσκόπων που μπόρεσαν με μεγάλη ευκολία να διεισδύσουν και να θρυμματίσουν ένα «άρρωστο» και ευάλωτο εγχώριο χρηματοπιστωτικό οικονομικό σύστημα, αποκομίζοντας τεράστια οφέλη και θέτοντας τον ελληνικό λαό σε κατάσταση απελπισίας, με την ανεργία και τις αυτοκτονίες να πολλαπλασιάζονται με γεωμετρική πρόοδο.

Η οικονομική κρίση της Ελλάδας δεν είναι ένα επιφανειακό θέμα και ούτε θα μας απασχολήσει μόνο πρόσκαιρα αλλά θα στιγματίσει και θα χαράξει το μέλλον των επόμενων γενεών. Κρίνεται επομένως απαραίτητο, ως και αναγκαίο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, κάθε συμπολίτης μας να λάβει επίγνωση της σοβαρότητας του ζητήματος και όλοι μαζί, ο καθένας από την σκοπιά του, να βάλει ένα μικρό λιθαράκι στη συλλογική προσπάθεια εξόδου από το οικονομικό τέλμα.

Συνεπώς, ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να συνεισφέρει στην καλύτερη κατανόηση του εν λόγω ζητήματος προσφέροντας μια σφαιρική μελέτη και μια κριτική θεώρηση προστατευμένη από το κύρος που της δίνει ο χαρακτήρας της διπλωματικής διατριβής. Δεν είναι εύκολο ένα τέτοιο εγχείρημα και ασφαλώς δεν μπορούμε να ισχυριστούμε, ότι το παρόν πόνημα θα μπορέσει να παρουσιάσει με απόλυτη επάρκεια, μια συνολική και αναμφισβήτητη επίδειξη του ζητήματος. Αυτό το οποίο πρέπει να θεωρείται δεδομένο είναι ότι ο αναγνώστης διαβάζοντας το έργο θα έρθει σε επαφή με τον κεντρικό πυρήνα του ζητήματος, θα λάβει γνώση οικονομικών θεωριών και στατιστικών στοιχείων, θα εξετάσει τις περιπτώσεις γνωστών παγκόσμιων οικονομικών κρίσεων, θα έρθει σε επαφή με ένα συναίσθημα ενοχής μελετώντας τις ευθύνες μας για την οικονομική κατάσταση της χώρας μας, - κυρίως μετά την ανεύθυνη οικονομική πολιτική της μεταπολίτευσης, - θα μάθει τα όσο έλαβαν χώρα σε ευρωπαϊκό οικονομικό επίπεδο και τέλος θα είναι σε θέση να διαμορφώσει την δική του κρίση αναφορικά με το παρόν και το μέλλον του παρόντος οικονομικού προβλήματος, προσεγγίζοντας ή

διαφωνώντας με τα τελικά συμπεράσματα της εργασίας μας. Αλλά για να δώσουμε μια πιο συγκεκριμένη εικόνα στον αναγνώστη και για να τον προϊδεάσουμε αναφορικά με το τι θα επακολουθήσει δυνόμαστε πολύ συνοπτικά να παρουσιάσουμε τον σκελετό της εργασίας.

Το πρώτο κεφάλαιο θα είναι στο μεγαλύτερό του μέρος μια καθαρά θεωρητική προσέγγιση του οικονομικού ζητήματος. Δηλαδή πρόκειται ασχοληθούμε με μια καθαυτή θεωρητική παρουσίαση σημαντικών εννοιών της οικονομικής θεωρίας που θα μας βοηθήσουν στη συνέχεια να κατανοήσουμε καλύτερα τα πιο περίπλοκα ζητήματα με τα οποία θα έρθουμε σε επαφή. Υπ' αυτή την έννοια το πρώτο κεφάλαιο περικλείει ένα ορισμό της οικονομικής κρίσης, την παρουσίαση των σημαντικότερων χαρακτηριστικών της και μερικές από τις κυριότερες οικονομικές θεωρίες όπως τον φιλελευθερισμό και τον μαρξισμό.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί αφήνουμε πίσω μας το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας και προχωράμε στην μελέτη άλλων παγκόσμιων περιπτώσεων οικονομικών κρίσεων από την μελέτη και την εμπειρία των οποίων μπορούμε να αντλήσουμε χρήσιμα συμπεράσματα που μπορούν να μας βοηθήσουν στην καλύτερη αντιμετώπιση του δικού μας εγχώριου οικονομικού ζητήματος. Ασφαλώς θα γίνει αναφορά και στην χωρίς αμφιβολία πολύ γνωστή περίπτωση οικονομικής κρίσης της Αργεντινής την οποία θα προσπαθήσουμε μέσα από μια συγκριτική μελέτη να την αντιπαραβάλλουμε με την ελληνική κρίση χρέους καθώς εικάζεται από πολλούς ότι τα δύο φαινόμενα έχουν πολλά κοινά σημεία και ίσως εκεί κρύβεται και το κλειδί για την δική μας σωτηρία.

Στο τρίτο κεφάλαιο η ενασχόλησή μας θα στραφεί γύρω από την ελληνική οικονομική πολιτική της μεταπολίτευσης που χορήγησε στην Ελλάδα πολλές από τις οικονομικές αδυναμίες που άφησαν την χώρα ευάλωτη και ανοιχτή σε μια συστηματική επίθεση των κερδοσκόπων. Θα δούμε, ότι η παρούσα οικονομική κρίση δεν είναι ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε ξαφνικά αλλά αντίθετα ήταν προϊόν μιας βαθιάς διεργασίας που είχε τις ρίζες του στην μεταπολίτευση και απλά σήμερα εμείς βιώνουμε το τέλος αυτής της διαδικασίας.

Το τέταρτο κεφάλαιο με τη σειρά του πραγματεύεται το ζήτημα τόσο της ελληνικής οικονομικής κρίσης όσο και της οικονομικής κρίσης και άλλων μελών της Ευρωζώνης όπως η Ιρλανδία, Πορτογαλία και η Ισπανία. Θα γίνει ιδιαίτερη μνεία σε αυτήν την οικονομική δυσλειτουργία του ευρωπαϊκού οικονομικού μορφώματος το οποίο απειλεί να πλήξει την πολιτική και οικονομική συνοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τέλος στο τελευταίο τμήμα της εργασίας θα καταπιαστούμε με το επίπονο εγχείρημα της πρόβλεψης του μέλλοντος της οικονομικής κρίσης τόσο στο εγχώριο όσο και στο παγκόσμιο επίπεδο. Η οικονομική κρίση είναι ένας ζωντανός οργανισμός που εξελίσσεται και επηρεάζεται άμεσα από τις συνθήκες που την περιβάλλουν καθιστώντας εν τέλει αρκετά ριψοκίνδυνο την παρουσίαση μιας υπόθεσης εργασίας σχετικά με την εξέλιξή της. Ωστόσο αποτολμούμε να εκφράσουμε την άποψή μας αναφορικά με την μελλοντική πορεία της κρίσης τόσο παγκόσμια συμπεριλαμβανομένου και της Ε.Ε. όσο και εγχώρια. Ευελπιστούμε οι αισιόδοξες προβλέψεις μας να υλοποιηθούν στο μέλλον, θέτοντας τέρμα στην ανθρώπινη θλίψη.

1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η οικονομική κρίση αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο που κατά καιρούς έχει επηρεάσει την κοινωνικοοικονομική υπόσταση πολλών κρατών και που στις μέρες μας συνιστά το πρωτεύον ζήτημα που χρήζει άμεσης επίλυσης και στη χώρα μας, μιας και οι συνέπειές του έχουν αλλάξει άρδην την καθημερινότητα της πλειοψηφίας των συμπατριωτών μας. Εξαιτίας των αμέτρητων συγκεχυμένων αναφορών που γίνονται καθημερινά γύρω από τον όρο, κρίνεται πρέπον στο παρόν πόνημα να προχωρήσουμε σε μία αποσαφήνισή του, παρουσιάζοντας μια συνοπτική αλλά συνάμα ουσιαστική προσέγγιση του φαινομένου της οικονομικής κρίσης καθώς και των χαρακτηριστικών που την περιβάλλουν.

1.2. ΟΡΙΣΜΟΣ

Το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης συνιστά ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει εκτενώς τον χώρο της οικονομικής επιστήμης, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον των ακαδημαϊκών του χώρου, στην προσπάθειά τους να το μελετήσουν και να το κατανοήσουν. Ο όρος χρησιμοποιείται επανειλημμένως στις μέρες μας και κοινωνικές επιπτώσεις όπως ανεργία, κλείσιμο επιχειρήσεων, μείωση μισθών, ακόμα και εγκληματικότητα θεωρείται ότι είναι αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης. Παρόλα αυτά δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως υπάρχει απόλυτη ομοφωνία και η βιβλιογραφία μας παρέχει αρκετές διαφορετικές στην ουσία αλλά και στην σκέψη -ως και αντιδιαμετρικές θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε- θεωρήσεις του φαινομένου από τους διάφορους μελετητές. Ως εκ τούτου η προσπάθεια να δώσουμε έναν κοινό, αποδεκτό απ' όλους τους οικονομολόγους ορισμό του φαινομένου την οικονομικής κρίσης δεν φαντάζει κάτι το ρεαλιστικό. Ωστόσο υπάρχουν κοινοί τόποι, στους οποίους οι διάφορες θεωρίες τέμνονται βάσει των οποίων μπορούμε να επιχειρήσουμε στο πλαίσιο την παρούσας έρευνας να παρουσιάσουμε. Αρχίζοντας καθαρά ετυμολογικά την προσπάθειά μας αυτή, βλέπουμε ότι η κρίση προέρχεται εκ του ρήματος κρίνω και χαρακτηρίζει

«μια μη κανονική κατάσταση. Μια κατάσταση κρίσιμη, δύσκολη, επικίνδυνη. Συγκεκριμένα κρίση είναι μια εκτροπή από την κατάσταση της κανονικότητας και μπορεί να προσλάβει διαβαθμίσεις αντικανονικότητας από μια κατάσταση απλής διαταραχής μέχρι την κατάσταση μη ελεγχόμενων εκρηκτικών γεγονότων και την κατάσταση του χάους και του πανικού» (Παηγουράκης, 2001).

Η λέξη κρίση με την έννοια της δυσλειτουργίας ενός ζώντος οργανισμού συναντάται για πρώτη φορά στην Ιατρική Επιστήμη. Σύμφωνα με τον Ιπποκράτη ο άνθρωπος βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης, όταν ασθενεί. Με την ίδια έννοια, δηλαδή αυτή της δυσλειτουργίας συναντάται στην Ιστοριογραφία και δη στον Ηρόδοτο, με τη διαφορά ότι η εν λόγω δυσλειτουργία δεν αναφέρεται σε ασθενείς αλλά σε πολιτισμούς που βρίσκονται σε φάση κατάρρευσης. Πιο συγκεκριμένα ο Ηρόδοτος μιλά για κρίση της κληρονομικής βασιλείας, η οποία οδηγεί αργότερα στην ανάπτυξη της πόλης-κράτους. Επίσης την κατάλυση της Λυδικής αυτοκρατορίας από τους Πέρσες το 545 π. Χ. την αναφέρει ως περίοδο κρίσης

Τον 16ο αιώνα χρησιμοποιείται ξανά ο όρος στο χώρο των πολιτικών επιστημών με την έννοια της δυσλειτουργίας των πολιτικών θεσμών. Από την πολιτική πέρασε στον τομέα των οικονομικών επιστημών διαμέσου του Μαρξ τον 19ο αιώνα και

χρησιμοποιήθηκε, για να χαρακτηρίσει την αρρυθμία και τα προβλήματα της οικονομίας, κατά τη διάρκεια της οποίας παρατηρείται μεγάλης έκτασης καταστροφή των παραγωγικών δυνάμεών της.

Επιπροσθέτως κρίση είναι:

«η διατάραξη της ομαλής πορείας μιας διαδικασίας, η κακή λειτουργία ή η έμπρακτη αμφισβήτηση καθιερωμένων δομών, αξιών, θεσμών κλπ» (Μπαμπινιώτης, 2005).

Επανερχόμενοι σε καθαρά οικονομικούς όρους βλέπουμε ότι σύμφωνα με τον Sharpe στο βιβλίο¹ του “A Simplified Model For Portfolio Analysis, Management Science”,

«μία κρίση είναι μια χρονική περίοδος όπου υπάρχει μια μεγάλη πτωτική κίνηση στην αγορά».

Αυτή η πτωτική κίνηση η οποία εκδηλώνεται κατά το παρελθόν μπορούσε να ερμηνευθεί με το ότι οι οικονομικές προσπάθειες των ανθρώπων ή τα προϊόντα τα οποία παρήγαγαν καταστρέφονταν για διάφορους λόγους όπως εξαιτίας μια πολεμικής αναμέτρησης, ή λεηλασίας από κάποια εγχώρια ή ξένη δύναμη ή εξαιτίας δυσμενών καιρικών φαινομένων και συνθηκών κτλ. Με το πέρασμα των χρόνων και το ραγδαίο πολλαπλασιασμό των επιστημονικών κατορθωμάτων στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία η οικονομική κρίση μπορεί να εξηγηθεί ως ύπαρξη παραγωγής ή υπερπαραγωγής αγαθών για τα οποία δεν υπάρχει αντίστοιχη ζήτηση από το αγοραστικό κοινό. Ακολούθως οι μονεταριστές συνδέουν τις οικονομικές κρίσεις με τον τραπεζικό πανικό όπως διαβάζουμε στο βιβλίο των Friedman M.- Schwartz J.A., “A Monetary History of the United States.”

Κατά το 19^ο και στις αρχές του 20^ο αιώνα, αρκετές οικονομικές κρίσεις είχαν συνδεθεί με τους τραπεζικούς πανικούς, καθώς πολλές εταιρίες χρεοκόπησαν κατά την διάρκεια αυτών των πανικών. Επίσης σύμφωνα με τον Minsky² η κρίση χαρακτηρίζεται από μια απότομη πτώση των τιμών των περιουσιακών στοιχείων, καθώς και χρεοκοπίες μεγάλων επιχειρήσεων κλπ., ενώ κατά τον Mishkin³ είναι μια αναστάτωση στις χρηματοπιστωτικές αγορές στις οποίες τα προβλήματα adverse selection και moral hazard επιδεινώνονται και οι χρηματοπιστωτικές αγορές δεν είναι σε θέση να

¹ Sharpe, William F. (1963), “A Simplified Model for Portfolio Analysis”, *Management Science*, 9:2, pp: 277-293.

² Minsky H.P. (1972), “Financial stability revisited: the economic of disaster, Board of Governors of the Federal Reserve System, Vol. 3, pp. 95-136.

³ Mishkin F.S. (1991): “Anatomy of a financial crisis”, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 3934.

διοχετεύσουν αποτελεσματικά τα κεφάλαια σ' εκείνους που έχουν τις πιο παραγωγικές επενδυτικές ευκαιρίες.⁴

Επομένως καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι εξετάζοντας την ιστορία και τα συνεπακόλουθα στις αντίστοιχες περιπτώσεις, προβλήματα που προκάλεσε η εμφάνιση μιας οικονομική κρίσης κατά καιρούς, είναι ίσως ο καλύτερος τρόπος για να καταλάβουμε τα αιτίες της γέννησής της, τους ενδεικνυόμενους τρόπους επίλυσής της αλλά και να αντιληφθούμε ουσιαστικά τη σημασία του όρου και τις προεκτάσεις του.

⁴ Mishkin F.S. (1992), "Anatomy of a financial crisis", *Journal of evolutionary Economics*, Vol.2 pp. 115-130.

1.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, ο οικονομικός κύκλος χωρίζεται σε τέσσερις φάσεις⁵, η χρονική διάρκεια των οποίων δεν είναι δεδομένη, αλλά εξαρτάται από μια σειρά από παράγοντες και κυρίως από το βάθος της κρίσης και τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να κατατάξουμε τις φάσεις του οικονομικού κύκλου στη φάση της ύφεσης, η φάση της ανόδου, η φάση της κρίσης και η φάση της καθόδου. Πιο αναλυτικά:

Η φάση της ύφεσης

Η φάση της ύφεσης αποτελείται από τα φαινόμενα της εκτεταμένης ανεργίας, έλλειψης επενδύσεων και ανεπαρκή ζήτηση καταναλωτικών αγαθών. Αυτό στην πράξη σημαίνει πως οι επιχειρήσεις που παράγουν τόσο καταναλωτικά όσο και κεφαλαιουχικά προϊόντα έχουν αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα. Τόσο η παραγωγή όσο και τα εισοδήματα βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδό τους. Οι τιμές, αν δε μειώνονται, τουλάχιστον δεν αυξάνονται ή αυξάνονται ελάχιστα και τα κέρδη των επιχειρήσεων είναι χαμηλά. Πολλές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν ζημιές αντί για κέρδη. Το γενικότερο επιχειρηματικό κλίμα δεν είναι θετικό για την ανάληψη επενδύσεων και υπάρχει απαισιοδοξία για το μέλλον.

Η ισχύς των παραπάνω φαινομένων διαφέρει από κύκλο σε κύκλο. Όσο πιο έντονα είναι τα συμπτώματα αυτά, τόσο πιο βαθιά είναι η ύφεση. Τέτοιο παράδειγμα ήταν η μεγάλη ύφεση του 1930 που έπληξε τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες και κυρίως τις ΗΠΑ.

Η φάση της ανόδου ή οικονομικής άνθησης

Η φάση της ύφεσης θα τελειώσει μια στιγμή. Ανεξάρτητα από την αιτία που την ανακόπτει, κατά τη φάση της άνθησης βλέπουμε αύξηση της παραγωγής, του εισοδήματος και της απασχόλησης. Η αύξηση της παραγωγής είναι εύκολη, γιατί υπάρχουν υποαπασχολούμενοι συντελεστές παραγωγής καθώς και πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα. Καθώς αυξάνεται η παραγωγή και η συνολική ζήτηση αυξάνονται και τα κέρδη, γεγονός που δημιουργεί ευνοϊκό κλίμα για επενδύσεις. Αρχικά η αύξηση της παραγωγής δε συνοδεύεται από την αύξηση των τιμών, επειδή

⁵ Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ψηφιακό Σχολείο, “Οικονομικές Διακυμάνσεις – Πληθωρισμός – Ανεργία”, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Διαθέσιμο: <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C117/130/944,3464/> (15.03.2012).

υπάρχουν αχρησιμοποίητοι ή αργούντες παραγωγικοί συντελεστές. Όμως καθώς αυξάνεται η απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών και η συνολική ζήτηση αρχίζουν να εμφανίζονται και οι πρώτες αυξήσεις των τιμών.

Η φάση της κρίσης

Η τάση για αύξηση των τιμών είναι πιο ισχυρή, μιας και η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Τη στιγμή αυτή αρχίζουν να εμφανίζονται "στενότητες", δηλ. ελλείψεις, αρχικά σε ορισμένες κατηγορίες εξειδικευμένης εργασίας και αργότερα σε εργατικό δυναμικό γενικά. Το κόστος αυξάνεται, η αύξηση της παραγωγής γίνεται δυσκολότερη, και η αύξηση των τιμών γενικεύεται. Η οικονομία βρίσκεται στην κορυφή του κύκλου, δηλαδή στο τελευταίο στάδιο της ανοδικής της πορείας.

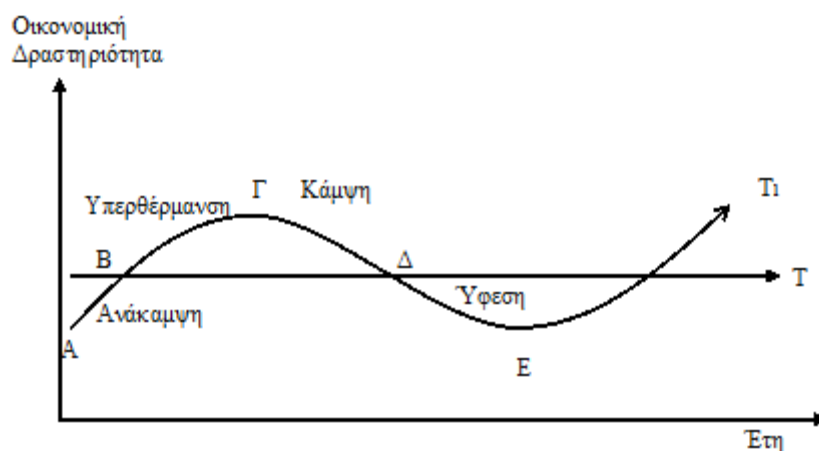
Σε αυτή τη φάση η οικονομία είναι περισσότερο ευάλωτη στους διάφορους παράγοντες που δύνανται να ανακόψουν την ανοδική πορεία της. Αν αυτό συμβεί, τότε επέρχεται κρίση καθώς η οικονομία έχει ξεπεράσει το ανώτατο σημείο και εισέρχεται στη φάση της καθόδου.

Η φάση της καθόδου

Τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την φάση της καθόδου είναι τα αντίθετα απ' αυτά που χαρακτηρίζουν την ανοδική πορεία της οικονομίας: στασιμότητα ή μείωση των επενδύσεων, μείωση της κατανάλωσης, μείωση του εισοδήματος και της απασχόλησης. Όπως προαναφέραμε οι κύκλοι ποικίλουν τόσο ως προς τη διάρκειά τους όσο και ως προς την έκταση των φαινομένων που παρατηρούνται. Επομένως άλλες φορές η φάση της καθόδου τελειώνει γρήγορα, και σαν αποτέλεσμα η οικονομία ξαναρχίζει την ανοδική πορεία σχετικά ανώδυνα, και άλλες φορές οδηγεί σε παρατεταμένη ύφεση με όλα τα συμπτώματα που περιγράψαμε πιο πάνω

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι φάσεις του οικονομικού κύκλου σχηματικά. Ένας κύκλος (ΑΕ) αποτελείται από την άνοδο ή οικονομική άνθηση (ΑΓ) και την κάθοδο ή οικονομική κρίση (ΓΕ). Τόσον η άνοδος όσον και η κάθοδος αποτελούνται από δύο επιμέρους φάσεις. Απ' ότι φαίνεται και στο σχήμα η άνοδος αποτελείται από την ανάκαμψη (ΑΒ) και την υπερθέρμανση (ΒΓ), ενώ η κάθοδος από την κάμψη (ΓΔ) και την ύφεση (ΔΕ).

Διάγραμμα 1.1: Οι Φάσεις του Οικονομικού Κύκλου

Πηγή⁶: http://alfavita.gr/artra/art13_7_9_0703.php (πρόσβαση 20/08/201)

Παρατηρήσεις:

Η γραμμή T δείχνει τη μακροχρόνια εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας, αν δεν υπήρχαν οικονομικές διακυμάνσεις. Κανονικά θα έπρεπε να έχει κατεύθυνση προς τα πάνω δεξιά, για να δείχνει την τάση για μακροχρόνια οικονομική ανάπτυξη. Έγινε παράλληλη με τον άξονα των ετών για να διευκολύνεται η κατανόηση των φάσεων του οικονομικού κύκλου.

Η γραμμή T1 δείχνει την πραγματική εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας. Επισημαίνεται ότι δεν πρέπει να παρασυρόμαστε από το σχήμα και να νομίζουμε ότι όλες οι φάσεις του κύκλου έχουν ίση χρονική διάρκεια. Δηλαδή δεν ισχύει $AB=BG=GD=DE$. Ούτε ασφαλώς $AG=GE$. Η φάση της ανάκαμψης μπορεί να διαρκέσει για παράδειγμα ένα χρόνο, ενώ η φάση της υπερθέρμανσης τρία χρόνια και αντίθετα.

Κατά την άνοδο ΑΓ όλα τα οικονομικά μεγέθη εκτός της ανεργίας και των αποθεμάτων αυξάνονται. Στην αρχή (ανάκαμψη) με αργό ρυθμό και στη συνέχεια (υπερθέρμανση) με γρηγορότερο.

Κατά τη κάθοδο ΓΕ όλα τα οικονομικά μεγέθη εκτός της ανεργίας και των αποθεμάτων μειώνονται. Στην αρχή (κάμψη) με γρήγορο ρυθμό και στη συνέχεια (ύφεση) με αργότερο ρυθμό.

⁶ Θεοδώρου, Κ. Θεόδωρος, “Η οικονομική κρίση”, *alfavita.gr*, Ιούλιος 2009. Διαθέσιμο : http://www.alfavita.gr/artra/art13_7_9_0703.php (20/08/2012).

**1.3.1. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΜΨΗ**

- **Η ανισοσκέλεια που παρατηρείται μεταξύ της συνολικής προσφοράς και συνολικής ζήτησης προϊόντων υπέρ της πρώτης**

Αυτό δε συμβαίνει, γιατί η μείωση της διάθεσης αγαθών στη περίοδο της ύφεσης είναι τόσο μεγάλη, ώστε ανατρέπεται το ισοζύγιο εις βάρος της προσφοράς και υπέρ της ζήτησης. Η υπέρμετρη ζήτηση οδηγεί σε αύξηση των επενδύσεων που με τη σειρά τους γεννούν νέες θέσεις εργασίας πράγμα που εκδηλώνεται σε νέα αύξηση της ζήτησης εξαιτίας των μισθών που χορηγούνται στους εργαζόμενους που με τη σειρά της αυξάνει εκ νέου τις επενδύσεις κοκ. Αυτή λοιπόν η συνεχής αυξητική αλληλεπίδραση της συνολικής ζήτησης και της συνολικής επένδυσης δημιουργεί τα λεγόμενα πολλαπλασιαστικά και επιταχυντικά φαινόμενα τα οποία αυξάνουν συνεχώς την οικονομική δραστηριότητα εντός της οικονομίας.

- **Η τεχνολογία και οι καινοτομίες**

Τα πιο πάνω αναφερθέντα πολλαπλασιαστικά και επιταχυντικά φαινόμενα στην ιστορία της οικονομικής εξέλιξης, προήλθαν όχι από μια υπερβάλλουσα ζήτηση αλλά από μία αρχική αύξηση των επενδύσεων εξαιτίας της εξέλιξης της τεχνολογίας και των καινοτομιών. Τέτοιες ωθήσεις στις επενδύσεις είχαμε το 19^ο αιώνα με την είσοδο της μηχανής στην παραγωγική διαδικασία και στον 20 με την είσοδο των ηλεκτρονικών υπολογιστών και κυρίως με τη διάδοση του διαδικτύου.

- **Η επεκτατική πολιτική του κράτους**

Συχνά όταν δεν είναι ιδιαίτερα έντονη η οικονομική ύφεση η οικονομία ενδέχεται να οδηγηθεί στην ανάκαμψη μέσω κρατικών παρεμβατικών μέτρων τα οποία γίνονται με στόχο την ενδυνάμωση είτε της ζήτησης (π.χ. μείωση των φόρων) των επενδύσεων (π.χ. δημόσια έργα, μείωση του επιτοκίου), είτε της ζήτησης (π.χ. μείωση των φόρων) κ.λπ.

- **Τυχαία γεγονότα**

Η οικονομική ανάκαμψη μπορεί να προκληθεί από αρκετά σπάνια, τυχαία γεγονότα όπως π.χ. ένας μαζικός επαναπατρισμός πληθυσμού για διάφορους πολιτικοοικονομικούς λόγους ή μια μαζική είσοδος ξένων επενδύσεων κ.λ.π..

1.3.2. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΕΡΘΕΡΜΑΝΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΜΨΗ

Σύμφωνα με τον Δρ. Θεόδωρο Κ. Θεοδώρου, Επιθεωρητή Οικονομικών Μαθημάτων, υπουργείο Παιδείας, (2010), οι παράγοντες που οδηγούν την οικονομία από την υπερθέρμανση στην κάμψη είναι οι παρακάτω:

- **Η ανισοσκέλεια που παρατηρείται μεταξύ της συνολικής προσφοράς και συνολικής ζήτησης προϊόντων εις βάρος της δεύτερης**

Η υπέρμετρη αύξηση των επενδύσεων κατά την περίοδο της υπερθέρμανσης οδηγεί σε μια υπερπροσφορά προϊόντων η οποία, αφού δε μπορεί να απορροφηθεί έχει ως επίπτωση την ελάττωση των επενδύσεων. Η περιστολή των επενδύσεων δημιουργεί ανεργία η οποία μεταφράζεται σε μείωση των μισθών και επομένως και της συνολικής ζήτησης. Σε τούτη την περίπτωση τα πολλαπλασιαστικά και επιταχυντικά φαινόμενα λειτουργούν προς την αντίθετη κατεύθυνση έτσι ώστε να ωθούν την οικονομική δραστηριότητα συνεχώς προς μια καθοδική πορεία.

- **Η περιοριστική κρατική πολιτική**

Σε αρκετές περιπτώσεις το κράτος επιχειρώντας να παρεμποδίσει τον πληθωρισμό που παρατηρείται κατά τη διάρκεια της υπερθέρμανσης της οικονομίας με μέτρα όπως π.χ. η αύξηση του επιτοκίου, η αύξηση των φόρων κ.λπ. προκαλεί περιστολή των επενδύσεων ωθώντας έτσι την οικονομία ταχύτερα στην κρίση.

- **Τυχαία γεγονότα**

Αρκετά σπάνια κάποια γεγονότα μπορούν να φέρουν την οικονομία στην κάμψη όπως π.χ. μια μαζική μετανάστευση πληθυσμού, μια μαζική έξοδος επενδύσεων από τη χώρα λόγω πολιτικής αστάθειας κ.λπ.

Για να γίνει αντιληπτή η διαδικασία δημιουργίας οικονομικών κύκλων θα πρέπει, να γίνει κατανοητή η ανισοσκέλεια που προκαλείται μεταξύ της συνολικής ζήτησης και της συνολικής προσφοράς. Παρατηρήσαμε λίγο πιο πριν, ότι κατά την άνοδο του οικονομικού κύκλου όλα τα οικονομικά μεγέθη πλην της ανεργίας και των αποθεμάτων αυξάνονται. Ως εκ τούτου ανοδική είναι και η τάση τόσο της προσφοράς όσο και της ζήτησης. Ενώ λοιπόν κατά τη διάρκεια της φάσης της ανόδου η ζήτηση είναι

μεγαλύτερη της προσφοράς έρχεται μία χρονική στιγμή που αυτό ανατρέπεται. Αυτό λαμβάνει χώρα διότι η ταχύτητα με την οποία αυξάνεται η προσφορά είναι μεγαλύτερη από την ταχύτητα με την οποία αυξάνεται η ζήτηση. Οφείλουμε να θυμόμαστε λοιπόν ότι πίσω από την προσφορά βρίσκονται οι επενδύσεις και πίσω από τη ζήτηση τα εισοδήματα.

Η οικονομική θεωρία αποκαλεί «οικονομική κρίση» τη φάση ύφεσης δηλαδή τη δεύτερη κατά σειρά φάση του οικονομικού κύκλου. Τούτο το στάδιο χαρακτηρίζεται κατεξοχήν από την μεγάλη ανεργία, την απουσία επενδύσεων και την ανεπαρκή ζήτηση καταναλωτικών αγαθών. Έτσι οι επιχειρήσεις που παράγουν τόσο καταναλωτικά όσο και κεφαλαιουχικά αγαθά έχουν αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα και η παραγωγή και τα εισοδήματα βρίσκονται στο χαμηλότερο σημείο τους. Οι τιμές στην καλύτερη περίπτωση αν δεν μειώνονται, τουλάχιστον δεν αυξάνονται ή αυξάνονται ελάχιστα και τα κέρδη των επιχειρήσεων είναι περιορισμένα. Επομένως είναι λογικό να εμφανίζονται πολλές επιχειρήσεις που έχουν ζημιές αντί για κέρδη. Το γενικό επιχειρηματικό κλίμα δεν είναι πρόσφορο για την ανάληψη επενδύσεων και επικρατεί κλίμα απαισιοδοξίας σχετικά με το μέλλον. Η δριμύτητα των παραπάνω φαινομένων είναι διαφορετική από κύκλο σε κύκλο. Όσο πιο έντονα παρουσιάζονται τα συμπτώματα αυτά, τόσο πιο βαθιά είναι τα σημάδια της ύφεσης. Αναλυτικότερα μπορούμε να κάνουμε μνεία στα παρακάτω στάδια⁷ που παρατηρούνται κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής κρίσης:

a) Στάδιο διαμόρφωσης της κατάστασης ή Προδρόμων συμπτωμάτων (Prodromal crisis stage)

Το στάδιο αυτό είναι το στάδιο της προειδοποίησης. (warning stage). Ο όρος «πρόδρομα» είναι ιατρικός και αναφέρεται στην εκ των προτέρων παρατήρηση ή προειδοποίηση. Αυτό το στάδιο μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί και ως το στάδιο των συμπτωμάτων (syptom stage) ή (precrisis stage), εφόσον υπάρχει κάποιος που θα διαγνώσει την επερχόμενη κρίση. Σύμφωνα με τους Mitroff και Anagnos (2001), οι κρίσεις στέλνουν επαναλαμβανόμενες ενδείξεις προειδοποιητικών σημαδιών.

⁷ Kash, Toby, J & Darling, John, R, (1998), Crisis management: prevention, diagnosis and intervention, Leadership & Organization Development Journal, 185, pp. 179-186.

b) Στάδιο εκδήλωσης-κορύφωσης της κρίσης (Acute crisis stage)

Είναι η περίοδος κατά την οποία εμφανίζεται και κορυφώνεται μια οικονομική κρίση και διαρκεί για όσο χρονικό διάστημα εκδηλώνονται τα χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης.

c) Στάδιο επιπτώσεων (Chronic crisis stage)

Η φάση κατά την οποία οι επιπτώσεις από την οικονομική κρίση εκδηλώνονται και οι συνέπειές της είναι εμφανείς.

d) Στάδιο επίλυσης –ομαλοποίησης (crisis resolution stage)

Το τελευταίο στάδιο της οικονομικής κρίσης κατά την οποία το «σύστημα» αρχίζει να ανακάμπτει και να ανακτά τους κανονικούς ρυθμούς προ κρίσης.

Μία οικονομική κρίση φέρνει πολλά δυσάρεστα προβλήματα τα οποία:

- a) Επιδρούν στο διεθνές εμπόριο.
- b) Επηρεάζουν τα προσωπικά εισοδήματα.
- c) Προκαλούν μείωση των τιμών και κερδών των επιχειρήσεων.
- d) Οδηγούν στη μείωση της αγροτοκτηνοτροφικής και βιομηχανικής παραγωγής
- e) Προκαλούν αύξηση της ανεργίας.
- f) Οδηγούν στην πτώχευση τραπεζών, εταιριών και επιχειρήσεων.
- g) Δημιουργούν μείωση ρευστότητας των τραπεζών

Ο Mishkin μας αναλύει το πώς μια αναπτυσσόμενη οικονομία μπορεί να παρεκκλίνει εντυπωσιακά μιας αναπτυξιακής πορείας, πριν από μια οικονομική κρίση και να οδηγηθεί σε μια δραματική μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας, μετά από το ξέσπασμα μιας κρίσης.⁸ Έχουν λάβει χώρα πολλές μελέτες για τις οικονομικές κρίσεις. Οι Demirguc-Kunt και Detragiache συμπέραναν, ότι οι κρίσεις συνήθως δημιουργούνται όταν το μακροοικονομικό περιβάλλον εμφανίζει αδυναμίες, και πιο συγκεκριμένα όταν η ανάπτυξη είναι χαμηλή και ο πληθωρισμός είναι υψηλός.⁹ Επίσης είναι ευρέως γνωστό ότι οι οικονομικές κρίσεις παρουσιάζουν κατά κανόνα διαφορετικά χαρακτηριστικά σε κάθε χώρα.

⁸ Mishkin, S.F., (1996), Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective, National Bureau of Economic Research, Working Paper 5600.

⁹ Demirguc-Kunt Asli και Enrica Detragiache, (1998), The determinants of banking crises in developing and developed countries, IMF Staff Papers, Vol. 45, No 1.

Προχωρώντας σε μια ενδελεχή ιστορική επισκόπηση μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι τραπεζικές κρίσεις είναι πανομοιότυπες μεταξύ των χωρών υψηλού εισοδήματος και μεταξύ των χωρών μεσαίου και χαμηλού εισοδήματος. Σαν αποτέλεσμα οι τραπεζικές κρίσεις εξασθενούν δημοσιονομικά τις χώρες και στις δύο ομάδες, με τα δημόσια έσοδα να παραμένουν στα ίδια επίπεδα, και τις φορολογικές δαπάνες να αυξάνονται κατακόρυφα. Γενικά, τρία χρόνια μετά από μια οικονομική κρίση υπάρχει η τάση να διογκώνεται το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης κατά 86% περίπου. Επομένως τα φορολογικά βάρη της τραπεζικής κρίσης εκτείνονται πέρα από το κόστος των διασώσεων των τραπεζών.¹⁰ Η καθημερινή μεταβλητότητα των τιμών αποτελεί ένα ακόμα στοιχείο των περιόδων οικονομικής κρίσης, όπως και η ασυνήθιστη αστάθεια των τιμών εντός της ημέρας.¹¹ Επιπροσθέτως έχοντας ως κριτήριο τις αιτίες που δημιουργούν τις κρίσεις, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες κρίσεων. Στις κρίσεις πρώτης γενιάς οι αιτίες εντοπίζονται στη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική των κρατών. Τέτοιες κρίσεις εμφανίστηκαν στις χώρες της Λατινικής Αμερικής κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970.

Αντίστοιχα οι κρίσεις δεύτερης γενιάς οφείλονται σε αντικυκλικές πολιτικές σε ανεπτυγμένες χώρες. Στην κατηγορία αυτή ανήκει η κρίση του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος που εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 όπως και οι αυτοεκπληρούμενες κρίσεις που βασίζονται σε φημολογία και σ' ένα ανυπόστατο πανικό που αναπτύσσεται στις τάξεις των επενδυτών χωρίς να υπάρχει στην ουσία ανισορροπία σε κάποιο τομέα της οικονομίας.

Οι κρίσεις τρίτης γενιάς οφείλουν την ύπαρξή τους στον ηθικό κίνδυνο, στην ασύμμετρη πληροφόρηση καθώς και σε εξάρσεις του διεθνούς δανεισμού και τοποθετήσεις «φούσκες». Ανάλογα παραδείγματα συνιστούν οι κρίσεις του Μεξικού το 1994 και των χωρών της Νοτιανατολικής Ασίας το 1997.¹² Σύμφωνα δε με την θεωρία του Καρλ Μαρξ όπως αναλύεται στο έργο του “Κομμουνιστικό Μανιφέστο”, ο όρος οικονομική κρίση χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει τη δυσλειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος, κατά τη διάρκεια της οποίας, ενώ παρατηρείται υπερπαραγωγή προϊόντων, ταυτόχρονα αυτό συνεπάγεται μια καταστροφή σε ευρεία

¹⁰ C.F. Reinhart.- K.S Rogoff (2008), Is the 2007 US subprime crisis so different? An international historical comparison, American Economic Review: Paper & Proceedings, Vol 98, No 2, pp.1-10

¹¹ B.Lauterbach - Uri Ben-Zion, (1993), “Stock Market Crashes and the Performance of Circuit Breakers: Empirical Evidence”, The Journal of Finance, Vol.48, No 5, pp. 1909-1925

¹² G.L. Kaminsky, (2003), “Varieties of Currency crisis”, NBER working paper N0 10193.

κλίμακα των παραγωγικών δυνάμεων της οικονομίας. Σ' ότι αφορά τους προσδιοριστικούς παράγοντες διάδοσής της οικονομικής κρίσης συνοπτικά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στις παρακάτω¹³ αναφορές:

- Η συστημική σύγκλιση κρατών και ένταξη στη διεθνή αγορά
- Το εξωτερικό άνοιγμα οικονομιών
- Η αλληλεξάρτηση πολιτικών και αγορών
- Τα ελλείμματα στην παγκόσμια οικονομική διακυβέρνηση
- Η μείωση της σημασίας των εσωτερικών παραμέτρων της οικονομικής μεγέθυνσης
- Η αύξηση εισοδηματικής ελαστικότητας εξωτερικού εμπορίου
- Η αύξηση της διεθνούς κίνησης των συντελεστών παραγωγής.

Αντίστοιχα η μέθοδος με την οποία πρακτικά διαδίδεται μια κρίση ή αλλιώς οι μηχανισμοί διεθνούς διάδοσης της είναι οι ακόλουθοι:

- Η κρίση πολυεθνικών πιστωτικών ιδρυμάτων
- Η διεθνής αλληλεξάρτηση αγορών
- Η κίνηση κεφαλαίων
- Το διεθνές εμπόριο
- Οι ξένες άμεσες επενδύσεις και
- Οι προστατευτικές πολιτικές.

¹³ M. Aglietta, (2009), *10-1 ουσιαστικές απαντήσεις σε 10-1 ερωτήματα του Pierre Luc Seguillon*, Εκδόσεις: Πόλις, Αθήνα.

1.4. ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ

1.4.1. ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ EN ΓΕΝΕΙ

Οι οικονομικές διακυμάνσεις οφείλονται τόσο σε εξωγενείς μη οικονομικούς παράγοντες όσο και σε ενδογενείς οικονομικούς. Οι εξωγενείς παράγοντες προκαλούνται από απρόοπτα γεγονότα που βρίσκονται εκτός του πεδίου λειτουργίας της οικονομίας, αλλά εμφανιζόμενα εισέρχονται εντός του οικονομικού συστήματος και αυξομειώνουν την ένταση της οικονομικής δραστηριότητας, κατά περίπτωση. Παραδείγματα τέτοιων παραγόντων είναι οι πολεμικές συγκρούσεις και τα απρόοπτα φυσικά φαινόμενα όπως οι θεομηνίες, οι σεισμοί, οι πλημμύρες κ.λπ. Οι καταστάσεις που προκύπτουν από τέτοια γεγονότα χαρακτηρίζονται ως απρόοπτες ή τυχαίες ή άρρυθμες, γιατί δεν ακολουθούν την κανονιστική πορεία των οικονομικών κύκλων και χαρακτηρίζονται συνήθως από περιορισμένη γεωγραφική εμβέλεια. Οι απρόοπτες διακυμάνσεις είναι περισσότερο δύσκολο να διερευνηθούν, επειδή δεν διέπονται από συγκεκριμένους νόμους εξέλιξης τους.

Οι ενδογενείς παράγοντες είναι όσοι δημιουργούνται και λειτουργούν εντός του υπάρχοντος οικονομικού συστήματος. Μερικοί τέτοιοι παράγοντες είναι η εκτεταμένη αύξηση των επενδύσεων κατά το στάδιο της υπερθέρμανσης, η μειωμένη αγοραστική δύναμη της κοινωνίας σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, η διακύμανση της προσφοράς χρήματος εντός της οικονομίας, η αυξομείωση του επιτοκίου, η αναρχία της παραγωγής, ο επιταχυντής (μια αρχική μεταβολή του εισοδήματος οδηγεί σε μια μεγαλύτερη μεταβολή στην επένδυση), ο πολλαπλασιαστής (μια αρχική μεταβολή της επένδυσης προκαλεί μια μεγαλύτερη μεταβολή στο εισόδημα), η ψυχολογία του επιχειρηματία, οι διακυμάνσεις στην οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου, η μείωση του μέσου ποσοστού του κέρδους κ.λ.π..

1.4.2. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

1.4.2.1. ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ (ΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ- ADAM SMITH)

Η κλασική σχολή των οικονομολόγων θεωρούσε ότι η οικονομία ισορροπεί πάντα σε κατάσταση πλήρους απασχόλησης. Σαν αποτέλεσμα δεν πίστευαν ότι στην οικονομία μπορούν να προκληθούν οικονομικές κρίσεις υπό την έννοια που αναλύσαμε ανωτέρω.

Η πεποίθησή τους αυτή προερχόταν από το γεγονός ότι νόμιζαν ότι οποιεσδήποτε ανισοροπίες-είτε ανεργίας είτε πληθωρισμού- εμφανίζονταν εντός του οικονομικού συστήματος αυτές θα είχαν προσωρινό χαρακτήρα εξαιτίας της άποψής τους ότι η ελεύθερη οικονομία έχει την ιδιότητα να αυτορυθμίζεται μέσω του μηχανισμού των τιμών. Πρόκειται για το «αόρατο χέρι» σύμφωνα με τον οικονομολόγο Adam Smith¹⁴, που οδηγεί αυτομάτως την οικονομία σε ισορροπία και μάλιστα μια ισορροπία με την οικονομία να βρίσκεται σε κατάσταση πλήρους απασχόλησης. Επομένως οι οικονομικές κρίσεις που συχνά πυκνά ενσκήπτουν αφορούν μια βραχυχρόνια περίοδο και προέρχονται από παρεμβολές που αποσυντονίζουν προσωρινά τον αυτορρυθμιζόμενο χαρακτήρα του συστήματος.

1.4.2.2. ΚΕΥΝΣΙΑΝΙΣΜΟΣ^{15,16}

Ο Κέυνς προχώρησε στην άσκηση μιας δριμείας κριτικής στην κλασική θεωρία τονίζοντας ότι η οικονομία ισορροπεί ακόμα και σε κατάσταση υποαπασχόλησης. Και αυτό πιθανόν να οφείλεται στο χρηματικό κεφάλαιο το οποίο προτιμά να αδρανεύει και να μη κατευθύνεται σε επενδυτικές κινήσεις, αν δεν διαπιστώσει ότι υπάρχει κάποια ελκυστική προοπτική κέρδους. Σ' αυτή την περίπτωση, υποστήριξε ο Κέυνς, ότι το κράτος οφείλει να παρεμβαίνει στην οικονομία και να αυξάνει την ενεργό ζήτηση με δημόσια έργα, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι θα δημιουργήσει αυξήσεις στα

¹⁴ Ο Adam Smith (1723-1790), ο πατέρας του οικονομικού φιλελευθερισμού, πίστευε πως οι αγορές έχουν την τάση να αναπτύσσονται αυθόρμητα για την ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών, στο βαθμό που δεν παρεμβαίνουν οι κυβερνήσεις. Ο Smith βασίστηκε στις φιλελεύθερες ιδέες. Οι ιδέες αυτές περιλάμβαναν τον ορθολογισμό, την πίστη στην πρόοδο, την παραδοχή του αμοιβαίου οφέλους από τις ελεύθερες συναλλαγές. Ο Smith όμως, πρόσθεσε και κάποια δικά του στοιχεία στη φιλελεύθερη σκέψη, όπως την έννοια-κλειδί πως η αγορά αποτελεί τη βασική πηγή προόδου, συνεργασίας και ευημερίας. Οι πολιτικές παρεμβάσεις και οι κρατικές ρυθμίσεις αντίθετα, είναι αντιοικονομικές, οπισθοδρομικές, και μπορεί να οδηγήσουν σε σύγκρουση. Robert Jackson-Georg Sorensen (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σελ. 270.

¹⁵ Ο Κεϋνσιανισμός (Keynesianism), με την στενή έννοια, αναφέρεται στις οικονομικές θεωρίες του J.M. Keynes (1883-1946), και με την ευρύτερη έννοια, σε μια ποικιλία οικονομικών πολιτικών, που έχουν επηρεαστεί από τις θεωρίες αυτές. Ο Κεϋνσιανισμός παρέχει μια εναλλακτική πρόταση απέναντι στην νεοκλασική οικονομία, και συγκεκριμένα αναπτύσσει μια κριτική της «οικονομικής αναρχίας» του καπιταλισμού του *laissez-faire*. Ο Keynes υποστήριξε πως τα επίπεδα ανάπτυξης και απασχόλησης καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο της «συνολικής ζήτησης» στην οικονομία και ότι η διακυβέρνηση μπορεί να ρυθμίζει τη ζήτηση, κυρίως μέσω ρυθμίσεων στη δημοσιονομική πολιτική, ούτως ώστε να προσφέρει πλήρη απασχόληση. Ο Κεϋνσιανισμός κατέληξε να συνδέεται με μια στενή εμμονή σε πολιτικές «φόρων και δαπανών», αλλά αυτό όμως αγνοεί την πολυπλοκότητα και τη σοφία των οικονομικών συγγραμμάτων του Keynes. Andrew Heywood (2007), *Πολιτικές Ιδεολογίες*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 134.

¹⁶ **Laissez-faire**: Δεν σημαίνει την πλήρη απουσία οιασδήποτε πολιτικής ρύθμισης. Σημαίνει πως το κράτος θα θέσει τις ελάχιστες απαραίτητες προϋποθέσεις για την ομαλή λειτουργία της αγοράς. Αυτή είναι η κλασική εκδοχή του οικονομικού φιλελευθερισμού. Robert Jackson-Georg Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση*, ό.π. σελ. 272.

δημοσιονομικά ελλείμματα. Καταλήγουμε σε μια αλληλουχία γεγονότων όπου με τις κρατικές επενδύσεις αυξάνεται η απασχόληση, τα καινούργια εισοδήματα τονώνουν με τη σειρά τους τη ζήτηση, και το πολλαπλασιαστικό αυτό αποτέλεσμα αναζωογονεί την οικονομία. Ο Κέυνς απέδωσε λοιπόν τις οικονομικές κρίσεις στην μειωμένη απόδοση των επενδύσεων σύμφωνα με τα οράματα και τις προσδοκίες των επενδυτών. Αυτή τη μειωμένη απόδοση σύμφωνα με τις προσδοκίες την ονόμασε οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου. Στη Γενική Θεωρία του, (Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001, σελ.333) τονίζει χαρακτηριστικά τα εξής:

«Ο ουσιαστικός χαρακτήρας του οικονομικού κύκλου οφείλεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο κυμαίνεται η οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου».

1.4.2.3. ΝΕΟΦΙΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ (ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΣΙΚΑΓΟΥ – ΜΙΛΤΟΝ ΦΡΙΤΜΑΝ)

Ο νεοφιλελευθερισμός συνιστά τη μετεξέλιξη του κλασικού φιλελευθερισμού και τη μεταφορά του στις σύγχρονες οικονομικές συνθήκες. Εμφανίστηκε για πρώτη φορά την δεκαετία του '70 στις ΗΠΑ από τον καθηγητή Μίλτον Φρίτμαν¹⁷ ο οποίος θεωρείται ιδρυτής της επονομαζόμενης «Σχολής του Σικάγου». Ο Φρίτμαν αμφισβήτησε έντονα την αποδοτικότητα των κρατικών ρυθμίσεων, άσκησε ανοιχτή κριτική στον κρατικό παρεμβατισμό του Κέυνς, έδωσε έμφαση στο ρόλο των αγορών και τόνισε, όπως και οι κλασικοί, ότι οι αγορές αυτορυθμίζονται.

Ο Φρίτμαν θεωρούσε ότι οι διακυμάνσεις της ποσότητας του χρήματος μέσα στην οικονομία προκαλούν αυξομειώσεις στις τιμές των αγαθών. Εφόσον λοιπόν διαχειριστής αυτού του χρηματικού όγκου είναι το κράτος, αυτό ευθύνεται σε τελική ανάλυση για τα απορυθμιστικά φαινόμενα και επομένως για τις οικονομικές κρίσεις. Σύμφωνα με τους νεοφιλελεύθερους, το κράτος δεν πρέπει να επεμβαίνει στην οικονομία ούτε με επεκτατικές ούτε με περιοριστικές πολιτικές αλλά πρέπει να περιορίζεται στο να επιτηρεί μόνο την ετήσια μικρή ποσοστιαία αύξηση του αναγκαίου χρηματικού όγκου και να αφήνει τα υπόλοιπα στην δραστικότητα των νόμων της αγοράς και στον αυτορυθμιζόμενο χαρακτήρα του καπιταλιστικού συστήματος.

¹⁷ Την ακριβώς αντίθετη θέση προς τους δημοσιονομιστές υποστηρίζουν οι Μονεταριστές, εκπροσωπούμενοι κυρίως από τον καθηγητή του πανεπιστημίου του Σικάγου Milton Friedman. Στην εμφάνιση του Μονεταρισμού κατά τις αρχές της δεκαετίας του '60, δόθηκε η έμφαση μιας αντεπανάστασης ικανής να αντιμετωπίσει την επανάσταση του Keynes κατά της κλασικής θεωρίας. Χ.Γκότσης (1990), *Οικονομική Πολιτική*, Πειραιάς: Εκδόσεις Α. Σταμούλης, σελ.195.

1.4.2.4. ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ¹⁸

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω στην εργασία μας, ο Καρλ Μαρξ θεωρεί την οικονομική κρίση ως τη βασική παθογένεια του καπιταλιστικού συστήματος. Μέσα από το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» του διακήρυττε σχετικά με τις οικονομικές κρίσεις τα εξής:

«Στις κρίσεις ξεσπά μια κοινωνική επιδημία, που σε κάθε άλλη προηγούμενη εποχή, θα φαινότανε σαν παραλογισμός, η επιδημία της υπερπαραγωγής. Η κοινωνία ξαφνικά βρίσκεται ριγμένη πίσω, σε κατάσταση στιγμιαίας βαρβαρότητας, θα έλεγε κανείς ότι ένας λιμός, ένας γενικός πόλεμος ερήμωσης της έκοψε όλα τα μέσα ύπαρξης. Η βιομηχανία, το εμπόριο φαίνονται εκμηδενισμένα».

Είναι πολύ συγκεκριμένες και χαρακτηριστικές οι λέξεις που χρησιμοποιεί ο Μαρξ σ' αυτή την περίπτωση. Θεωρεί την οικονομική κρίση ως μια επιδημία της κοινωνίας ή ακόμα χειρότερα ως λιμό.

Η βαθύτερη αίτια των οικονομικών κρίσεων σύμφωνα με το Μαρξ, οφείλεται στην κεντρική αντίφαση του καπιταλιστικού συστήματος ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής από τη μια και στην ατομική μορφή της ιδιοποίησης από την άλλη. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής αξιώνει τη συνειδητή ρύθμιση των οικονομικών συναλλαγών. Για να είναι σε θέση να πωλούνται όλα τα παρασκευαζόμενα αγαθά, θα πρέπει να υπάρχουν μέσα στην οικονομία αυστηρά καθορισμένες αναλογίες μεταξύ της παραγωγής και της κατανάλωσης. Όμως, η ατομική ιδιοποίηση των παραγωγικών μέσων και των παραγομένων προϊόντων εμποδίζει τη δυνατότητα της σχεδιασμένης ανάπτυξης της οικονομίας. Ο κάθε μεμονωμένος καπιταλιστής, επιδιώκοντας το κέρδος, αποπειράται ακριβώς στην επιχείρηση του και ακριβώς στην καθορισμένη στιγμή να παράξει και να ρίξει στην αγορά όσο περισσότερα προϊόντα μπορεί. Με αντίστοιχο τρόπο δρουν και όλοι οι υπόλοιποι καπιταλιστές. Επιχειρώντας να αυξήσουν τα κέρδη τους αυξάνουν συνεχώς την παραγωγή και εναποθέτουν στην αγορά όλο και μεγαλύτερες ποσότητες εμπορευμάτων, με την ελπίδα ότι αυτά θα πουληθούν και θα πολλαπλασιάσουν τα κέρδη τους.

¹⁸ Η πολιτική οικονομία του Γερμανού φιλόσοφου και οικονομολόγου του 19^{ου} αιώνα Karl Marx, αποτελεί εν πολλοίς μια θεμελιακή κριτική του οικονομικού φιλελευθερισμού. Όπως είδαμε, οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι θεωρούν την οικονομία ως ένα παίγνιο θετικού αθροίσματος, με οφέλη για όλους. Ο Marx απέρριπτε αυτή την άποψη. Αντίθετα, αντιλαμβανόταν την οικονομία ως ένα πεδίο ανθρώπινης εκμετάλλευσης και ταξικών ανισοτήτων. Robert Jackson-Georg Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση*, ό.π., σελ. 274.

Σαν σύνολο οι καπιταλιστές, επιθυμούν να μεγαλώνει ή αγοραστική δύναμη των καταναλωτών έτσι ώστε να πωλούνται τα προϊόντα τους. Ταυτόχρονα όμως ο κάθε καπιταλιστής στην προσπάθειά του να αυξήσει το περιθώριο του κέρδους του επιχειρεί να περιορίσει το μισθό των εργατών του μιας και αποτελεί ένα βασικό συστατικό στοιχείο του κόστους παραγωγής του. Οι εργάτες, όμως από την άλλη είναι οι βασικοί αγοραστές των τελικών προϊόντων της καπιταλιστικής παραγωγής και ως εκ τούτου όσο χαμηλότερους μισθούς έχουν, τόσο λιγότερα εμπορεύματα μπορούν να αγοράσουν.

Έτσι ανακύπτει η αντίθεση ανάμεσα στην απεριόριστη συσσώρευση του κεφαλαίου που οδηγεί στην υπερπροσφορά προϊόντων και στην περιορισμένη αγοραστική ικανότητα της κοινωνίας που οδηγεί στο να μένουν απούλητα πολλά εμπορεύματα. Όταν επομένως η προσφορά είναι πολύ μεγαλύτερη από τη ζήτηση αυτή προκαλεί μαζική πτώση των παραγγελιών και σημαντική μείωση της τρέχουσας παραγωγής. Η έλλειψη αυτή των πωλήσεων καθώς και η πτώση της τρέχουσας παραγωγής, οδηγούν στη συσσωρευτική κίνηση της κρίσης που μεταφράζεται σε ελάττωση των επενδύσεων, της παραγωγής, της απασχόλησης, των μισθών κ.λπ. Η μείωση του μέσου ποσοστού κέρδους των επιχειρήσεων έχει ως συνέπεια αλληπάλληλες μειώσεις των επενδύσεων που είναι το κύριο χαρακτηριστικό των κρίσεων.

Επιγραμματικά μπορούμε να αναφέρουμε τα αίτια των οικονομικών κρίσεων σύμφωνα με το Μαρξ τα οποία είναι:

- a) Η υπερσυσσώρευση κεφαλαίων
- b) Η υποκατανάλωση των μαζών
- c) Η αναρχία της παραγωγής
- d) Η πτώση του μέσου ποσοστού του κέρδους.

1.4.3. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ (ΑΝΤΙΚΥΚΛΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ)

Τα κράτη τα τελευταία χρόνια περιορίζονται απλώς στην αντιμετώπιση του φαινομένου των οικονομικών διακυμάνσεων προσπαθώντας να αμβλύνουν την ένταση του οικονομικού κύκλου. Το σύνολο των μέτρων που λαμβάνει η κεντρική κυβέρνηση για την άμβλυνση του οικονομικού κύκλου λέγεται αντικυκλική πολιτική και χωρίζεται σε δύο κατηγορίες την επεκτατική και την περιοριστική πολιτική όπως μπορούμε να διαβάσουμε στο βιβλίο του Χ. Γκότση, (1990), “Οικονομική Πολιτική”.

a. Επεκτατική πολιτική

Είναι το σύνολο των μέτρων που λαμβάνει το κράτος όταν η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση με στόχο να την κατευθύνει εκ νέου στην ανάκαμψη. Επειδή κατά τη διάρκεια του σταδίου της ύφεσης το σημαντικότερο οικονομικό πρόβλημα είναι η έλλειψη επενδύσεων και κατ' επέκταση η ανεργία, στην πράξη τα μέτρα της επεκτατικής πολιτικής είναι τα μέτρα που σχετίζονται με την καταπολέμηση της ανεργίας σπουδαιότερα των οποίων είναι η αύξηση των κρατικών δαπανών, και η μείωση των φόρων και του επιτοκίου.

b. Περιοριστική Πολιτική

Είναι το σύνολο των μέτρων που λαμβάνει το κράτος όταν η οικονομία βρίσκεται στο στάδιο της υπερθέρμανσης για να εμποδίσει την οικονομική κάμψη. Αφού στο στάδιο αυτό το σημαντικότερο οικονομικό πρόβλημα είναι ο πληθωρισμός εξαιτίας των υπερβολικών επενδύσεων ουσιαστικά τα μέτρα της περιοριστικής πολιτικής έγκεινται στα μέτρα καταπολέμησης του πληθωρισμού σημαντικότερα των οποίων είναι η περιστολή των κρατικών δαπανών και η αύξηση των φόρων και του επιτοκίου.

Η αποτελεσματικότητα των πιο πάνω μέτρων εξαρτάται από:

- **Τη σωστή κατάρτιση των δεικτών**

Οι δείκτες που σχετίζονται με την πρόβλεψη για την εξέλιξη του ΑΕΠ, του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας, του πληθωρισμού, της ανεργίας κ.λπ. θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν αξιόπιστοι και φερέγγυοι διαφορετικά τα οικονομικά επιτελεία που είναι υπεύθυνα να προχωρούν σε εισηγήσεις προς τις κυβερνήσεις αναγκαστικά θα στηριχτούν σε λανθασμένα δεδομένα, και θα οδηγηθούν σε αλλοιωμένες προβλέψεις.

- **Την έγκαιρη και ακριβή πρόβλεψη**

Τα προαναφερθέντα οφείλουν να προβαίνουν σε όσο το δυνατότερο ακριβείς και έγκαιρες προβλέψεις για να προσφέρεται η ευκαιρία στις κυβερνήσεις να λαμβάνουν έγκαιρα τα μέτρα ούτως ώστε να είναι αποτελεσματικότερα.

- **Τη λήψη του κατάλληλου μέτρου στην κατάλληλη φάση**

Για παράδειγμα να μην βρίσκεται δηλαδή η οικονομία σε φάση υπερθέρμανσης και οι κυβερνήσεις να παίρνουν μέτρα επεκτατικής πολιτικής είτε λόγω λανθασμένων πληροφοριών είτε λόγω ανικανότητας. Τότε είναι σα να ρίχνουν λάδι στη φωτιά με αποτέλεσμα η κρίση που θ' ακολουθήσει να είναι εντονότερη. Αντίστοιχο γεγονός θα λάβει χώρα αν σε περίοδο οικονομικής ύφεσης παρθούν μέτρα περιοριστικής πολιτικής.

Η πλήρης περιστολή και ο έλεγχος των οικονομικών διακυμάνσεων από το κράτος είναι αδύνατος, γιατί σε καθεστώς ελεύθερης οικονομίας, στο οποίο ο κρατικός παρεμβατισμός είναι περιορισμένος η κεντρική κυβέρνηση αδυνατεί να ελέγξει όλα τα οικονομικά μεγέθη με στόχο αυτά να αναπτύσσονται προγραμματισμένα, σταθερά και ομοιόμορφα. Για παράδειγμα είναι σχεδόν ακατόρθωτο να ελεγχθεί εντελώς η συνολική ζήτηση εμπορευμάτων μέσα στην οικονομία, γιατί εκτός από τα εισοδήματα των κατοίκων επηρεάζουν και άλλοι συντελεστές τη διαμόρφωσή της, όπως η τεχνολογία, η μόδα, οι ψυχολογικοί παράγοντες η καταναλωτική νοοτροπία, κ.λπ. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει επίσης και με τις επενδύσεις το μεγαλύτερο κομμάτι των οποίων γίνεται από ιδιώτες και μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό από πλευράς του κράτους.

Οι οικονομικές κρίσεις πρόκειται να εξαλειφθούν τελείως μόνο μέσα από μια διαφορετικού τύπου οργάνωση της οικονομίας που θα διευθετεί κεντρικά και προγραμματισμένα το σύνολο των επενδύσεων, ούτως ώστε η συνολική προσφορά αγαθών να αντιστοιχεί στη συνολική ζήτηση που αναπτύσσεται εντός της οικονομίας.

2. ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στον παρόν τμήμα της εργασίας, θα παρουσιαστούν μερικές από τις παγκόσμιες περιπτώσεις οικονομικών κρίσεων, η μελέτη και η εμπειρία των οποίων θα συνεισφέρει στη καλύτερη προσέγγιση του ελληνικού οικονομικού προβλήματος.

2.2. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Η οικονομική κρίση που έχει πλήξει τη χώρα μας δεν είναι ένα πρωτοφανές φαινόμενο στα παγκόσμια ιστορικά αλλά πολλάκις έχει κάνει την εμφάνισή της σε διάφορα μήκη και πλάτη του πλανήτη μας και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, αποδεικνύοντας τη διαχρονικότητα του φαινομένου αλλά και την αδυναμία της οικονομικής επιστήμης να εξεύρει είτε αποδοτικές θεραπείες είτε αποτρεπτικούς μηχανισμούς του φαινομένου.

Στο παρόν κομμάτι της εργασίας θα κάνουμε αναφορά σε μερικές από τις πολλές γνωστές καταστάσεις οικονομικής ύφεσης που χτύπησαν την παγκόσμια αγορά αρχίζοντας από την πολύ γνωστή περίπτωση του Κραχ του 1929.

Τη Δευτέρα 22 Οκτωβρίου, σε μια ευημερούσα αμερικανική κοινωνία, που πίστευε ότι έχει ανακαλύψει τον τρόπο να εξαλείψει την ανέχεια, ξεσπά μια μεγάλη οικονομική κρίση. Ενώ μέχρι τη στιγμή εκείνη η αξία των βιομηχανικών μετοχών αυξανόταν συνεχώς, οικονομικοί κύκλοι φοβούμενοι μια ξαφνική κατάρρευση των τιμών των μετοχών, αρχίζουν να πωλούν μανιωδώς. Την «Μαύρη Πέμπτη» στις 24 Οκτωβρίου 1929 ρευστοποιήθηκαν 13 εκατομμύρια τίτλοι μετοχών. Με αφετηρία εκείνη την ημέρα ένας μεγάλος αριθμός αμερικανών ρευστοποιεί τις μετοχές του για να τις επανατοποθετήσει αλλού ευελπιστώντας σε μεγαλύτερα κέρδη. Άμεσα η τιμή των μετοχών αρχίζει να μειώνεται ραγδαία και ένας αληθινός πανικός λαμβάνει χώρα στο χρηματιστήριο. Οι πάντες επιχειρούν να πουλήσουν τις μετοχές τους πριν απολέσουν περισσότερη από την αξία τους. Πολλές τράπεζες που είχαν επενδύσει τα χρήματα των πελατών τους σε μετοχές για να κερδίσουν μεγαλύτερα κέρδη, καταστρέφονται και κηρύσσουν πτώχευση. Άλλες τράπεζες ενώπιον της οικονομικής κρίσης δεν δίνουν δάνεια πλέον στους πελάτες τους για να αγοράσουν βιομηχανικά προϊόντα και αρνούνται τα χρηματοδοτήσουν τις επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις που δεν δύνανται πια να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους και τα βλέπουν να συσσωρεύονται σε στοκ, αναγκάζονται να ρίξουν τις τιμές και πολλές εξ αυτών χρεοκοπούν. Ακόμη και τα τραστ περιορίζουν την παραγωγή τους. Το εργατικό δυναμικό είτε απολύεται ή εισπράττει μειωμένες αποδοχές, ένα γεγονός που επιδεινώνει την οικονομική κρίση, γιατί με την σειρά τους οι τελευταίοι δεν μπορούν να αγοράσουν.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1930 όλη η αμερικανική οικονομία έχει παραλύσει και μερικούς μήνες έπειτα από το κραχ της Γουόλ Στριτ, η βιομηχανική παραγωγή ελαττώθηκε κατά 20% και ο δείκτης της ανεργίας έφτασε το 25%. Έτσι το 1931, η αξία των επιχειρήσεων στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης είχε μειωθεί δέκα φορές σε

σχέση με το Σεπτέμβριο του 1929 και ο δείκτης Dow Jones χρειάστηκε 25 χρόνια για να επιστρέψει στα προ του 1929 επίπεδα. Οι συνέπειες για την πραγματική οικονομία αποδείχτηκαν ολέθριες, αφού οι Αμερικανοί είχαν επενδύσει υπέρογκα ποσά στο χρηματιστήριο, με συνέπεια να χάσουν τα χρήματά τους πολλές οικογένειες της μεσαίας τάξης. Εντός τριών ετών, το ΑΕΠ των ΗΠΑ είχε μειωθεί στο ήμισυ, ένας στους τρεις Αμερικανούς ήταν χωρίς δουλειά, ενώ οι τράπεζες έκλεισαν τον Μάρτιο του 1933.

Από τις Ηνωμένες Πολιτείες η κρίση διαδόθηκε σ' όλον τον κόσμο. Οι αμερικάνικες τράπεζες που είχαν δανείσει χρήματα στις άλλες χώρες, προσπαθούσαν να φέρουν πίσω τα κεφάλαια τους για να αντιμετωπίσουν τις οικονομικές τους αντιξοότητες. Αυτό είχε σαν συνέπεια να οδηγήσουν σε χρεοκοπία στις γερμανικές και αυστριακές τράπεζες που βασιζόνταν κυρίως στον αμερικανικό δανεισμό.

Η χώρα που θίγεται περισσότερο είναι η Γερμανία, η οποία έχει επιτύχει εντυπωσιακή βιομηχανική ανάπτυξη εξαιτίας των αμερικανικών κεφαλαίων.

Στην Μεγάλη Βρετανία, στην οποία οι οικονομικές δυσκολίες είναι παλιές, η κατάσταση επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο γιατί η αμερικανική οικονομική κρίση, παραλύοντας την παγκόσμια οικονομία, αφαιρεί από την χώρα τους περισσότερους πελάτες.

Στον αντίποδα η Γαλλία επηρεάζεται πολύ λιγότερο γιατί σε αυτήν δεν υπήρχαν πολλές μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις και συνεπώς οι αμερικανικές επενδύσεις ελάχιστες. Όμως εκτός από τις βιομηχανικές χώρες, η κρίση χτυπά και τα γεωργικά και τα υπανάπτυκτα κράτη μιας και η παράλυση της οικονομίας αφαιρεί από τα πλουσιότερα κράτη τα χρήματα με τα οποία αγόραζαν τα προϊόντα των αγροτικών χωρών. Για παράδειγμα ο Καναδάς δεν μπορεί πια να πουλήσει το σιτάρι του, η Αυστραλία το μαλλί της, η Βραζιλία τον καφέ της. Επειδή δεν εμφανίζονται πλέον πολλοί αγοραστές αυτών των προϊόντων οι τιμές τους πέφτουν κατακόρυφα και έτσι οι χώρες αυτές χάνουν σημαντικό κομμάτι της κύριας πηγής εσόδων τους. Άμεση επίπτωση λοιπόν της οικονομικής κρίσης ήταν να οδηγηθεί ένα μεγάλο κομμάτι ανθρώπων σε ολόκληρο τον κόσμο στην κοινωνική και οικονομική εξαθλίωση.

Μεγάλος αριθμός εργατών στις χώρες που επλήγησαν έμεινε άνεργος φτάνοντας συνολικά περί τα 30 εκατομμύρια εργαζόμενους. Επιπροσθέτως κατανοούμε ότι οι έμποροι από την πλευρά τους βλέπουν τις εργασίες τους να μειώνονται γιατί δυσκολεύονται να πουλήσουν, οι πελάτες των ελεύθερων επαγγελμάτων συνεχώς

ελαττώνονται, οι αγρότες δεν βρίσκουν αγοραστές για τα προϊόντα τους παρά την πτώση των τιμών. Αυτή η γενικευμένη ανέχεια προκαλεί την οργή των πολιτών κατά των κυβερνώντων, που τους θεωρούν υπεύθυνους για την κατάστασή τους. Μια οργή που εκδηλώνεται μέσα από πορείες, διαδηλώσεις, συγκρούσεις ανέργων με την αστυνομία στους δρόμους.

Ποια όμως μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ήταν τα αίτια του μεγάλου κραχ; Ο πανικός των επενδυτών αντιλαμβανόμαστε ότι συνέβαλε αρκετά αλλά όχι αποφασιστικά στην ξέσπασμα του φαινομένου. Αντίθετα μπορούμε να υποθέσουμε ότι η άμεση συμμετοχή των τραπεζών στις κερδοσκοπικές κινήσεις και η ατολμία της κυβέρνησης να επέμβει την κατάλληλη στιγμή φαίνεται πως ήταν οι σημαντικότερες αιτίες της οικονομικής κρίσης.

Μία επίσης σημαντική οικονομική κρίση που οδήγησε σε οικονομική ύφεση πολλές χώρες και που είχε παγκόσμιο αντίκτυπο, είναι η κρίση του πετρελαίου τη δεκαετία του 1970. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 συνέβησαν δύο σημαντικές πετρελαϊκές κρίσεις. Αυτές έφεραν στην επιφάνεια το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού, δηλαδή τη συνύπαρξη πληθωρισμού και αυξημένης ανεργίας. Η επίσημη ημερομηνία έναρξης της πρώτης κρίσης είναι η 17η Οκτωβρίου του 1973, όταν τα μέλη του ΟΑΡΕC¹⁹ (Οργανισμού Αραβικών Πετρέλαιο-Εξαγωγικών Κρατών) διακήρυξαν ότι δεν θα προμήθευαν πλέον με πετρέλαιο τις χώρες που είχαν συμπαραταχθεί με το Ισραήλ στη διαμάχη του με τη Συρία και την Αίγυπτο. Σε αυτές τις χώρες συμπεριλαμβάνονταν οι ΗΠΑ, οι σύμμαχοι τους στη Δυτική Ευρώπη και η Ιαπωνία. Παρόλα αυτά, οι στοχευμένες χώρες ανταποκρίθηκαν στην πετρελαϊκή κρίση χαράσσοντας και ακολουθώντας νέες πολιτικές για να περιορίσουν την εξάρτησή τους από τις παραπάνω χώρες.

Λίγα χρόνια αργότερα το 1979, ακολούθησε η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση στον απόηχο της ιρανικής επανάστασης. Οι χώρες του ΟΡΕC για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση των μειωμένων παραγόμενων ποσοτήτων πετρελαίου από το Ιράν, αύξησαν την παραγωγή τους αν και η συνολική απώλεια έφτασε τελικά στο 4%. Παρόλα αυτά, επικράτησε ένας ανεξέλεγκτος και ανυπόστατος πανικός που ανέβασε την τιμή πολύ

¹⁹ Κύριος σκοπός του Οργανισμού, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Καταστατικού του είναι: ο συντονισμός κι η ενοποίηση της πετρελαϊκής πολιτικής των κρατών μελών του κι ο καθορισμός καλύτερων μέσων για την προστασία των συμφερόντων τους. Ακόμη, θα πρέπει να ερευνούνται τα μέσα και ο τρόπος για να εξασφαλιστεί σταθερότητα των τιμών στη διεθνή αγορά, καθώς και κάποιο κέρδος στις χώρες που τοποθετούν χρήματα στην πετρελαϊκή βιομηχανία. Π.Νάσκου-Περράκη (2005), *Το δίκαιο των διεθνών οργανισμών: Η θεσμική δομή*, Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 599.

περισσότερο από όσο θα αναμενόταν. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της μειωμένης ζήτησης και της υπερβολικής παραγωγής, οδηγώντας τον ΟΡΕC στο να χάσει την ενότητα του. Εξαγωγείς πετρελαίου, όπως το Μεξικό, η Νιγηρία και η Βενεζουέλα επεκτάθηκαν σημαντικά, ενώ οι ΗΠΑ και η Ευρώπη πήραν περισσότερο πετρέλαιο από το Prudhoe Bay και τη Βόρειο Θάλασσα. (Πηγή: <http://www.enthesis.net>²⁰).

Μία καινούρια οικονομική κρίση με επίκεντρο πάλι τις Η.Π.Α. έλαβε χώρα τον Οκτώβριο του 1987. Στις 19 του μήνα μέσα σ' ένα εφτάωρο ο δείκτης έχασε 22%, δηλαδή 550 εκατομμύρια δολάρια. Ήταν η μεγαλύτερη πτώση που σημειώθηκε ποτέ στην αγορά μετοχών. Από την αρχή του χρόνου έως το καλοκαίρι, ο δείκτης είχε σημειώσει άνοδο 44%. Το Σεπτέμβριο άρχισαν να φαίνονται οι πρώτες τάσεις συγκράτησης. Τη βδομάδα προ του κραχ οι μετοχές είχαν χάσει περίπου το 10% της αξίας τους. Για τους οικονομολόγους ήταν ένα απόλυτα «φυσιολογικό φαινόμενο».

Δύο παράγοντες θεωρούνται υπεύθυνοι για τη ραγδαία αυτή πτώση: η κερδοσκοπία στην αγορά προθεσμιακών τίτλων στο χρηματιστήριο του Σικάγου και τα αυτοματοποιημένα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Όπως συνηθίζεται να λέγεται στη Γουόλ Στριτ, «το χρηματιστήριο είναι ο τόπος όπου επιβεβαιώνονται όλες οι προβλέψεις». Οι μετοχές αποτελούν ένα θερμόμετρο που ανεβαίνει και κατεβαίνει ανάλογα με τις πεποιθήσεις και το ένστικτο των χρηματιστών. Όταν η πλειονότητα των χρηματιστών πιστεύει σε άνοδο των τιμών, τότε συμπεριφέρεται σύμφωνα μ' αυτή την πεποίθηση και οι μετοχές ανεβαίνουν. Αντίθετα, όταν οι χρηματιστές αναμένουν κάποια πτώση τότε επιδρούν αρνητικά στην αγορά.

Το ίδιο συνέβη και τη «Μαύρη Δευτέρα». Έπειτα από τις καθοδικές τάσεις της προηγούμενης εβδομάδας οι κερδοσκόποι προεξόφλησαν την εμφάνιση νέας πτώσης, η οποία και υλοποιήθηκε. Όταν όμως η πτώση των τίτλων υπερέβη το 4% συνέβη κάτι αδιανόητο. Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές των αμοιβαίων κεφαλαίων άρχισαν να ρίχνουν αυτομάτως στην αγορά τεράστιες ποσότητες μετοχών. Έτσι είχαν προγραμματιστεί να πράξουν στην περίπτωση που οι απώλειες υπερέβαιναν το μέγιστο αποδεκτό επίπεδο. Στις μέρες μας τέτοιοι αυτοματισμοί δεν χρησιμοποιούνται πια. Όμως εν έτη 1987 έκαναν ζημιά στο χρηματιστήριο, επειδή οι πάντες πουλούσαν και κανείς δεν αγόραζε.

²⁰ Γιάννα Μαρμάρου, “Flash back στις οικονομικές κρίσεις: Από το 1929 μέχρι σήμερα, η ιστορία επαναλαμβάνεται...”, *En Thesis*, 19 Μαΐου 2008. Διαθέσιμο: http://www.enthesis.net/index.php?option=com_content&view=article&id=259:enthesis5147&catid=4:internationaleconomy&Itemid=3.

Η διαφορά της «Μαύρης Δευτέρας» του 1987 με το οικονομικό κραχ του 1929 έγκειται στο ότι η αμερικανική οικονομία, την εποχή που συντελέστηκε η «Μαύρη Δευτέρα», ήταν πιο δυνατή και ανθεκτική. Η κυβέρνηση και η κεντρική τράπεζα των Ηνωμένων Πολιτειών διοχέτευσαν στην αγορά σημαντικές ποσότητες ρευστού. Τέλος, οι τράπεζες επωφελούμενες μείωσαν τα επιτόκιά τους και δάνεισαν σημαντικά κεφάλαια στις μεγάλες εισηγμένες εταιρείες.

Στις 30 Ιανουαρίου του 1995, οι μεγαλύτεροι τραπεζίτες του κόσμου βρίσκονταν συγκεντρωμένοι στο Νταβός της Ελβετίας για το Παγκόσμιο Οικονομικό Συνέδριο. Στο επίκεντρο των συζητήσεων ήταν η κρίση του μεξικανικού πέσο, το οποίο είχε απολέσει το 40% της αξίας του έναντι του δολαρίου εντός ενός μηνός εξαιτίας της διαφυγής κεφαλαίων από τη χώρα. Μόλις ένας από τους συνέδρους ανέφερε πως τα συναλλαγματικά αποθέματα του Μεξικού ήταν λιγότερα από 5 δις δολάρια, επικράτησε πανικός και τότε οι Αμερικανοί τραπεζίτες εγκατέλειψαν θορυβημένοι το συνέδριο. Το Μεξικό όφειλε να τους επιστρέψει εντός λίγων ημερών το ποσό των 18 δις δολαρίων, αλλιώς η αδυναμία εξόφλησης των χρεών θα έβλαπτε τη χώρα τους αλλά και τις ΗΠΑ. Ο Αμερικανός πρόεδρος Μπιλ Κλίντον παρεμβαίνει στις 3 Φεβρουαρίου, και εξασφαλίζει για το Μεξικό διεθνή χρηματοδότηση της τάξεως των 50 δις δολαρίων. Το ξέσπασμα του επονομαζόμενου φαινομένου «Τεκίλα» απεφεύχθη την τελευταία στιγμή, αλλά η πτώση των τιμών στο Μεξικάνικο χρηματιστήριο προκάλεσε και στη Γουόλ Στριτ απώλειες της τάξεως των 10 δις δολαρίων.

Εν συνεχεία βρίσκουμε τη λεγόμενη “ασιατική” κρίση των ετών 1998-1999, που επηρέασε σημαντικά το τραπεζικό σύστημα, σπρώχνοντας πολλές ασιατικές τράπεζες στα πρόθυρα χρεοκοπίας. Στην περίπτωση αυτή βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία τοπική κρίση, γεωγραφικά περιορισμένη, κάτι που τη διακρίνει αισθητά από την κρίση του 1929, καθώς και από τη σημερινή.

Η κρίση λοιπόν που ζημίωσε για ακόμα μία τον Οκτώβριο του 1998 τη Γουόλ Στριτ ξεκίνησε από τη Νοτιοανατολική Ασία. Χώρες όπως η Ταϊλάνδη, η Μαλαισία, οι Φιλιππίνες και η Ινδονησία βίωσαν μια ραγδαία οικονομική άνθηση, χάρη στα υπέρογκα ποσά που επένδυσαν ιαπωνικοί τραπεζικοί και αμερικανικοί οργανισμοί. Οι ξένοι επενδυτές δεν ανησυχούσαν για τα κέρδη τους μιας και τα τοπικά νομίσματα ήταν προσκολλημένα στο δολάριο. Παρόλα αυτά οι κυβερνήσεις των ασιατικών χωρών δεν είχαν την δυνατότητα να διατηρήσουν περισσότερο τη συναλλαγματική ισοτιμία με το δολάριο λόγω του ταχύ ρυθμού επενδύσεων και των ελλειμμάτων στον προϋπολογισμό

τους. Άλλωστε, ούτε τα απαραίτητα συναλλαγματικά αποθέματα είχαν στη διάθεσή τους ούτε τη φορολογία μπορούσαν ν' αυξήσουν, αφού αυτό θα επιβάρυνε αφάνταστα τις επιχειρήσεις και τις εξαγωγές, που αποτελούσαν τον κινητήριο μοχλό της οικονομίας τους.

Η απόφαση να εγκαταλειφθεί η συναλλαγματική ισοτιμία με το δολάριο προκάλεσε πτώση στα χρηματιστήρια και στις τιμές των προσοδοφόρων μέχρι τότε οικοδομικών επιχειρήσεων. Οι Αμερικανοί επενδυτές αναστατώθηκαν επειδή η δοκιμασία της οικονομίας των Τίγρων θα επιδρούσε και στις ιαπωνικές τράπεζες στις οποίες οι ίδιοι είχαν επενδύσει, με αποτέλεσμα την κρίση. Έπειτα η Ιαπωνική οικονομία βρέθηκε επίσης αντιμέτωπη με την οικονομική κρίση την δεκαετία του 1990 η οποία μάλιστα προκάλεσε τεράστια ύφεση. Η αιτία είναι πως οι εθνικοποιήσεις των τραπεζών, που τελικά έβγαλαν την οικονομία από το τέλμα, έγιναν αρκετά καθυστερημένα προκαλώντας αναρίθμητες επιπτώσεις στην Ιαπωνική οικονομία.

Συνεχίζοντας την παράθεση διάφορων περιπτώσεων οικονομικής κρίσης φτάνουμε στη χρονιά 2000-2001 και στο ξέσπασμα της “φούσκας” του Internet, που οδήγησε μειώσεις στις τιμές των μετοχών αντίστοιχες με εκείνες της κρίσης του 1929. Κατανοούμε ότι η σημερινή κρίση είναι ακόμη πιο σοβαρή και εγγύτερη σε αυτήν του 1929, αφού συνδέεται με τον πυρήνα του τραπεζικού συστήματος προκαλώντας πτωχεύσεις τραπεζών.

Η τεχνολογική φούσκα οδήγησε τον δείκτη του χρηματιστηρίου Nasdaq της Γουόλ Στρητ σε «ελεύθερη πτώση», μιας και στη διάρκεια της διετίας υποχώρησε κατά 82% χάνοντας σχεδόν 6 τρις. δολάρια της κεφαλαιοποίησής του. Η αμερικανική οικονομία επανήλθε απότομα στην πραγματικότητα, οι επενδύσεις σταμάτησαν απότομα ενώ τα χτυπήματα της 11ης Σεπτεμβρίου έδωσαν τη χαριστική βολή. Εξαιτίας όμως της έγκαιρης επέμβασης της Fed, η οποία με αλλεπάλληλες μειώσεις κατά τη διάρκεια του 2001 μείωσε τα επιτόκια από το 6,25% στο 1%, η μεγαλύτερη οικονομία του πλανήτη μπόρεσε να ορθοποδήσει ξανά.

Τέλος, η Διεθνής Χρηματοπιστωτική Κρίση του 2007 συνιστά άλλη μία κατάσταση ενδεχόμενης οικονομικής ύφεσης στον ευρύτερο χρηματοπιστωτικό και τραπεζικό τομέα που η έκρηξή της σημειώθηκε στις ΗΠΑ. Η κρίση αυτή προέκυψε με το ξέσπασμα προβλημάτων στην αγορά 13 στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης και την αλόγιστη χρήση δομημένων επενδυτικών εμπορευμάτων που εξαρτιόνταν άμεσα από τη δυνατότητα αποπληρωμής των δανείων από τα οποία παράγονταν. Η

κρίση αυτή εν συνεχεία διοχετεύτηκε στις αγορές των ομολόγων και στη διατραπεζική οδηγώντας σε διατάραξη της λειτουργίας του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού συστήματος. Η αύξηση των επιτοκίων από τη Fed συνετέλεσε στην μεταστροφή της ανοδικής πορείας των τιμών των ακινήτων, το 2007. Την ίδια εποχή, μεγάλος αριθμός δανείων άρχισε να εισέρχεται στην περίοδο υψηλότερου επιτοκίου, μετά από ένα στάδιο χαμηλού αρχικού τόκου, με αποτέλεσμα την αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δόσεων και τη συνακόλουθη διόγκωση του αριθμού των κατασχεμένων οικιών.

Στην επόμενη ενότητα, θα προχωρήσουμε να δούμε τη γνωστότερη και μεγαλύτερη χρεοκοπία που συντελέστηκε ποτέ, τη χρεοκοπία της Αργεντινής, η ανάλυση της οποίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

2.3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ

2.3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ²¹

Η χρεοκοπία της Αργεντινής το Δεκέμβριο του 2001 – η γνωστότερη και μεγαλύτερη στη σύγχρονη πολιτική και οικονομική ιστορία – χρησιμοποιείται συχνά ως παράδειγμα του πώς μια κρίση εξυπηρέτησης δημοσίου χρέους δύναται να εξελιχθεί καταστροφικά καταλήγοντας στην χρεοκοπία.

Η κρίση και η χρεοκοπία της Αργεντινής υπήρξε χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτυχίας ενός προγράμματος σταθεροποίησης και εξυγίανσης μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας, που είχε σχεδιαστεί και υποστηριχθεί από τους διεθνείς οργανισμούς. Η χρεοκοπία μιας χώρας είναι ένα σύνηθες γεγονός (Reinhart & Rogoff, 2009), κυρίως για τις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Η ίδια η πτώχευση της Αργεντινής, όμως, συνιστούσε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, αφού αποτέλεσε την διάψευση των ελπίδων ενός ολόκληρου οικονομικού συστήματος.

Ο δρόμος της Αργεντινής προς την χρεοκοπία προσομοιάζει πολλές φορές με την κατάσταση στην Ελλάδα. Για πολλούς οικονομολόγους η Ελλάδα ακολουθεί τα ίδια βήματα με αυτά που οδήγησαν την Αργεντινή στην πτώχευση. Κυρίως η αδυναμία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) να εμποδίσει την χρεοκοπία της Αργεντινής, παρά την εκτεταμένη συμμετοχή του, αποτελεί για πολλούς μελετητές κακό προηγούμενο σχετικά με το πως μπορεί να εξελιχτεί η κατάσταση στην Ελλάδα, που σήμερα καλείται πλέον ως «ελληνική κρίση χρέους». Κρίνουν πως η εμπειρία που έχει

²¹ Θεοδόσης Σαμπανιώτης (2010), “ Η περίπτωση της Αργεντινής. Αίτια της χρεοκοπίας του 2001 & σύγκριση με Ελλάδα”, *Eurobank research, Οικονομία και Αγορές*, 5:3,σελ.1

αποκομισθεί από τη συμμετοχή του ΔΝΤ στην Αργεντινή θα πρέπει να αξιοποιηθεί ως οδηγός και για την αντιμετώπιση του ελληνικού ζητήματος. Αναλύουν επομένως, τις ενέργειες της ελληνικής κυβέρνησης, του ΔΝΤ και των δανειστών της χώρας υπό την οπτική των μαθημάτων που έλαβαν από την αποτυχία Αργεντινής το 2001.

Αναμφισβήτητα υφίστανται πολλές ομοιότητες στα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι δύο χώρες στις αρχές της δεκαετίας του 90' καθώς και στις στρατηγικές επιλογές που επέλεξαν με σκοπό να τα επιλύσουν. Ωστόσο εμφανίζονται ουσιαστικές διαφορές στον τρόπο που εξελίχτηκαν τα πράγματα και ιδίως σε καίριους παράγοντες που οδήγησαν τελικά την Αργεντινή στην πτώχευση και στο χάος. Παρόλα αυτά οι ενδεικνυόμενες λύσεις για την Ελλάδα έχουν επίσης ως κεντρικό σημείο αναφοράς την Αργεντινή και μέτρα όπως η αναδιάρθρωση του χρέους, η εγκατάλειψη της ευρωζώνης και η υποτίμηση του νομίσματος. Οι λύσεις όμως αυτές δεν αποτελούν, πραγματική επιλογή για την Ελλάδα (Μαλλιάρόπουλος και Αναστασάτος, 2010).

2.3.2. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η οικονομική κρίση της Αργεντινής διήρκεσε από το 1998 έως το 2002, έχοντας ως κεντρικούς άξονες:

- την ισχυρότατη ύφεση των ετών 1998 - 1999,
- την κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος (2001/02), που ουσιαστικά ήταν το φυσικό επακόλουθο της ύφεσης.

Οι εξελίξεις αυτές εξανάγκασαν σε παραίτηση της πολιτικής ηγεσίας της χώρας, την πτώση της οποίας ακολούθησε μία μεγάλη περίοδος εσωτερικής αστάθειας. Το ΑΕΠ της Αργεντινής μειώθηκε συνολικά κατά 21%, με μοιραίες συνέπειες για τον κοινωνικό της ιστό. Χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της κατάστασης είναι ότι στο ζενίθ της κρίσης το 2002 το ποσοστό της «φτώχειας» έφτασε το 57%, ενώ η ανεργία ξεπέρασε το 23%.

Η Αργεντινή, μια χώρα με μεγάλο φυσικό πλούτο, χαρακτηριζόταν σαν μία οπισθοδρομική κοινωνία. Παρά το γεγονός ότι είχε στις τάξεις της πάντα μερικούς πολύ πλούσιους ανθρώπους, εξαρτιόταν κεφαλαιακά από τις διεθνείς αγορές και λογικά ήταν υπόχρεη σε έθνη/δανειστές, με τρόπους που απειλούσαν σοβαρά την συνταγματική ελευθερία της. Η βιομηχανία της Αργεντινής δεν ήταν ποτέ «οδηγός», αλλά «επιβάτης» της οικονομικής μεγέθυνσης, ενώ οι εργαζόμενοι της «εκλαμβάνοντας» τις περιρρέουσες πολιτικές ιδεολογίες σαν την ευκαιρία των «αδυνάτων» (πηγή: D. Landes

1998), θεωρούσαν για παράδειγμα ότι, με κριτήριο τη σοσιαλιστική θεωρεία, έπρεπε να δουλεύουν λιγότερο και να αμείβονται περισσότερο – ανεξαρτήτως των αγαθών που παρήγαγαν ή από το τι επικρατούσε σε όλο τον υπόλοιπο κόσμο.

Επομένως στην πραγματικότητα απομακρύνονταν από την παραγωγική διαδικασία, γεγονός που ο οικονομολόγος Paul Samuelson το απέδωσε από τη μία στην αντίφαση ανάμεσα στην οικονομική οπισθοδρομικότητα και την κοινωνική αδιαφορία, και από την άλλη στην πρώιμη «υπερπολιτικοποίηση». Καταλήγουμε στο συμπέρασμα να ισχυριστούμε ότι οι Αργεντινοί επιθυμούσαν κάτι, το οποίο ήταν αδύνατον να τους προσφέρει η Οικονομία ή το κράτος τους. Πέραν τούτου η ανάπτυξη της «εθνικής» τους «ταυτότητας», στηριζόταν σε έναν «συνθηματολογικό λαϊκισμό» - γεγονός που φαίνεται μέσα από την εκπληκτικά πολιτικά επιτυχημένη πορεία της Εβίτα Περόν²².

Στο σημείο αυτό μπορούμε να προσθέσουμε επίσης την άποψη που εκφράζουν πολλοί, ότι ενδεχομένως η αποτυχία της προόδου της Λατινικής Αμερικής συνολικά, να οφείλεται στα εγκλήματα των ισχυρότερων και πλουσιότερων χωρών. Η ευάλωτη θέση της Λατινικής Αμερικής οφείλεται κυρίως στην «εξάρτηση», όπου κάποιος δεν αποφασίζει για τη μοίρα του, αλλά κάνει ότι του υπαγορεύουν οι άλλοι. Η ανεξαρτησία βέβαια δεν χαρίζεται, αλλά κερδίζεται με αγώνες και θυσίες – κάτι που πρόσφατα συνειδητοποίησε τουλάχιστον η Βραζιλία, ανεξαρτητοποιούμενη σε κάποιο βαθμό από τα «εθνικά» συμπλέγματα και τον άκοπο, «συνθηματολογικό» λαϊκισμό.

Πιο συγκεκριμένα, για να ενσωματωθεί μία χώρα στην ομάδα των ανεξάρτητα, κυρίαρχων κρατών, απαιτείται δανεισμός και επενδύσεις. Η Αργεντινή βρέθηκε να αντιμέτωπη με επανειλημμένες δυσκολίες, τόσο όσον αφορά το ποσόν, όσο και τους όρους των ξένων επενδύσεων και πιστώσεων. Όλα αυτά οδήγησαν στο να υπάρξει ευθεία σύγκρουση με τους πιστωτές της, η οποία την οδήγησε σε έναν ακραίο αντιδραστικό απομονωτισμό, δηλαδή σε «περιοριστικά μέτρα» που απλά χειροτέρευσαν την οικονομική της στενότητα και την εξάρτηση της, ενώ την απέκοψαν από τον ανταγωνισμό και τις ευκαιρίες για οικονομική μεγέθυνση.

²² Αργεντινή πολιτικός. Σύζυγος του Αργεντινού στρατιωτικού και πολιτικού Χουάν Ντομίνγκο Περόν. Εργάστηκε ως ηθοποιός με το όνομα Εβίτα Ντουάρτε. Βοήθησε σημαντικά στον αγώνα του Περόν στη διάρκεια της πολιτικής του σταδιοδρομίας. Στις 17 Οκτωβρίου 1945 προκάλεσε την εξέγερση των «ντεσκαμισάντος» (φτωχών τάξεων) και κατόρθωσε να τον αποφυλακίσει. Όταν ο σύζυγός της εκλέχτηκε πρόεδρος της Αργεντινής Δημοκρατίας, η Εβίτα ανέλαβε τον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Δημιούργησε το «Ίδρυμα Εύας Περόν» που ήταν η μεγαλύτερη φιλανθρωπική οργάνωση της χώρας. Εγκυκλοπαίδεια *Επιστήμη και Ζωή*, Τόμος 15 σελ. 373, Εκδόσεις Χατζηακώβου, Αθήνα.

2.3.3. ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η Αργεντινή η οποία, κατά το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, ανήκε στις πλουσιότερες χώρες του κόσμου, είχε ως κύρια αιτία της πτώσης της τόσο τις πολιτικές, όσο και τις οικονομικές περιόδους συνεχούς αστάθειας, οι οποίες επικράτησαν μετά το 1955. Οι συνεχείς εναλλαγές των κυβερνητικών σχημάτων είχαν σαν συνέπεια την υιοθέτηση διαφορετικών κάθε φορά οικονομικών σχεδίων και πολιτικών, οι οποίες με τη σειρά οδηγούσαν σε πολλές επί μέρους κρίσεις που αντιμετωπίζονταν κατά κανόνα με βραχυπρόθεσμα, «σταθεροποιητικά» προγράμματα. Αυτά όμως τα προγράμματα χειροτέρευαν συνεχώς την ασταθή οικονομική κατάσταση της χώρας, ενώ χαρακτηρίζονταν από μεγάλο κοινωνικό κόστος.

Η μεγάλη πολιτική αστάθεια «ξεπεράστηκε» τελικά το 1983, όταν ανετράπη η δικτατορία και εγκαθιδρύθηκε η Δημοκρατία. Παρόλα αυτά, η οικονομική αστάθεια (υψηλός πληθωρισμός, συνεχή μέτρα λιτότητας κλπ) συνέχισε να υφίσταται μέχρι το 1991, όταν και η Αργεντινή αποφάσισε να συνδέσει το νόμισμα της με το δολάριο, επιλέγοντας τη σταθερή ισοτιμία μαζί του (ουσιαστικά ήταν σαν να είχε υιοθετήσει το δολάριο, στη θέση του δικού της νομίσματος – κατά κάποιον τρόπο δηλαδή, όπως εμείς το Ευρώ).

Έτσι κατάφερε τελικά να αντιμετωπίσει τον πληθωρισμό, αλλά έπειτα από λίγα χρόνια ήλθε αντιμέτωπη με τις «παρενέργειες» αυτού του «μονεταριστικού»^{23,24} προγράμματος σταθερότητας. Οι τιμές των εγχώριων προϊόντων ακρίβυναν στις διεθνείς αγορές, ένα γεγονός που οδήγησε στον περιορισμό της ανταγωνιστικότητας της, στη μείωση των εξαγωγών της και στο αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο (εισαγωγές περισσότερες από τις εξαγωγές), το οποίο είχε σαν φυσικό επακόλουθο την μεγάλη διόγκωση του εξωτερικού χρέους της (οι ομοιότητες με τη χώρα μας είναι προφανείς).

Είναι απόλυτα κατανοητό ότι η σύνδεση ενός νομίσματος (ή η εισαγωγή ενός κοινού, όπως στην περίπτωση του Ευρώ), με το νόμισμα μίας ισχυρής χώρας, «υποχρεώνει» ουσιαστικά σε ισότιμη ανάπτυξη, κάτι που φυσικά δεν κατάφερε να επιτύχει η

²³ Η σχολή των Μονεταριστών ή Νομισματιστών, υπό την ηγεσία του καθηγητού του Πανεπιστημίου του Σικάγου Milton Friedman, τονίζει τη σημασία του χρήματος στον προσδιορισμό των μακροοικονομικών μεγεθών. Αναβιώνει δηλαδή τη γνωστή ποσοτική θεωρία του χρήματος, αναθεωρώντας την σύμφωνα με πολλές αναλυτικές λεπτομέρειες της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας. Γ.Δ Δημοπούλου, (1998), *Μακροοικονομική Θεωρία: Θεωρία και Πολιτική εισοδήματος, απασχολήσεως και τιμών*. Αθήνα, εκδόσεις: Athens University of economics and business, σελ.18.

²⁴ Μονεταρισμός (Monetarism): Θεωρία σύμφωνα με την οποία ο πληθωρισμός προκαλείται από την αύξηση της προσφοράς χρήματος. «Όλο και περισσότερο χρήμα “κυνηγεί” όλο και λιγότερα αγαθά». Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π. σελ. 581.

Αργεντινή σε σχέση με τις Η.Π.Α. Η κρίση βέβαια, η οποία «ξέσπασε» το 1998, είχε τις ρίζες της επίσης σε έναν πολύπλοκο συνδυασμό περισσοτέρων του ενός παραγόντων - κυρίως των κατωτέρω²⁵:

- a) Κατά την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας και της διαδικασίας της εθνικής αναδιοργάνωσης (1976 – 1983), το εξωτερικό και λοιπό χρέος της Αργεντινής αυξήθηκε κατακόρυφα, σαν συνέπεια του ελλειμματικού εμπορικού ισοζυγίου, των «κερδοσκοπικών» επιθέσεων εναντίον του νομίσματος της, καθώς επίσης και της φυγής κεφαλαίων στο εξωτερικό. Η κατάσταση αυτή σταθεροποιήθηκε αργότερα, αλλά μόνο για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, αφού το αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο της χώρας παρέμεινε ως είχε - μη αυξανόμενο μεν, αλλά σταθερά στο 55% του ΑΕΠ της. Έτσι, το δημόσιο χρέος της Αργεντινής αυξήθηκε μεταξύ των ετών 1996-1999, κατά 36% του ΑΕΠ της.

Για να καταλάβουμε καλύτερα τα μεγέθη, το δημόσιο χρέος της χώρας μας για μία αντίστοιχη χρονική περίοδο, για παράδειγμα μεταξύ των ετών 2006 και 2009, αυξήθηκε από τα 224,16 δις € στα 299,6 δις € - ήτοι κατά 33% περίπου. Το εμπορικό μας ισοζύγιο το 2008 ήταν – 44 δις €, έναντι 239 δις ΑΕΠ - ήτοι 18,4% του ΑΕΠ μας. Σε αντιπαράβολή λοιπόν με τη Αργεντινή, το δημόσιο χρέος μας αυξήθηκε ανάλογα, ενώ το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου μας διατηρήθηκε χαμηλότερα, σχεδόν σταθερό σε σχέση με το ΑΕΠ μας. Αυτό βέβαια βασίζεται κυρίως στα υψηλά «συναλλαγματικά» έσοδα μας από τον Τουρισμό και τη Ναυτιλία και όχι στις εξαγωγές.

- b) Η σύνδεση του πέσος με το δολάριο και ειδικά η σταθερή ισοτιμία που επιλέχθηκε (1:1), αντί της ελεύθερης διακύμανσης, οδήγησε στη δραστική μείωση του πληθωρισμού, χωρίς όμως να τον εξαλείψει εντελώς (κάτι αντίστοιχο συνέβη στην Ελλάδα και αλλού, μετά την εισαγωγή του Ευρώ, αν και σε μικρότερα μεγέθη). Ο τελευταίος, συνέχιζε να αυξάνει τις τιμές των προϊόντων της Αργεντινής στις διεθνείς αγορές, γεγονός που οδήγησε στη μείωση των εξαγωγών, με την ταυτόχρονη αύξηση των εισαγωγών της. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε στη δημιουργία ενός αρνητικού εμπορικού ισοζυγίου, το οποίο έπρεπε να «ισοσκελισθεί» μέσω ενός νέου δανεισμού.

²⁵ Mussa, Michael. (2002d). *Argentina and the Fund: From Triumph to Tragedy*. Washington: Institute for International Economics. Online: http://bookstore.ii.com/merchant.mvc?Screen=PROD&Product_Code=343. (10/03/2012)

Ίσως λοιπόν, εάν η αρχική «σταθερή» σύνδεση με το δολάριο είχε αντικατασταθεί με έναν μηχανισμό ευέλικτης συναλλαγματικής ισοτιμίας (επιδεινώθηκε λόγω του ισχυρού δολαρίου της δεκαετίας του 1990 – στην περίπτωση μας, συμβαίνει κάτι αντίστοιχο σήμερα με το Ευρώ), η κρίση θα είχε λιγότερα καταστροφικά αποτελέσματα. Είναι εξάλλου ευρέως διαδεδομένο το ότι, η οποιαδήποτε «ανθρώπινη επέμβαση» στην ελεύθερη αγορά, διαστρεβλώνει» το μηχανισμό της και οδηγεί σε εκρήξεις - μεγέθους «ευθέως αναλόγου» του χρονικού διαστήματος που «τυχόν» καθυστέρησε τεχνητά η κρίση.

- c) Το 1995 η κυβέρνηση του Μεξικού υποτίμησε το νόμισμα της χώρας («κρίση της Τεκίλας») - όπως επίσης και η Βραζιλία, το 1998. Κατά συνέπεια, τα προϊόντα των δύο αυτών χωρών φθίνυαν στις διεθνείς αγορές, με δυσάρεστες επιπτώσεις για τις εξαγωγικές επιχειρήσεις της Αργεντινής. Επίσης πολλές επιχειρήσεις της χώρας και θυγατρικές πολυεθνικών εταιρειών, μετέφεραν τα εργοστάσιά τους στη Βραζιλία ένα γεγονός που επιδείνωσε ακόμη περισσότερο την ανεργία στην Αργεντινή, επηρεάζοντας αρνητικά την εσωτερική κατανάλωση (κάτι ανάλογο λαμβάνει χώρα κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα, όπου πολλές παραγωγικές επενδύσεις έχουν μεταναστεύσει στα Βαλκάνια).
- d) Λόγω της ασταθούς αργεντινικής οικονομίας οι πολίτες της ήταν ανέκαθεν δύσπιστοι απέναντι στο τραπεζικό σύστημα. Αντέδρασαν λοιπόν πανικόβλητα, μόλις εμφανίστηκαν τα πρώτα «συμπτώματα» της κρίσης, αγοράζοντας μαζικά δολάρια και μεταφέροντας τα κεφάλαια τους στο εξωτερικό
- e) Η εμπιστοσύνη των διεθνών χρηματαγορών και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων απέναντι στην Αργεντινή κλονίστηκε ραγδαία στα τέλη του 1999, με αποτέλεσμα να αυξηθεί κατά πολύ το επίπεδο ρίσκου του δανεισμού της – το επιτόκιο δηλαδή, σε σχέση με το «βασικό» των Η.Π.Α. (το αντίστοιχα «βασικό» στην Ε.Ε. είναι αυτό της Γερμανίας). Από το 2000 και μετά το επιτόκιο δανεισμού αυξανόταν συνεχώς, φθάνοντας τον Οκτώβρη του 2001 τις 1.916 μονάδες βάσης – γεγονός που σήμαινε 19,16% επί πλέον του «βασικού» (Η.Π.Α.) τόκους, οπότε τους υψηλότερους παγκοσμίως. Στην πράξη το ύψος αυτό του επιτοκίου είναι «απαγορευτικό» για την εξεύρεση δανείων από τις κανονικές (regular) διεθνείς χρηματαγορές και υποχρεώνει την «πληγείσα» χώρα, να στραφεί για δανεισμό στο ΔΝΤ (το 2002, το επιτόκιο πλησίασε τις 6.000 μονάδες βάσης, ενώ ομαλοποιήθηκε πολύ αργότερα, το 2005 – πρόσφατα όμως ήταν ξανά στις 1.100 μονάδες).

f) Ένας μεγάλος αριθμός ιδιωτικοποιήσεων, στην αρχή της δεκαετίας του 1990, είχε σαν συνέπεια την πώληση πολλών δημοσίων επιχειρήσεων σε ιδιώτες - ακόμη και σε τιμές χαμηλότερες από την πραγματική αξία τους. Οι ιδιωτικοποιήσεις αυτές λοιπόν είχαν σαν αποτέλεσμα την εξάρτηση σημαντικών κλάδων της Οικονομίας της Αργεντινής από το εξωτερικό (αντίστοιχα η πώληση του ΟΤΕ οδήγησε την Ελλάδα στην εξάρτηση των τηλεπικοινωνιών της από την Γερμανία - εάν τυχόν συνέβαινε κάτι αντίστοιχο με τη ΔΕΗ, την ΕΥΔΑΠ και τις υπόλοιπες, κοινωφελείς ή μη, επιχειρήσεις της χώρας μας, θα ακολουθούσαμε πιστά τα βήματα της Αργεντινής). Η κατάσταση αυτή κατέστησε τη χώρα ιδιαίτερα τρωτή, τόσο στην κερδοσκοπία, όσο και στη «μετανάστευση» των κεφαλαίων, οπότε συνετέλεσε τα μέγιστα στην εκδήλωση της τραπεζική κρίση που ακολούθησε (η «απαρχή» της διαπιστώνεται ήδη στη χώρα μας - εάν βέβαια ισχύουν οι «περιρρέουσες» πληροφορίες για «φυγή» ιδιωτικών κεφαλαίων, ύψους περί τα 5 δις €, στο εξωτερικό).

2.3.4. Η ΜΕΓΑΛΗ ΥΦΕΣΗ

Το 1997 εκδηλώθηκε στη γειτονική Βραζιλία, μία βαθιά κρίση, η οποία είχε σαν αποτέλεσμα τη δραστική υποτίμηση του βραζιλιάνικου νομίσματος το οποίο έχασε περίπου το 50% της αρχικής του αξίας. Οι αντίκτυποι της κρίσης στην Αργεντινή δεν άργησαν να φανούν, αφενός διότι η Βραζιλία αποτελούσε έναν σημαντικό οικονομικό εταίρο της, (οι δύο χώρες είναι μέλη της διακρατικής ένωσης Mercosur^{26,27}), οπότε «πλήγηκαν» οι εξαγωγές της, αφετέρου επειδή η Βραζιλία απέκτησε μέσω της υποτίμησης του νομίσματος της σημαντικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα έναντι της Αργεντινής.

²⁶ Η Mercosur αρχικά στόχευε στην δημιουργία ζωνών ελεύθερου εμπορίου, στην τελωνειακή ένωση και τέλος σε μια κοινή αγορά, όπου εκτός από την τελωνειακή ένωση, η ελεύθερη κυκλοφορία ανθρώπινου δυναμικού και κεφαλαίου διαμέσου των συνόρων των κρατών μελών θα ήταν πιθανή και θα απέρρεε από τα ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις που θα παρέχονταν σε όλα τα συμβαλλόμενα μέρη. Π.Νάσκου-Περράκη, *Το δίκαιο των διεθνών οργανισμών: Η θεσμική δομή*, ό.π. σελ. 509.

²⁷ Στη Λατινική Αμερική και πάλι με έναυσμα τις εξελίξεις στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, παρατηρήθηκαν περιφερειακές προσπάθειες ανανεωμένου δυναμισμού με στόχο τη μεγαλύτερη ολοκλήρωση των οικονομιών. Τα σχέδια που χρονολογούνται από τη δεκαετία του '60 για τη δημιουργία μιας Ένωσης Ελευθέρων Συναλλαγών της Λατινικής Αμερικής σε μια Νότια και Κεντρική Αμερικανική Κοινή Αγορά κατέρρευσαν τη δεκαετία του '70, καθώς δεν συμβάδισαν με τις οικονομικές τάσεις και τις πολιτικές σχέσεις μεταξύ των μελών. Ωστόσο, στα μέσα της δεκαετίας του '90 ευοδώθηκαν τα σχέδια για τη δημιουργία μιας Κοινής Αγοράς του Νότου, που είναι γνωστή με το ισπανικό ακρόνυμο Mercosur. John Baylis and Steve Smith (2007), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 745.

Αυξήθηκε ο αριθμός των εισαγωγών της Αργεντινής από τη Βραζιλία, οι εξαγωγές της προς τη Βραζιλία μειώθηκαν, τα προϊόντα της αντικαταστάθηκαν στη διεθνή αγορά από τα αντίστοιχα της Βραζιλίας, οι επιχειρήσεις της μετέφεραν την παραγωγή τους στη γείτονα χώρα και οι διεθνείς επενδύσεις σχεδόν μηδενίστηκαν σε ολόκληρη την περιοχή λόγω των ζοφερών οικονομικών προοπτικών της.

Τελικά η Αργεντινή οδηγήθηκε το 1999 σε ύφεση (αρνητική οικονομική ανάπτυξη), ύψους **-4%**, που κατέληξε σε στασιμότητα το 2000, παρά τον τεράστιο όγκο δανείων εκ μέρους του ΔΝΤ και των ιδιωτικών τραπεζών.

Της αύξησης του ποσοστού της ανεργίας ακολούθησαν διαμαρτυρίες και μαζικές διαδηλώσεις του πληθυσμού, οι οποίες γρήγορα εξελίχθηκαν σε έναν δυναμικό παράγοντα της πολιτικής της χώρας. Επίσης αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των υποαπασχολουμένων και, μέσω αυτών, των απασχολουμένων στην «άτυπη» Οικονομία. Σε συνθήκες μεγάλης ανεργίας, αρκετοί αναζητούν την επίλυση των προβλημάτων τους στην «αυτοαπασχόληση», στη λειτουργία δηλαδή δικών τους μικρών επιχειρήσεων, συνήθως χωρίς τα νόμιμα έγγραφα (ορισμός της «άτυπης» Οικονομίας). Για παράδειγμα, στην Αργεντινή έκαναν την εμφάνισή τους, μεταξύ άλλων, οι **Cartoneros**, οι οποίοι συνέλλεγαν ανακυκλώσιμα υλικά από τα σκουπίδια, κυρίως χαρτικά και χαρτοκιβώτια, τα οποία στη συνέχεια πουλούσαν – προφανώς εκτός των νομίμων πλαισίων της αγοράς.

Ένα χαρακτηριστικό «φαινόμενο» αυτής της περιόδου ήταν η «εισαγωγή» των «χρεωστικών ομολόγων» σε πολλούς δήμους της Αργεντινής. Με την έκδοση και την κυκλοφορία αυτών των «ομολόγων δημοσίου» πληρώνονταν μέχρι και το 50% του μισθού τους, οι απασχολούμενοι στους δήμους - όπως επίσης και οι δημόσιοι υπάλληλοι. Τα ομόλογα αυτά είχαν την ισχύ χαρτονομισμάτων και γίνονταν αποδεκτά σαν τέτοια από πολλά καταστήματα της χώρας.

Ένα επιπρόσθετο «φαινόμενο» ήταν η δημιουργία «ανταλλακτικών ενώσεων», οι οποίες στην πραγματικότητα ενίσχυαν τη «φυσική» ανταλλαγή τροφίμων και υπηρεσιών, με σκοπό την εξισορρόπηση των απολεσθέντων χρημάτων, από την έλλειψη ή τη μη πληρωμή της εργασίας. Μέσα σε αυτές τις συγκεκριμένες ενώσεις, ανταλλάσσονταν για παράδειγμα τομάτες με αυγά, κρέας με λαχανικά και ου τω καθεξής - όπως ακριβώς συνέβαινε σε όλον τον κόσμο πριν ακόμη εφευρεθούν τα χρήματα σαν ανταλλακτικό μέσο συναλλαγών. Το 2001 το φαινόμενο αυτό εξελίχθηκε σε μαζική κλίμακα, αφού η κάθε γειτονιά και η κάθε πόλη είχε το δικό της

«ανταλλακτήριο προϊόντων». Η «συλλογική» δε εκπροσώπηση όλων αυτών των ανταλλακτηρίων, εξέδωσε το 2001 το δικό της νόμισμα (**Credito**), το οποίο χρησιμοποιούνταν (εν μέρει) ακόμη και για την αγορά ακινήτων.

2.3.5. Η ΤΕΛΙΚΗ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ

Λόγω της «αποτελμάτωσης» (stagnation) της Οικονομίας, καθώς επίσης και του διαρκούς αρνητικού εμπορικού ισοζυγίου ζητήθηκε, από μία μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, η υποτίμηση του νομίσματος. Η κυβέρνηση όμως δεν συνομολόγησε με τη συγκεκριμένη απαίτηση, φοβούμενη αφενός την περαιτέρω έξοδο των κεφαλαίων στο εξωτερικό και αφετέρου τις επιθέσεις εκ μέρους των κερδοσκόπων (μία μεθοδική, προγραμματισμένη και σταδιακή υποτίμηση, θα είχε «αμβλύνει» αναμφίβολα την κρίση).

Τελικά, αποφασίστηκε από την κυβέρνηση ένας αρκετά πολύπλοκος συναλλαγματικός μηχανισμός και η σύνδεση του επίσημου νομίσματος της Αργεντινής, του «Πέσος», με ένα «καλάθι» νομισμάτων, το οποίο αποτελούταν κατά 50% από Ευρώ (τότε, η αξία του € ήταν σημαντικά χαμηλότερη από την αξία του \$) και κατά 50% από δολάρια – κατ' αρχήν για τις διεθνείς συναλλαγές της χώρας (κάτι που σήμαινε μία μικρή υποτίμηση του «Πέσος», μεταξύ 5% και 8%). Για παράδειγμα,

- όταν ένα Ευρώ αντιστοιχούσε με 0,83 δολάρια, τότε η αξία του «Πέσος» ήταν:
 $0,5 \times 0,83 + 0,5 \times 1 = 0,915$ ανά δολάριο
- όταν ένα Ευρώ αντιστοιχούσε με 1,08 δολάρια, τότε η αξία του «Πέσος» ήταν:
 $0,5 \times 1,08 + 0,5 \times 1 = 1,04$ ανά δολάριο

Στα μέσα του 2001 και παρά το γεγονός, ότι η ανωτέρω πρακτική δεν θεωρήθηκε σωστή από πολλούς οικονομολόγους (το διεθνές εμπόριο διενεργούταν κυρίως στο χώρο του δολαρίου και όχι του Ευρώ, ενώ στο «καλάθι» έπρεπε να συμμετέχει και το βραζιλιάνικο νόμισμα), η αργεντίνικη οικονομία παρουσίασε μικρούς ρυθμούς ανάπτυξης, δίνοντας αισιοδοξία στην κυβέρνησή της. Δυστυχώς όμως, ακολούθησε μια ύφεση σε παγκόσμια κλίμακα (αν και ήταν μάλλον η αφορμή, παρά η αιτία της χειροτέρευσης, μιας και τα προβλήματα της χώρας δεν είχαν επιλυθεί), η οποία προκλήθηκε από το τρομοκρατικό χτύπημα στη Νέα Υόρκη (11.09.2001).

Η ύφεση είχε ως συνέπεια να χάσουν οι επενδυτές την εμπιστοσύνη τους γενικά απέναντι στις αγορές και δη πολύ περισσότερο απέναντι σε κλασικά και ιστορικά επίφοβες οικονομικά περιοχές, όπως η Λατινική Αμερική. Μόλις λοιπόν η κυβέρνηση

της Αργεντινής ομολόγησε δημοσίως το Νοέμβριο του 2001, ότι δεν μπορούσε να εκπληρώσει τις συνθήκες αξιώσεις του ΔΝΤ αναφορικά με τον περιορισμό του δημοσιονομικού ελλείμματος της χώρας, το ΔΝΤ αρνήθηκε να εμβάσει ένα προγραμματισμένο δάνειο, ύψους 1.25 δις \$ (κάτι αντίστοιχο θα γινόταν αν η Ελλάδα δανειζόταν περισσότερο από την ΕΚΤ ή από χώρες της Ε.Ε., με την υπόσχεση να μειώσει το έλλειμμα και δεν τα κατάφερε).

Η είδηση αυτή για τις παγκόσμιες χρηματαγορές, είχε σαν αποτέλεσμα να χαθεί άμεσα η εμπιστοσύνη των επενδυτών απέναντι στην Αργεντινή, γεγονός το οποίο σχετίζεται με την ξαφνική, μαζική και ταχύτατη «απόσυρση» των κεφαλαίων από τη χώρα, η οποία προκάλεσε μία τεράστια κρίση σε ολόκληρο το τραπεζικό σύστημα. Η κυβέρνηση όντας τρομοκρατημένη από τις εξελίξεις, για να αποφύγει το ολοκληρωτικό χάος που θα επακολουθούσε, εισήγαγε μία νομοθετική διάταξη (Corralito), η οποία έθετε όριο στην ανάληψη μετρητών από τους τραπεζικούς λογαριασμούς. Πιο συγκεκριμένα επιτράπη η ανάληψη μέχρι 250 Πέσος την εβδομάδα. Μέσω αυτού του μέτρου, η κυβέρνηση αποσκοπούσε ουσιαστικά στο να εμποδίσει την ανταλλαγή των Πέσος με δολάρια, επειδή το τραπεζικό σύστημα δεν ήταν σε θέση να ανταπεξέλθει (πρακτικά, δεν υπήρχαν στις τράπεζες τα χρήματα, για να πληρωθούν οι καταθέσεις – όπως είναι ο κανόνας διεθνώς και όχι η εξαίρεση).

Όμως, η πράξη αυτή επιδείνωσε την ήδη υπάρχουσα κρίση εμπιστοσύνης στην Οικονομία της Αργεντινής, τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό της χώρας. Η μεσαία τάξη αντέδρασε έντονα με αποτέλεσμα μία γενική απεργία στις 13 Δεκεμβρίου η οποία κατέληξε λίγες μέρες αργότερα (19 και 20 Δεκεμβρίου), σε μαζικές και βίαιες διαδηλώσεις «κοστίζοντας» τη ζωή συνολικά σε 28 ανθρώπους. Αμέσως μετά, παραιτήθηκε η πολιτική ηγεσία της χώρας, ενώ η ανάληψη της προεδρίας από τον κ. Adolfo Saa, κυβερνήτη μίας επαρχίας διήρκεσε μόλις πέντε ημέρες, εξαιτίας της άρνησης εκ μέρους των κυβερνητών των άλλων επαρχιών της Αργεντινής, να στηρίξουν τα οικονομικά μέτρα που πρότεινε, μεταξύ των οποίων έναν εξορθολογισμό της χώρας, καθώς επίσης και την κοπή ενός νέου νομίσματος (Αργεντίνο), το οποίο θα είχε ελεύθερη διακύμανση απέναντι στο δολάριο.

Το σημαντικότερο γεγονός της σύντομης αυτής ανάληψης της εξουσίας εκ μέρους του Adolfo Saa ήταν η επίσημη αναγγελία της χρεοκοπίας της χώρας (αδυναμία και στάση πληρωμών απέναντι στους δανειστές της) – μία απόφαση που διατήρησε και ο διάδοχός του.

2.3.6. ΕΚΤΑΚΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Την 1^η Ιανουαρίου του 2002, ανακοινώθηκε ο νέος πρόεδρος της Αργεντινής. Με τις συμβουλές των ειδικών του οικονομικού επιτελείου του, αποφασίστηκαν άμεσα οι παρακάτω δύο ενέργειες²⁸:

- Στην υποτίμηση του «Πέσος», ενώ
- Απαγορεύτηκε το άνοιγμα των τραπεζών σε ολόκληρη τη χώρα, μεταξύ άλλων για να αποφύγει τις αγορές δολαρίων εκ μέρους των πολιτών, κάτω από συνθήκες πανικού.

Η υποτίμηση αποφασίστηκε στο 28% - δηλαδή, «αφαιρέθηκε» το 28% της αξίας των χρημάτων των πολιτών, των επιχειρήσεων και γενικά ολόκληρης της χώρας. Η ισοτιμία του νομίσματος όμως, μέσα σε ελάχιστες μόνο ημέρες, υπό την πίεση των αναστατωμένων αγορών δολαρίων, ξεπέρασε το 1:2 (1 \$ ανά δύο Πέσος και όχι 1\$ ανά 1,28 Πέσος, όπως είχε οριστεί). Το γεγονός αυτό υποχρέωσε την κυβέρνηση να αποσύρει την επίσημη ισοτιμία (1:1,28) και αυξήθηκαν επομένως οι αγορές δολαρίων σε συνθήκες πανικού, οπότε υποτιμήθηκε ακόμη πιο πολύ το πέσο (η ισοτιμία, από 1:1 στις 04.12.01, πλησίασε το 1:4 τον Απρίλιο του 2002, ενώ σταθεροποιήθηκε στη συνέχεια στο 1:3, κατέβηκε στο 1:2,80 μέσω αγορών της κεντρικής τράπεζας, καταλήγοντας στο τέλος σταθερά στο 1:4 – αφαιρέθηκε δηλαδή τελικά το 75% της αξίας των χρημάτων).

Λόγω των ανεπανόρθωτων συνεπειών από την άνευ προηγουμένου υποχώρηση της τιμής του «Πέσος» για τις τράπεζες, η κυβέρνηση αποφάσισε την ανάληψη έκτακτων μέτρων, τα οποία ονομάστηκαν «Corralon». Βάσει των μέτρων αυτών:

- όλοι οι τραπεζικοί λογαριασμοί, πάνω από ένα ορισμένο ποσό, μετατράπηκαν «υποχρεωτικά» σε βιβλιάρια καταθέσεων, με χρονικό όριο ανάληψης χρημάτων έως και το 2010 (δηλαδή κατασχέθηκαν για ορισμένο χρόνο).
- οι τραπεζικοί λογαριασμοί σε συνάλλαγμα (δολάριο), συμφωνήθηκε να θεωρηθούν σαν λογαριασμοί σε «Πέσος», με αξία ανταλλαγής 1:1,40 και να αποδοθούν στους ιδιοκτήτες τους μόνο μετά από την παρέλευση αρκετών μηνών – οι υψηλότεροι δε, αυτοί που εμφάνιζαν δηλαδή μεγάλο πιστωτικό υπόλοιπο, μετά από πολλά έτη.

²⁸ Βασίλης Βιλιάρδος, «Η χρεοκοπία της Αργεντινής», Απόδημος, 03 Ιανουαρίου 2010. Διαθέσιμο: http://www.apodimos.com/arthra/2010/Jan/ARGENTINH_H_XREOKOPIA_THS_ARGENTINHS/index.htm (10 Μαρτίου 2012).

- Τα δάνεια μπορούσε κανείς να τα αποπληρώσει - κατ' αρχήν με αξία ανταλλαγής Πέσο/Δολάριο 1:1 (συνέφερε επομένως η πληρωμή των χρεών).

Η αποκαλούμενη αυτή «ασύμμετρη Πεσοποίηση», απασχόλησε τα δικαστήρια της Αργεντινής για πολλά έτη και αποτέλεσμα ήταν τελικά η υιοθέτηση ενός καινούργιου προγράμματος ομολόγων, με το όνομα «BODEN» όπως και ο υπολογισμός των χρεών με την ισοτιμία 1:1,40 - συν τον επίσημο πληθωρισμό (από το 2003 όμως και έπειτα άρχισαν να εξοφλούνται οι τραπεζικοί λογαριασμοί *Corralon*, λόγω της, καλύτερης του αναμενομένου, οικονομικής πορείας της χώρας).

Όλα αυτά λοιπόν τα υποχρεωτικά μέτρα, οδήγησαν σε απώλεια της εμπιστοσύνης από πλευρά ολόκληρης της αγοράς, με αποτέλεσμα να χάνει συνεχώς σε αξία το επίσημο νόμισμα, σε σύγκριση με το δολάριο. Η κυβέρνηση, για να εφησυχάσει τους αναστατωμένους πολίτες, ενέκρινε την παροχή κοινωνικής βοήθειας ύψους 100 Πέσος (αργότερα 150) σε άνεργες οικογένειες το οποίο υπό την επίδραση του πληθωρισμού, ήταν μάλλον ένα συμβολικό και αμελητέο ποσόν.

Ακριβώς τότε, η ισοτιμία του δολαρίου πλησίασε το 1:4 (δηλαδή, το Πέσο συρρικνώθηκε στο 25% περίπου της αρχικής του αξίας), όπου εδραιώθηκε με τη βοήθεια μαζικών μέτρων στήριξης από μέρους της κεντρικής τράπεζας της Αργεντινής. Η κατάσταση των τραπεζών εξακολούθουσε να επιδεινώνεται, έως τη στιγμή που άρχισαν να αποδίδουν κάπως τα σχέδια «BODEN» και «Plan Bonex II» (το τελευταίο συνέδεε τους τραπεζικούς λογαριασμούς σε δολάρια, με μία ευρεία γκάμα αξιόγραφων σταθερού επιτοκίου, με χρονική διάρκεια αποπληρωμής μεταξύ 5 και 10 ετών).

Τα έκτακτα μέτρα με τη γενική ονομασία «Corralon» συνετέλεσαν στη μεθοδική εξαφάνιση μεγάλων τομέων της Οικονομίας της χώρας, όπως για παράδειγμα της αγοράς ακινήτων και της αυτοκινητοβιομηχανίας. Με αυτόν τον τρόπο, η ύφεση κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών του 2002 εκτοξεύθηκε στο -12%, ενώ ο χρηματιστηριακός δείκτης της χώρας (Merval Index) βυθίστηκε σ' ένα πάρα πολύ χαμηλό επίπεδο.

Από τις 600 μονάδες που βρισκόταν στις 02.01.1998, έπεσε στις 400 μονάδες περί τον Αύγουστο του ίδιου έτους, επανήλθε στις 600 μονάδες στις αρχές του 2000 (παρά το γεγονός ότι στα διεθνή χρηματιστήρια οι τιμές είχαν εκτοξευθεί στα ύψη, ακολουθούσε ανεξάρτητη πορεία, όπως σήμερα ο δικός μας δείκτης) και στη συνέχεια (αρχές του 2002) έφτασε στις 200 μονάδες – πτώση δηλαδή που άγγιξε το **-300%** της αξίας που είχε με το ξεκίνημα της κρίσης (υπενθυμίζουμε στο σημείο αυτό ότι η έναρξη της

κρίσης οροθετείται» από την «επίσημη» είσοδο της Οικονομίας σε ύφεση – σε αρνητική δηλαδή οικονομική ανάπτυξη και όχι πριν από αυτήν, όπου μιλάμε για το «προπαρασκευαστικό» στάδιο).

Για να γίνει περισσότερο κατανοητό το μέγεθος την πτώση του δείκτη του χρηματιστηρίου (αναλογεί υποθετικά με το δικό μας δείκτη στις 400 περίπου μονάδες), αρκεί να αναφερθεί πως, όταν άρχισε να επανακάμπτει σιγά σιγά η οικονομία της χώρας (μετά τα μέσα του 2000), ο δείκτης έφτασε αμέσως τις 1.200 μονάδες (εξαπλασιάστηκε).

2.3.7. Η ΑΝΑΚΑΜΨΗ

Κατά τα τέλη του 2002 η οικονομία της χώρας άρχισε να αναπτύσσεται δειλά αλλά με σταθερούς ρυθμούς, αφού άρχισε να αποφέρει καρπούς η υποτίμηση του νομίσματος, η οποία κατέστησε τα προϊόντα της Αργεντινής πιο ανταγωνιστικά πλέον στις διεθνείς αγορές, αντίθετα με τα ξένα προϊόντα που ακρίβυναν κατά πολύ, με συνέπεια να μειωθούν αισθητά οι εισαγωγές τους). Ο συνδυασμός των δύο αυτών παραγόντων ήταν ευνοϊκός για το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας όπως επίσης και για τον περιορισμό του εξωτερικού χρέους της.

Επομένως άρχισαν να ανακαλούνται βήμα-βήμα τα μέτρα στήριξης που είχαν ληφθεί (Corralito, Corralon, LECOP κλπ), μία εξέλιξη που έδωσε ξανά ώθηση και ενίσχυσε την ιδιωτική κατανάλωση. Ο ρυθμός ανάπτυξης άγγιξε το 8,9% το 2003, αν και από τα τέλη του 2003 εκδηλώνονται πολύ συχνά ελλείψεις στον τομέα της ενέργειας, εξαιτίας της σχετικά μεγάλης αύξησης των υψηλών τιμών του πετρελαίου και των «ελλειμματικών επενδύσεων» της χώρας (κυρίως λόγω της κρίσης του 1998) σε ενεργειακές υποδομές.

Το 2004 ετέθησαν συγκεκριμένες εισηγήσεις στους παλαιούς δανειστές της Αργεντινής, οι οποίες προέβλεπαν την πληρωμή του 25% και αργότερα του 35% των χρεών που υπήρχαν πριν από την ημερομηνία που η χώρα χρεοκόπησε. Οι εισηγήσεις αυτές προκάλεσαν δριμείς αντιδράσεις από μέρους των διεθνών πιστωτών του κράτους, οι οποίοι αντιπροσώπευαν το 55% περίπου των χρεών του, με αποτέλεσμα να επιδεινωθούν οι σχέσεις της Αργεντινής με το ΔΝΤ. Εν τούτοις μετά από πολλές διπλωματικές προσπάθειες, η Αργεντινή κατάφερε να πείσει την πλειοψηφία των δανειστών της – με εξαίρεση τη Γερμανία και την Ιταλία.

Η διαδικασία της αποπληρωμής των παλαιών χρεών, μέσω αναχρηματοδότησης συνήγαγε τελικά, κατά μέσον όρο, την πληρωμή του 50% των δανειακών κεφαλαίων μέσω της έκδοσης τριών νέων ομολόγων δημοσίου, ανάμεσα στα οποία θα μπορούσαν να διαλέξουν οι δανειστές, με συγκεκριμένους όμως περιορισμούς. Οι τόκοι των ληξιπρόθεσμων δανείων δεν αναγνωρίστηκαν από την Αργεντινή, παρά το γεγονός ότι αρχικά είχε αποδεχτεί να τους πληρώσει, με συνέπεια οι ζημίες των διεθνών δανειστών της να είναι κατά πολύ μεγαλύτερες, από αυτές που εμφανίζονται.

Κοινό στοιχείο και των τριών ομολόγων του δημοσίου ήταν ότι, σε αντίθεση με τα προηγούμενα ομόλογα, δεν αναγνωρίζουν τη δικαιοδοσία των ξένων δικαστηρίων. Εάν για παράδειγμα δηλαδή η Αργεντινή κάποια στιγμή σταματήσει ξανά να πληρώνει τα χρέη της, τότε οι πιστωτές της μπορούν να υποβάλουν αγωγές αποκλειστικά στα «εθνικά» της δικαστήρια ακολουθώντας τις εγχώριες νομικές διαδικασίες.

Καταλήγοντας συμπεραίνουμε ότι, αν και η κρίση στη χώρα έχει τελειώσει, θα μπορούσε κάλλιστα να κάνει την εμφάνισή της ξανά στο μέλλον. Το πιο ανησυχητικό στοιχείο είναι ο πληθωρισμός, ο οποίος εξακολουθεί να παραμένει στο 12%, ενώ το πιο καίριο πρόβλημα της Αργεντινής στις μέρες μας είναι η εξασφάλιση της απαραίτητης ενέργειας, μιας και η συνέχιση των ρυθμών ανάπτυξης μεταξύ 6% και 9% (ουσιαστικά οι ρυθμοί αυτοί «χρειάζονται για να καταφέρει η Αργεντινή να επανέλθει στο, προ της κρίσης, οικονομικό επίπεδο της), σχετίζεται κυρίως με την επίλυση του ενεργειακού της προβλήματος.

2.3.8. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η εμπειρία που έχουμε αποκομίσει από την κρίση της Αργεντινής το 2001, παρά την εκτεταμένη ανάμειξη του ΔΝΤ, έχει πολλά κοινά σημεία με την σημερινή Ελληνική κρίση. Πολλοί αναλυτές παρατηρώντας τα κοινά σημεία στην πορεία των δύο οικονομιών προδικάζουν και μια παρόμοια έκβαση. Κρίνουν ότι τα μέτρα που προκρίνονται για την αντιμετώπιση του ελληνικού προβλήματος είναι πανομοιότυπα με αυτά της Αργεντινής, άρα αναποτελεσματικά που απλώς καθυστερούν τη στάση πληρωμών ή και αναδιάρθρωση του χρέους με απώλειες για τους επενδυτές, σε συνδυασμό με έξοδο από το ευρώ και υποτίμηση. Οι ομοιότητες μεταξύ των δύο περιπτώσεων είναι πολλές και εμφανείς, αλλά ωστόσο υπάρχουν και κρίσιμες διαφορές οι οποίες κάνουν εφικτή μια διαφορετική κατάληξη για την Ελλάδα (Πίνακας 2.1).

Πίνακας 2.1: Σύγκριση Αργεντινής- Ελλάδας

	Αργεντινή (2001)	Ελλάδα (2009)
ΑΕΠ (δισ. €, τρέχουσες τιμές)	299,6	237,5
ΑΕΠ (% μεταβολή, σε πραγματικές τιμές)	-4,4	-2,0
Πληθωρισμός (%)	-1,1	1,2
Ανεργία (%)	16,4	9,4
Έλλειμμα Γ.Κ. (δισ. €)	18,6	32,3
Έλλειμμα Γ.Κ. (% ΑΕΠ)	6,2	13,6
Δημόσιο Χρέος (δισ. €)	186,3	273,4
Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ)	62,2	115,1
Ισοζ. Τρεχ. Συναλλαγών (% ΑΕΠ)	-1,7	-11,2
Εξωτερικό Χρέος (% ΑΕΠ)	52,2	170
REER*	31,5	18,9

*Μεταβολή σε σχέση με το 1991 για την Αργεντινή και το 2001 για την Ελλάδα

Γ.Κ.:Γενική Κυβέρνηση

REER: Real Effective Exchange Rate.

Πηγή: IMF, OECD, ΕΛ.ΣΤΑΤ

2.3.8.1. ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ – ΕΛΛΑΔΑΣ

Συγκρίνοντας την περίπτωση της Αργεντινής και της Ελλάδας, παρατηρούμε τις παρακάτω ομοιότητες:

- Στις αρχές της δεκαετίας του 90 οι δύο χώρες αντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα όπως υψηλός πληθωρισμός η οικονομική στασιμότητα και τα δημοσιονομικά προβλήματα.
- Επίσης λήφθηκε μια κοινή απόφαση για την αντιμετώπιση της κρίσης, η οποία ήταν το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και σταθεροποίησης βασισμένο σε μια σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία.
- Τα θετικά αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν και στις δύο χώρες ήταν παρόμοια: έχουμε τιθάσευση του πληθωρισμού, υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, μείωση δημοσιονομικών ελλειμμάτων και εισροές κεφαλαίων.

Αργεντινή και Ελλάδα είχαν όμως και κοινά αρνητικά σημεία:

- Η δημοσιονομική απειθαρχία ήλθε πάλι στην επιφάνεια μέσω των αδιαφανών δημοσίων δαπανών, της συσσώρευσης δημοσίου χρέους και τις πιέσεις χρηματοδότησης του ασφαλιστικού συστήματος.
- Δεν ολοκληρώθηκαν οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες ήταν αναγκαίες για την αντιμετώπιση της κρίσης,
- Έχουμε ελάττωση του βαθμού της ανταγωνιστικότητας εξαιτίας της αύξησης των τιμών των προϊόντων.
- Οικονομίες ανοιχτές σε εξωτερικά σοκ και
- Κάτω από την πίεση της ύφεσης και της αύξησης των επιτοκίων θέτετε υπό αμφισβήτηση από τις αγορές, η διατηρησιμότητα του δημοσίου χρέους.

2.3.8.2. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ- ΕΛΛΑΔΑΣ

Εκτός από τις ομοιότητες που περιγράψαμε παραπάνω, παραθέτουμε και διαφορές που προκύπτουν από την σύγκριση Αργεντινής- Ελλάδας:

- Εξαιτίας του γεγονότος ότι η Ελλάδα συμμετέχει στην Ευρωζώνη και έχει αναπτύξει πραγματικούς και ισχυρούς δεσμούς με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές οικονομίες, διαφοροποιείται αισθητά από την περίπτωση της Αργεντινής της οποίας το πέσο, είχε προσδεθεί άρρηκτα στο δολάριο:

- Δεν υπάρχει ταυτόχρονη κυκλοφορία δυο επίσημων νομισμάτων (πέσο και δολάριο)
 - Το νομικό καθεστώς της ευρωπαϊκής ένωσης, δε εμπεριέχει διάταξη αποβολής μιας χώρας από την ευρωζώνη- παρά μόνο κατόπιν θελήσεως της, γεγονός εξαιρετικά απίθανο,-πράγμα που εξασφαλίζει και ενισχύει την σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία και
 - Αδυναμία εκδήλωσης κερδοσκοπικών επιθέσεων στα συναλλαγματικά διαθέσιμα.
- Στήριξη από την Ε.Ε., Ε.Κ.Τ., και Δ.Ν.Τ., στα πλαίσια ισχυροποίησης της ευρωζώνης. Συγκρότηση μηχανισμός στήριξης για την αποτροπή διάχυσης της κρίσης:
 - Επαρκή χρονικά περιθώρια για την υλοποίηση των αναγκαίων διαρθρωτικών αλλαγών.
 - Παρακολούθηση της προόδου από κοινού από τις ΕΕ, ΕΚΤ,ΔΝΤ, αυξάνοντας την αξιοπιστία.
 - Προγραμματισμός έτσι ώστε να ενδυναμωθούν οι μεσοπρόθεσμες αναπτυξιακές προοπτικές. Έμφαση όχι αποκλειστικά στα δημοσιονομικά.
 - Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας είναι σχεδόν εξολοκλήρου σε ευρώ, ενώ στην περίπτωση της Αργεντινής το 90% του δημοσίου χρέους ήταν σε ξένο νόμισμα. Επίσης το 80% παρακρατείται από ξένους, μειώνοντας έτσι τις προθέσεις εξώθησης της χώρας σε χρεοκοπία.
 - Ύπαρξη ισχυρού ελληνικού τραπεζικού συστήματος.
 - Η πολιτική αστάθεια και η έλλειψη δυνατότητας επιβολής των αλλαγών με κοινωνικά δίκαιο τρόπο, έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην αποτυχία της προσπάθειας της Αργεντινής.

2.3.9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το 2001 η Αργεντινή πτώχευσε μετά από τρία χρόνια ύφεσης της οικονομίας της και την πίεση των αγορών, που εκτίναξαν το κόστος εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους της. Τα μαθήματα και τα βιώματα της κρίσης της Αργεντινής, συχνά χρησιμοποιούνται ως οδηγός για να προβλέψουμε ποιες θα είναι οι πιθανές εξελίξεις στην Ελληνική κρίση χρέους. Η ανάμειξη του ΔΝΤ ήταν εκτεταμένη, τόσο στο σχεδιασμό του πλάνου όσο και στην παρακολούθηση του. Μάλιστα, η αποτυχημένη απόπειρα του ΔΝΤ να

αποτρέψει την χρεοκοπία της Αργεντινής όταν η κρίση κλιμακώθηκε, προκαλεί ανησυχίες σε πολλούς και για την αντίστοιχη κατάληξη της προσπάθειας στην Ελλάδα.

Η έκβαση όμως της ελληνικής κρίσης δεν είναι προδιαγεγραμμένη. Οι διαφορές με την Αργεντινή είναι καίριες και υπάρχουν σημαντικές ευκαιρίες αποτροπής μιας καταστροφικής για την ελληνική οικονομία χρεοκοπίας. Η Ελλάδα είναι μέλος μιας νομισματικής ένωσης, της ΟΝΕ, και δεν έχει απλά προσδεθεί όπως η Αργεντινή σ' ένα ξένο νόμισμα. Δεν αντιμετωπίζει έτσι ζητήματα από την ταυτόχρονη κυκλοφορία δύο νομισμάτων, η φερεγγυότητα της νομισματικής πολιτικής είναι δεδομένη και η αποχώρηση από το ευρώ είναι σχεδόν αδύνατη. Το ελληνικό δημόσιο χρέος είναι σε ευρώ και όχι σε ξένο νόμισμα και παρακρατείται κυρίως από ξένους. Υπάρχει πολιτική σταθερότητα και το τραπεζικό σύστημα είναι χωρίς αμφιβολία ισχυρό. Ο μηχανισμός στήριξης προς την Ελλάδα από ΕΕ, ΕΚΤ και ΔΝΤ συμπεριλαμβάνει αρκετούς πόρους, στενά αλλά ικανοποιητικά χρονικά περιθώρια για την εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και αποσκοπεί όχι μόνο στην αναβίωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας, όπως στην Αργεντινή, αλλά και στην στήριξη των μεσοπρόθεσμων προοπτικών ανάπτυξης.

Αν και από διαφορετική αφετηρία μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα προβλήματα των δύο χωρών, είναι παρόμοια. Όχι όμως και το πλαίσιο λειτουργίας των δύο οικονομιών. Η εμπειρία από την περίπτωση της Αργεντινής είναι πολύτιμη και σε μεγάλο βαθμό αξιοποιήθηκε κατά την προσπάθεια στήριξης της ελληνικής οικονομίας. Η τελική κατάληξη εξαρτάται από τις απόπειρές μας για μεταρρύθμιση επί του αναπτυξιακού προτύπου της ελληνικής οικονομίας και του γενικότερου τρόπου λειτουργίας του κράτους και των πολιτών. Οι αγορές δεν δύνανται από μόνες τους να οδηγήσουν την Ελλάδα σε πτώχευση. Έχουμε -χάρη και στα μαθήματα της Αργεντινής- μια τελευταία δυνατότητα και λίγο αλλά πολύτιμο χρόνο για να βγει η χώρα μας από την κρίση. Χρειάζεται πίστη στο μνημόνιο συνεργασίας, δημιουργία κλίματος κοινωνικής αποδοχής καθώς και σταθερές πολιτικές θέσεις.

3. ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΕΩΣ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ

3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται εκτενής αναφορά στα οικονομικά δεδομένα που ανέπτυξε η χώρα από την εποχή της μεταπολίτευσης ως τις μέρες μας, σε μια προσπάθεια που καταβάλλεται για να κατανοηθεί καλύτερα και για να απαντηθούν με περισσότερη σαφήνεια τα ερωτήματα σχετικά με την σημερινή οικονομική κατάσταση που αντιμετωπίζουμε. Επιδιώκεται μέσα από την έρευνα των παρελθοντικών οικονομικών δεδομένων να ερευνηθεί η ύπαρξη ή όχι ενός συσχετισμού μεταξύ της σημερινής μας οικονομικής κατάστασης και των οικονομικών πολιτικών που ασκήθηκαν κατά το παρελθόν.

3.2. ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ

Τον Αύγουστο του 2007 με την εμφάνιση της διεθνούς κρίσης, αλλά κυρίως με τη χειροτέρευση της τον Σεπτέμβριο του 2008, η Ελλάδα βρισκόταν σε ένα κρίσιμο σημείο καμπής. Βρισκόταν στη μέση κυβερνητικών προσπαθειών για εξάλειψη των διαθρωτικών προβλημάτων της οικονομίας που αφορούσαν κυρίως τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της χώρας, το δημόσιο τομέα αλλά και τις μακροοικονομικές ανισορροπίες.

Κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, η Ελλάδα παρουσίασε σημαντικά προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά που αντιμετώπιζε συνδέονταν με τις δυο πετρελαϊκές κρίσεις²⁹ της δεκαετίας του 1970, με τις βίαιες ενέργειες αναδιανομής του πλούτου και του εισοδήματος, με τον κρατισμό³⁰ και με τις διαρθρωτικές αδυναμίες του μεταπολεμικού υποδείγματος ανάπτυξης. Κατά τη περίοδο της δεκαετίας του 1980, με το φούσκωμα του δημοσίου χρέους και τον πληθωρισμό να εξακολουθεί να είναι σημαντικό πρόβλημα έως ότου φάνηκε να διασφαλίζεται η ένταξη της Ελλάδας στην ευρωζώνη, αναπτύχθηκαν έντονες δημοσιονομικές ανισορροπίες. Η περίοδος της μεταπολίτευσης θα μπορούσε να χωρισθεί νοητά σε τέσσερις φάσεις:

- Το δεύτερο μέρος της δεκαετίας του 1970 που περιλαμβάνει τη φάση της προετοιμασίας για την ένταξη στην ΕΟΚ,
- Τη δεκαετία του 1980 που περιλαμβάνει τη φάση του μακροοικονομικού λαϊκισμού,
- Τη περίοδο από το 1990 έως και την ένταξη της Ελλάδας στην ευρωζώνη που περιλαμβάνει τη φάση της ονομαστικής σύγκλισης, και

²⁹ Η αφορμή για την επίδειξη ισχύος των παραγωγικών χωρών έναντι των καταναλωτριών χωρών και των εταιρειών τους δόθηκε κατά τον πόλεμο του Κιπούρ μεταξύ του Ισραήλ και των αραβικών χωρών (6 με 16 Οκτωβρίου 1973). Κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου και των μηνών που ακολούθησαν, οι αραβικές χώρες εξαγωγείς πετρελαίου χρησιμοποίησαν με επιτυχία «το όπλο του πετρελαίου». Έθεσαν δηλαδή εμπάργκο, επί ένα χρονικό διάστημα, στις εξαγωγές με προορισμό χώρες «εχθρικές προς τα αραβικά συμφέροντα», μειώνοντας συγχρόνως το γενικό επίπεδο παραγωγής πετρελαίου. Πράγματι, ενώ οι δυσκολίες εφοδιασμού μειώνονταν, ιδίως μετά τον Δεκέμβριο του 1973, η τιμή του πετρελαίου εξακολούθησε να ανέρχεται για να φθάσει, μετά το δεύτερο πετρελαϊκό σοκ που προκάλεσε ο πόλεμος του Ιράν με το Ιράκ το 1979, δώδεκα φορές τα προ της κρίσης επίπεδα (από 3 σε 36 δολάρια το βαρέλι). Νίκος Μούσης (2003), *Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σσ. 399-400.

³⁰ Η ιδεολογία στην οποία στηρίζεται η οργάνωση της ανθρωπότητας σε ιδιαίτερες κοινότητες. Μονοπωλεί τη νόμιμη χρήση βίας και η κυριαρχία της αναγνωρίζεται από το διεθνές σύστημα. John Baylis and Steve Smith, *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, ό.π. σελ. 254.

- Από το 2000 έως και σήμερα που περιλαμβάνει τη περίοδο της συμμετοχής στην Ευρωζώνη.

Σε αυτό λοιπόν το σημείο θα εξετάσουμε τις κύριες οικονομικές εξελίξεις της περιόδου της μεταπολίτευσης, θα προσπαθήσουμε να επισημάνουμε τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η ελληνική οικονομία αλλά και τις διαφορές της οικονομικής πολιτικής στη μεταπολίτευση κατά τη διάρκεια των τεσσάρων φάσεων.

3.3. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Οι μακροοικονομικές επιδόσεις της Ελλάδας για σειρά ετών μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ήταν μεταξύ των πιο εντυπωσιακών στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι μακροοικονομικές αυτές επιδόσεις κράτησαν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, αλλά στη συνέχεια αντιστράφηκαν. Μετά τη πρώτη πετρελαϊκή κρίση, η Ελλάδα ανέκαμψε σχετικά γρήγορα αλλά μετά τη δεύτερη κρίση και την ένταξη στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα³¹ μπήκε σε μια φάση έντονου στασιμοπληθωρισμού³² από την οποία χρειάστηκε πολλά χρόνια για να ξεφύγει.

Στο Διάγραμμα 3.1 που ακολουθεί, παρουσιάζεται η εξέλιξη του **ρυθμού ανάπτυξης** (μεγέθυνση του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές) για την περίοδο 1970-2008. Αξιόλογο είναι ότι ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης, στην εικοσαετία μεταξύ 1954 και 1973, ήταν της τάξης του 7% το χρόνο. Η ανάπτυξη ήταν κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες μεγαλύτερη το χρόνο από το μέσο όρο των κρατών του ΟΟΣΑ³³. Η κατάσταση όμως αυτή, άλλαξε άρδην τα επόμενα 20 χρόνια. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ο ρυθμός ανάπτυξης άρχισε να επιβραδύνεται και σημειώθηκε μεγάλη μείωση τη δεκαετία του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ταυτόχρονα ο πληθωρισμός ακολούθησε αυξητική τάση και παρέμεινε συνεχώς σε υψηλά επίπεδα. Ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης για την περίοδο 1974-1993 ήταν μόλις 2% το χρόνο, ελαφρώς μικρότερος από το μέσο όρο των κρατών του ΟΟΣΑ. Μετά το 1994, Ο ρυθμός ανάπτυξης άρχισε να ανακάμπτει σε σταθερότερη

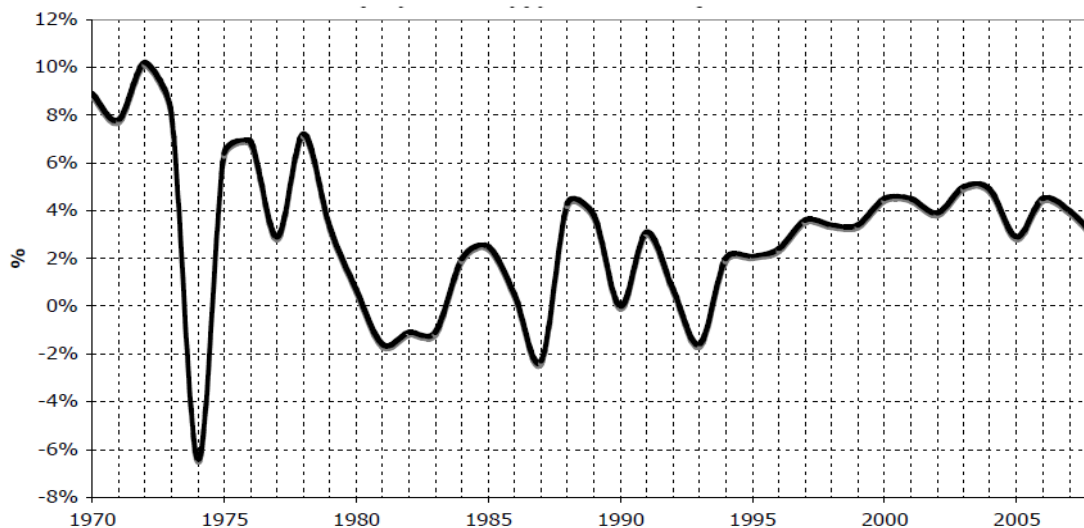
³¹ Στο άρθρο 2 της Συνθήκης της ΕΟΚ ορίζονται οι εξής ευρείς στόχοι: Η Κοινότης έχει ως αποστολή, με τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς και την προοδευτική προσέγγιση της οικονομικής πολιτικής των κρατών-μελών, να προάγει την αρμονική ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο της Κοινότητας, τη συνεχή και ισόρροπη επέκταση της οικονομίας, αυξημένη σταθερότητα, επιταχυνόμενη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου και σχέσεις περισσότερο στενές μεταξύ των κρατών που συνενώνει. Neil Nugent (2004), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας, σελ.85.

³² Το φαινόμενο που δημιούργησε ρωγμές στο Κεϋνσιανό θεωρητικό οικοδόμημα και ταυτόχρονα πρόβαλε όσο τίποτε άλλο το Μονεταρισμό ως μια εναλλακτική σχολή οικονομικής σκέψης ήταν η εμφάνιση του υψηλού πληθωρισμού, συνοδευόμενου από σημαντική ανεργία. Το φαινόμενο της συνύπαρξης αυξημένου πληθωρισμού και ανεργίας έμεινε γνωστό στην οικονομική φιλοσοφία ως στασιμοπληθωρισμός και συνέβαλε στην κατάργηση μιας κεντρικής ιδέας που συνδέθηκε με τα Κεϋνσιανά οικονομικά της νεοκλασικής σύνθεσης, δηλαδή της αντίστροφης σχέσης μεταξύ πληθωρισμού και ανεργίας. Λευτέρης Τσουλφίδης 2004, *Ιστορία Οικονομικής Θεωρίας και Πολιτικής, Θεσσαλονίκη*: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας σελ.471.

³³ ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Organization of Economic Co-operation and Development): Ιδρύθηκε το 1962 με έδρα το Παρίσι. Το 2004 είχε ως μέλη 30 κράτη με ανεπτυγμένες βιομηχανικές οικονομίες και σχέσεις με ακόμα 70 κράτη. Αποτελεί πεδίο για πολυμερείς διακυβερνητικές διαβουλεύσεις σχετικά με οικονομικά και κοινωνικά θέματα. Τα μέτρα του Οργανισμού έχουν αντιμετωπίσει ιδίως θέματα περιβάλλοντος, φορολογίας και διασυννοριακής συνεργασίας. Σε τακτά διαστήματα η γραμματεία του Οργανισμού εκτιμά τη μακροοικονομική επίδοση κάθε μέλους, και προτείνει τυχόν αλλαγές πολιτικής. John Baylis and Steve Smith, *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, ό.π., σελ. 963.

βάση και σταθεροποιήθηκε σε επίπεδα της τάξης του 4% από τα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Διάγραμμα 3.1: Ο Ρυθμός Ανάπτυξης του ΑΕΠ στην Ελλάδα

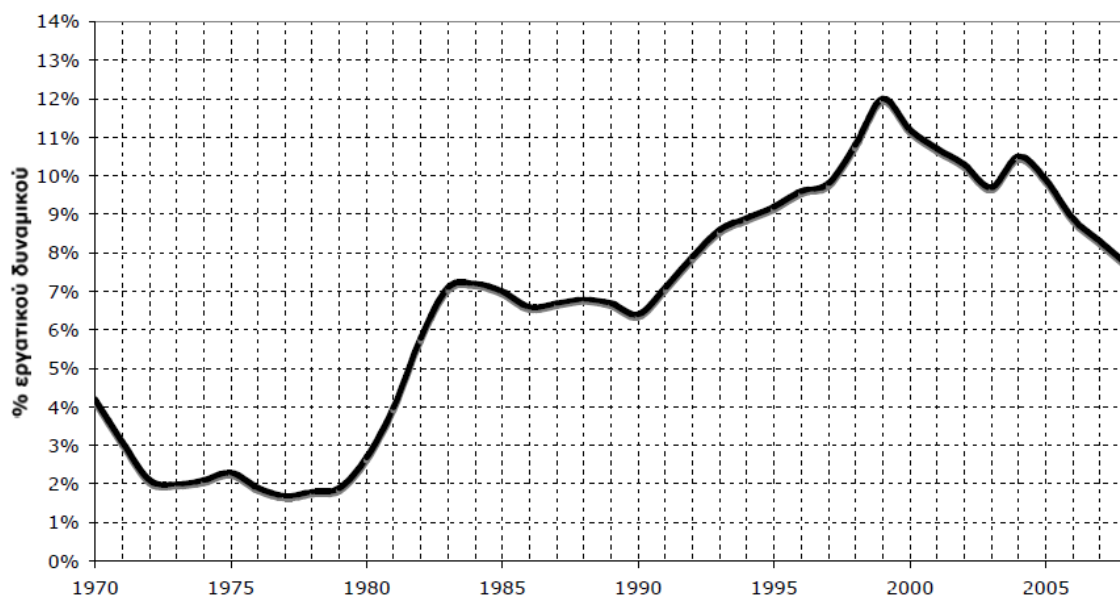

Πηγή: European Commission, Statistical Annex

Όπως είναι επακόλουθο, η επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης συνδυάστηκε με σημαντική αύξηση της ανεργίας.

Στο Διάγραμμα 3.2 εμφανίζεται η εξέλιξη του ποσοστού **ανεργίας** στην περίοδο της μεταπολίτευσης. Όπως παρατηρείται, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 στα επίπεδα του 7%, στα οποία και παρέμεινε σταθερό για μερικά χρόνια. Το ποσοστό ανεργίας, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, σημείωσε νέα ανοδική πορεία. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και ως και το 2008, παρατηρείται με ταχείς ρυθμούς η καθοδική πορεία του.

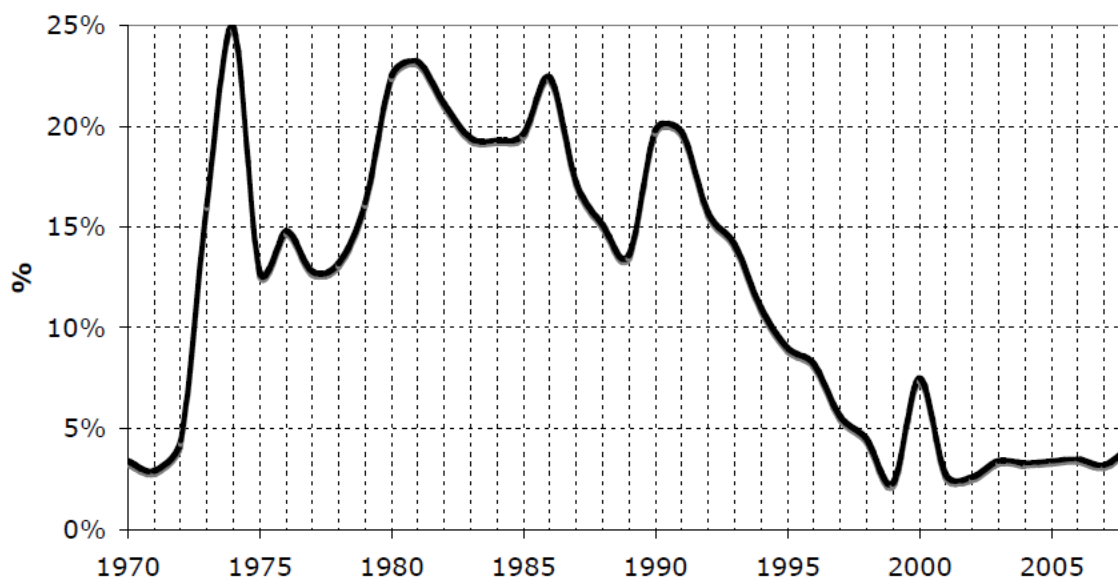
Διάγραμμα 3.2: Η Εξέλιξη του Ποσοστού Ανεργίας

Πηγή: European Commission, Statistical Annex

Δυσάρεστες ήταν όμως οι εξελίξεις και στο μέτωπο του **πληθωρισμού**. Ο μέσος πληθωρισμός στην Ελλάδα στην περίοδο 1954-1973, ήταν της κλίμακας του 4%, όσο και ο μέσος όρος των κρατών του ΟΟΣΑ. Στην επόμενη εικοσαετία, ο πληθωρισμός έφτασε στο 16%, ποσοστό που ξεπερνούσε κατά 10 περίπου ποσοστιαίες μονάδες τον αντίστοιχο μέσο όρο των κρατών του ΟΟΣΑ. Μόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1990 μετά την έναρξη της προσπάθειας για τη συμμετοχή της Ελλάδος στην ζώνη του Ευρώ, ξεκίνησε η μεγάλη μείωση του πληθωρισμού. Ίσως και ο βασικός λόγος συμμετοχής της Ελλάδας στην Ευρωζώνη ήταν και η μείωση του πληθωρισμού σε μόνιμη βάση. Μετά την υιοθέτηση του νομίσματος του ευρώ, η οποία λόγω κερδοσκοπικών ανατιμήσεων, είχε ως αποτέλεσμα μια προσωρινή επιτάχυνση του πληθωρισμού, ο πληθωρισμός παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα. Ωστόσο, δεν επιτεύχθηκε πλήρης ταύτιση του πληθωρισμού με τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, που εξακολουθεί να είναι χαμηλότερος από τον ελληνικό πληθωρισμό. Η εξέλιξη του πληθωρισμού παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.3.

Διάγραμμα 3.3: Ο Πληθωρισμός στην Ελλάδα

Πηγή: European Commission, Statistical Annex

Την περίοδο μετά το 1973, δηλαδή το 1973-74, 1980-81, 1984-85 και 1989-1990, η Ελλάδα είχε και περιοδικές κρίσεις στο ισοζύγιο πληρωμών. Το 1983 και το 1985, κάποιες από τις κρίσεις αυτές οδήγησαν σε υποτίμηση της δραχμής, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η υποτίμηση κατάφερε να απεφευχθεί. Αξιόλογο είναι το πλεονασματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Στις αρχές του 1980 όμως μετατράπηκε σε ελλειμματικό. Μετά την εισαγωγή του ευρώ και την επιτάχυνση των ρυθμών ανάπτυξης από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, παρουσίασε ακόμη πιο αρνητικές τιμές. Μετά την υιοθέτηση του ευρώ, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών παρουσίασε στασιμότητα σε επίπεδα της τάξης του 10% του ΑΕΠ, ή και υψηλότερα. Εξαιτίας όμως της μεγάλης αυτόνομης εισροής κεφαλαίων στην ελληνική οικονομία και του ενιαίου νομίσματος, το ισοζύγιο σταμάτησε να λειτουργεί ως περιοριστικός παράγοντας για την μακροοικονομική πολιτική. Στο Διάγραμμα 3.4 εμφανίζεται η εξέλιξη του **ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών**.

Διάγραμμα 3.4: Το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών

Πηγή: European Commission, Statistical Annex

Τόσο για την ανάπτυξη και την εξέλιξη της ανεργίας, όσο και για τον πληθωρισμό και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, είναι εμφανής η ύπαρξη μεμονωμένων φάσεων από την εξέλιξη των βασικών δεικτών της ελληνικής οικονομίας. Η ύπαρξη αυτή των μεμονωμένων φάσεων είναι ακόμη πιο αντιληπτή, αν παρατηρήσουμε την πορεία των μέσων όρων πενταετίας για την ανεργία, την ανάπτυξη, το ισοζύγιο πληρωμών και τον πληθωρισμό.

Στον παρακάτω Πίνακα 3.1 παρουσιάζονται οι **σχετικοί μέσοι όροι**. Είναι διακριτό η ραγδαία πτώση του ρυθμού ανάπτυξης κατά την πρώτη πενταετία της δεκαετίας του 1980, όπως και η δραματική αύξηση της ανεργίας και του πληθωρισμού. Τα περιοδικά προβλήματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών δεν εμφανίζονται στους μέσους όρους, επειδή διορθώνονταν μέσω της διολίσθησης και της υποτίμησης της δραχμής. Η ανάπτυξη αρχίζει να επανέρχεται μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, αλλά τα ποσοστά της ανεργίας παρατηρούνται να αυξάνονται αντί να μειώνονται. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο αποπληθωρισμός ήταν ραγδαίος, ως συνέπεια της ονομαστικής σύγκλισης. Τέλος, μετά την είσοδο της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αυξάνεται και φτάνει στα επίπεδα του 12% του ΑΕΠ, ενώ στη περίοδο 1990-1994 ήταν μόλις 1% και 3% στην περίοδο 1995-99.

Πίνακας 3.1: Μακροοικονομικοί Δείκτες της Ελληνικής Οικονομίας

	Ανάπτυξη	Ανεργία	Πληθωρισμός	Ισοζύγιο
1975-79	5.34%	1.92%	13.96%	0.96%
1980-84	-0.22%	5.36%	21.10%	0.28%
1985-89	1.76%	6.76%	17.58%	-1.44%
1990-94	0.84%	7.78%	16.06%	-0.94%
1995-99	2.98%	10.28%	5.92%	-2.92%
2000-04	4.56%	10.48%	3.90%	-11.82%
2005-08	3.58%	8.70%	3.55%	-12.15%

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009

Πώς όμως θα μπορούσαμε να δώσουμε μια απάντηση για αυτές τις εξελίξεις; Γιατί στη δεκαετία του 1980 μειώθηκε ο ρυθμός ανάπτυξης; Τι ήταν αυτό που οδήγησε στην αύξηση της ανεργίας; Γιατί παρατηρήθηκε επιτάχυνση του πληθωρισμού; Πώς αντιμετωπίστηκε ο πληθωρισμός; Πώς στη δεκαετία του 1990 επανήλθε η ανάπτυξη; Γιατί δεν μειώθηκε πιο γρήγορα η ανεργία; Τι σημαίνουν και πώς μπορούν να εξηγηθούν οι εξελίξεις στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών; Όλα αυτά τα ερωτήματα είναι κεντρικά. Για να δώσουμε απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά πρέπει να ερευνήσουμε σχολαστικότερα κυρίως τις επιλογές της οικονομικής πολιτικής των κυβερνήσεων της μεταπολίτευσης και τις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας.

3.4. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ

Στα πλαίσια της ανάλυσης της ελληνικής οικονομικής πολιτικής μετά τη μεταπολίτευση, θα προχωρήσουμε σε διαχωρισμό μεταξύ των τεσσάρων φάσεων που έχουμε ήδη επισημάνει. Το 1981 ήταν η χρονιά στην οποία παρατηρήθηκε ξεκάθαρη αλλαγή πολιτικής και κατά την οποία εμφανίστηκε και διατηρήθηκε για περίπου μια δεκαετία η φάση του μακροοικονομικού λαϊκισμού. Η χώρα παρατήρησε το δημόσιο της χρέος να εκτοξεύεται, κάτι που δέσμευσε τις επιλογές της μέχρι και σήμερα. Ο πληθωρισμός αποτέλεσε τη μονιμότερη πληγή της οικονομίας. Η δημοσιονομική πολιτική παρέμεινε επεκτατική και η νομισματική πολιτική συνέχισε να υπονομεύει τον πληθωρισμό παρά την υιοθέτηση ενός διετούς προγράμματος σταθεροποίησης το 1985³⁴, κάτι που κρίθηκε αναγκαίο λόγω της κρίσης στο ισοζύγιο πληρωμών.

Το 1990³⁵ είχαμε μία νέα αλλαγή πολιτικής η οποία συνέπεσε και με αλλαγή της κυβέρνησης και υιοθέτησε και το σχεδιασμό για είσοδο της Ελλάδας στην ΟΝΕ. Το 1990 ήταν η χρονιά που σηματοδότησε την έναρξη της πολιτικής προσαρμογής και της ονομαστικής σύγκλισης. Οι κυβερνήσεις που ακολούθησαν υιοθέτησαν την κεντρική αυτή επιλογή και χαρακτηρίζει την οικονομική πολιτική της Ελλάδας έως και σήμερα. Για την αντιμετώπιση του δημοσιονομικού προβλήματος της Ελλάδας έγιναν σημαντικές, αλλά τελικά ως σήμερα ανεπαρκείς, προσπάθειες και όπως αναμενόταν, αντιμετωπίστηκε σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα του πληθωρισμού. Θα επικεντρώσουμε όμως το ενδιαφέρον μας στο πρόβλημα της έκρηξης του δημοσίου χρέους και στο πρόβλημα της επιδείνωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας μας. Τα δυο δηλαδή μεγάλα προβλήματα που ανέδειξε η περίοδος της μεταπολίτευσης.

³⁴ Το διετές Πρόγραμμα Οικονομικής Σταθεροποίησης (1985-1987) που επιχείρησε το ΠΑΣΟΚ είχε περιορισμένα ωστόσο αποτελέσματα ως προς τη βελτίωση της οικονομίας. Ο πληθωρισμός μειώθηκε όπως και το κόστος εργασίας, αλλά η δραχμή ανατιμήθηκε, οι επενδύσεις ήταν ελάχιστες, οι δαπάνες υστερούσαν σε σχέση με τα έσοδα και οι προσλήψεις στο δημόσιο αυξάνονταν παρότι δεν επήλθε ουσιαστική μεταβολή στην ανεργία. Το βάρος της εξυγίανσης του προγράμματος έπεσε κυρίως στους χαμηλόμισθους και τους συνταξιούχους, ενώ το ιδιωτικό κεφάλαιο κατόρθωσε να επιβιώσει σε βάρος αυτών των κοινωνικών ομάδων. Λιαργκόβας Παναγιώτης, Σταθεροποιητικά προγράμματα: η εμπειρία της Ελλάδας και άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών.

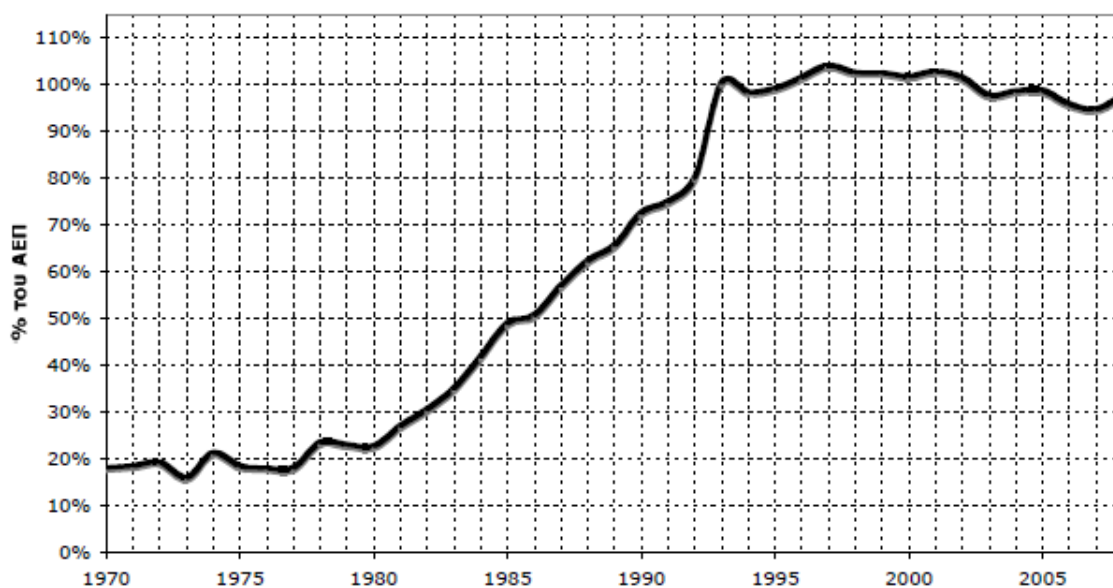
³⁵ Η Κυβέρνηση Κωνσταντίνου Μητσοτάκη 1990 ανέλαβε στις 11 Απριλίου, από την Οικουμενική κυβέρνηση Ξενοφώντα Ζολώτα 1989. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, μετά την νίκη του στις εκλογές της 8ης Απριλίου του 1990, έλαβε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Χρήστο Σαρτζετάκη και ορκίστηκε στις 11 Απριλίου. (Κ. Παπαρηγόπουλος, (2000), Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, τομ. 16, σελ. 395).

3.5. Η ΈΚΡΗΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

Κατά τη δεκαετία του 1980 το σημαντικότερο πρόβλημα που μας κληροδότησε η δεύτερη περίοδος της μεταπολίτευσης, ήταν η **έκρηξη του δημοσίου χρέους**. Οι κυβερνήσεις, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 ακολουθούσαν τον λεγόμενο «χρυσό κανόνα» της δημοσιονομικής πολιτικής, ο οποίος επέτρεπε ελλείμματα μόνο στο πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων. Οι παρεκκλίσεις όμως από αυτόν τον κανόνα δεν άργησαν να φανούν καθώς από το 1978 έχουμε την εμφάνιση τέτοιων παρεκκλίσεων και κυρίως κατά τις προεκλογικές χρονιές. Στο πλαίσιο της προσπάθειας των κυβερνήσεων για διεύρυνση του ρόλου του κράτους και να ικανοποιήσουν τη γενικότερη απαίτηση για αναδιανομή του εισοδήματος τα δημοσιονομικά ελλείμματα άρχισαν να αυξάνονται. Μετά τη μεγάλη προεκλογική διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείμματος το 1981, η νέα κυβέρνηση³⁶ που αναδείχτηκε στις τότε εκλογές, ακολούθησε προγράμματα περαιτέρω αύξησης των δημοσίων δαπανών. Αυτό οδήγησε στο να παραμείνει το δημοσιονομικό έλλειμμα σε υψηλά επίπεδα και στην έκρηξη του δημοσίου χρέους. Η **εξέλιξη του δημοσίου χρέους** σε σχέση με το ΑΕΠ παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.5.

³⁶ Η Κυβέρνηση Ανδρέα Παπανδρέου 1981 ανέλαβε μετά από την Κυβέρνηση Γεωργίου Ράλλη 1980. Ο Ανδρέας Παπανδρέου οδήγησε το ΠΑΣΟΚ με το σύνθημα «Αλλαγή» σε νίκη στις εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981, έλαβε εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Καραμανλή και ορκίστηκε στις 21 Οκτωβρίου. (<http://www.ggk.gov.gr/?p=1287>, πρόσβαση στις 31/08/2012).

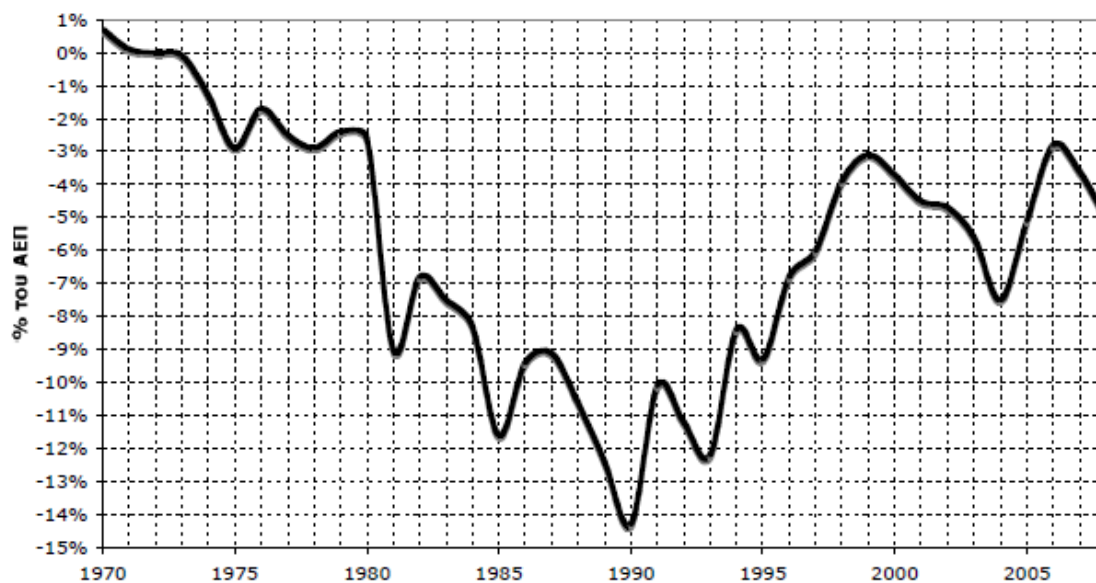
Διάγραμμα 3.5: Το Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009

Το δημόσιο χρέος εκτοξεύτηκε στο 100% του ΑΕΠ σε διάστημα μιας περίπου δεκαετίας από το 20% του ΑΕΠ που ήταν ως τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ένα μεγάλο κομμάτι του χρέους παρέμεινε εκτός των επίσημων στοιχείων έως και το 1993, όταν ενσωματώθηκε εφάπαξ στα επίσημα στοιχεία. Κατά τη δεκαετία του 1980 η αύξηση του χρέους της γενικής κυβέρνησης οφειλόταν κυρίως στα υψηλά πρωτογενή δημοσιονομικά ελλείμματα. Εκείνη τη περίοδο, οι κυβερνήσεις ακολούθησαν μία επεκτατική πολιτική που χρηματοδοτήθηκε κατά κύριο λόγο μέσω του εξωτερικού και του εσωτερικού δανεισμού και των εισροών από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης στη δεκαετία 1981-1990 ήταν κατά μέσο όρο 12,9% του ΑΕΠ, κάτι που για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα ποτέ πριν δεν είχε συμβεί στην Ελλάδα, και που φυσικά δεν έχει συμβεί έκτοτε. Η εξέλιξη του ισοζυγίου της γενικής κυβέρνησης παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.6. Αρνητικά ποσοστά υποδηλώνουν έλλειμμα.

Διάγραμμα 3.6: Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης

Πηγή: Ευρωπαϊκή επιτροπή, 2009

Θα λέγαμε ότι αποτελεί εντυπωσιακό στο Διάγραμμα 3.6 το πώς χειροτέρευσε το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης κατά τη δεκαετία του 1980. Αυτό οφείλεται αρχικά στα πρωτογενή ελλείμματα, τα οποία ήταν η κύρια αιτία της δημοσιονομικής εκτροπής. Λόγω της αύξησης του ύψους του χρέους, όσο και λόγω της αύξησης των ονομαστικών επιτοκίων, από ένα σημείο και μετά, οι δαπάνες για τόκους του δημοσίου χρέους απέκτησαν τη δική τους δυναμική. Τόσο τα πραγματικά όσο και τα ονομαστικά επιτόκια σημείωσαν σημαντική αύξηση μετά τη σταδιακή απελευθέρωση των χρηματαγορών από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Η δεύτερη πηγή αύξησης του ποσοστού του χρέους ως προς το ΑΕΠ, εκτός από τα δημοσιονομικά ελλείμματα, ήταν η καθήλωση της οικονομικής ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε περαιτέρω διεύρυνση της διαφοράς μεταξύ του χρέους και των πραγματικών επιτοκίων.

Τέλος, κατά τη δεκαετία του 1980, παράλληλα με τους δύο παραπάνω λόγους, παρατηρήθηκε μια εκρηκτική αύξηση στα χρέη των ΔΕΚΟ και των αγροτικών συνεταιρισμών και μια έκρηξη στις εγγυήσεις του Δημοσίου για δάνεια από ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς, καθώς και το 1989 οι εγγυήσεις του Δημοσίου ανήλθαν στο 32% του ΑΕΠ και τα επόμενα τρία χρόνια περίπου οι μισές είχαν καταπέσει και επιβάρυναν το δημόσιο χρέος. Η Ελληνική οικονομία εξακολουθεί να είναι μέχρι και σήμερα επιβαρυνόμενη από τις δημοσιονομικές επιλογές της δεκαετίας του 1980. Παρά το γεγονός ότι μετά τη δεκαετία του 1990 σταθεροποιήθηκε σε σχέση με το ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος αποτελεί την Αχίλλειον πτέρνα της οικονομίας μας.

Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι έκρηξη του δημοσίου χρέους δεν είναι η μοναδική ανισορροπία που μας κληροδότησε η δεκαετία του 1980.

3.6. ΤΟ ΠΛΗΘΩΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Το πρόβλημα της διεθνούς ανταγωνιστικότητας είναι ακόμη ένα από τα προβλήματα που μας άφησε η δεκαετία του 1980 και το οποίο οφείλεται στην αλληλεπίδραση της εισοδηματικής με την νομισματική και τη συναλλαγματική πολιτική αλλά και στην διεύρυνση του κρατισμού. Το 1973 ο πληθωρισμός αυξήθηκε σημαντικά. (βλ. Διάγραμμα 3.3). Η αύξηση αυτή οφείλεται στη διολίσθηση της δραχμής που παρέμεινε προσκολλημένη στο υποτιμηθέν δολάριο και στην πετρελαϊκή κρίση. Το 1974, Ο πληθωρισμός έφτασε στο υψηλότερο σημείο του και την περίοδο 1975-1978, τέθηκε υπό μερική παρακολούθηση.

Νέα αύξηση του πληθωρισμού παρατηρήθηκε με τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση. Τούτη η άνοδος, φάνηκε περισσότερο επίμονη, λόγω της αντίδρασης της συναλλαγματικής, νομισματικής και εισοδηματικής πολιτικής. Αυτό οδήγησε σε ένα φαύλο κύκλο μισθών-τιμών ο οποίος μέχρι το 1986 παρέμεινε εκτός ελέγχου οπότε και υιοθετήθηκε ένα διετές «πάγωμα» μισθών.

Μετά το 1988, έγιναν ενέργειες να καλυφθούν οι μειώσεις στους πραγματικούς μισθούς της περιόδου 1986-87, πράγμα που οδήγησε πάλι σε επιτάχυνση του πληθωρισμού και απώλεια ανταγωνιστικότητας. Η συνεχής αυτή αύξηση του πληθωρισμού μπορεί να αποδοθεί ως μια ατελέσφορη προσπάθεια από τις τότε κυβερνήσεις να χρησιμοποιήσουν τη συναλλαγματική και τη νομισματική πολιτική για να βελτιώσουν το βιοτικό επίπεδο και την απασχόληση και να προβούν σε μείωση της του ποσοστού της ανεργίας. Τελικά τίποτα από τα δυο σε συνέβη.

Η Ελλάδα μετά το 1975, ακολούθησε ανεξάρτητη συναλλαγματική πολιτική διολίσθησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας για να αντισταθμίσει τις διαφορές πληθωρισμού αντί να συμμετάσχει στις αντι-πληθωριστικές ευρωπαϊκές προσπάθειες για νομισματική συνεργασία και σταθεροποίηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Έκτοτε, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα ακολούθησε έντονα αυξητική τάση, ενώ τα ποσοστά της ανεργίας σημείωσαν σημαντική ανοδική πορεία μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση.

Μετά τη πτώση του συστήματος Bretton Woods, η νομισματική ανεξαρτησία που επιχείρησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις, κατέληξε τελικά σε σταθερά υψηλό πληθωρισμό, χωρίς προβλεπόμενες βελτιώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, την ανεργία ή το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Αυτό κάθε άλλο παρά έκπληξη ήταν. Είναι γενικά παραδεκτό ότι κάθε επιχείρημα για αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων με νομισματικά μέσα, οδηγεί στη δημιουργία υψηλού πληθωρισμού. Στη δεκαετία του 1990, η χώρα μας διδάχτηκε ότι είναι αδύνατο να βελτιωθεί η διεθνή ανταγωνιστικότητα με νομισματικά μέσα όπως είναι η υποτίμηση του νομίσματος και η διολίσθηση του νομίσματος, ή να χρηματοδοτηθεί το δημόσιο χρέος με υπερβολική έκδοση νέου χρήματος. Η πολιτική αυτή που ακολουθήθηκε από 1990 και μετά αντιστράφηκε, καθώς άρχισαν προσπάθειες για τη δημοσιονομική προσαρμογή και τη νομισματική σταθεροποίηση. Οι προσπάθειες αυτές κατέληξαν στην είσοδο της Ελλάδας στην ζώνη του Ευρώ και στην σημαντική μείωση του πληθωρισμού.

Παρόλα αυτά, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα, ακόμη και μετά την ένταξη, παρέμεινε σε υψηλότερα επίπεδα από το μέσο όρο των χωρών της ευρωζώνης γεγονός που οδηγεί σε περαιτέρω χειροτέρευση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας μας. Επίσης, το δημοσιονομικό πρόβλημα δεν έχει ακόμη λυθεί δραστικά και παραμένει ως ένα από τα κεντρικά προβλήματα της χώρας. Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι η χαμηλή διεθνής ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας συνδέεται με τον κρατισμό, με μία ακολουθία από μικροοικονομικές στρεβλώσεις που αναπτύχθηκαν τα προηγούμενα έτη και δεν αντιμετωπίστηκαν δραστικά μετά το 1990 και την αναποτελεσματική λειτουργία των αγορών.

3.7. Η ΟΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΕΤΩΝ ΚΑΙ Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΡΙΣΗ

Είναι αλήθεια ότι η ελληνική οικονομία εκδήλωσε αρχικά αξιόλογες αντοχές μέσα στο δυσοίωνα περιβάλλον που δημιουργήσε η οικονομική κρίση. Εν έτη 2008, η παγκόσμια οικονομική κρίση είχε επιδράσει την Ελλάδα λιγότερο σε σύγκριση υπόλοιπες ευρωπαϊκές οικονομίες. Αυτό συνέβαινε διότι η παγκόσμια κρίση βρήκε την ελληνική οικονομία σε μία φάση κατά την οποία είχε ενδυναμωθεί εξαιτίας των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που εφαρμόζονταν και της δημοσιονομικής προσαρμογής.

Η αξιοσημείωτη προσπάθεια που έλαβε χώρα τα τελευταία πέντε χρόνια για την επίλυση των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας, με τη μέθοδο της πολιτική των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και της ήπιας δημοσιονομικής προσαρμογής είχε θετικό αντίκτυπο. Παρόλα αυτά, αναμφίβολα η διεθνής οικονομική κρίση βρήκε τη χώρα μας εν τω μέσω μιας μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Από τους τρεις τελευταίους μήνες του 2008, οι ισχυρές διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας μας άρχισαν να εκδηλώνονται έντονα. Αυτό πραγματοποιήθηκε τόσο εξαιτίας του φαινομένου της επιδείνωσης της κρίσης των αγορών, όσο και εξαιτίας της ενισχυόμενης παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης.

Πρώτα απ' όλα ήρθαν στην επιφάνεια τα εγχώρια διαρθρωτικά δημοσιονομικά προβλήματα. Αυτά συνδέονταν πρωτίστως με το τεράστιο δημόσιο χρέος που δημιουργήθηκε την εποχή μετά το 1981, και το οποίο πρέπει να αναχρηματοδοτείται στις διεθνείς αγορές. Σε περιβάλλον διεθνούς πιστωτικού προβλήματος τα περιθώρια των επιτοκίων αυξήθηκαν σημαντικά. Επίσης, παρουσιάστηκαν και άλλα δημοσιονομικά ζητήματα, όπως η εκτεταμένη φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή, η έλλειψη πειθαρχίας στις δαπάνες - τόσο στον στενό δημόσιο τομέα, όσο και στις δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς και τα αδιέξοδα του ασφαλιστικού μας συστήματος. Το γεγονός ότι οι πρώτες συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα αποτυπώθηκαν στο δημοσιονομικό έλλειμμα και το χρέος δεν είναι καθόλου τυχαίο, επειδή στα δημόσια οικονομικά επικεντρώνονται οι σημαντικότερες διαρθρωτικές ασθένειες της ελληνικής οικονομίας. Παρά την πρόοδο που εμφανίστηκε μεταξύ της περιόδου 2004-2006, με το επίτευγμα της μείωσης του ελλείμματος από το 7,5% του ΑΕΠ σε επίπεδα κάτω του 3%, η δημοσιονομική κατάσταση εξακολουθούσε να είναι ευάλωτη. Η κυβέρνηση έκανε σαφή την ανάγκη υλοποίησης μιας δεύτερης φάσης της δημοσιονομικής εξυγίανσης, η οποία θα είχε σαν στόχο τον μηδενισμό των

δημοσιονομικών ελλειμμάτων με συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα. Αλλά η οικονομική κρίση είχε σαν αποτέλεσμα την ουσιαστική ακύρωση της δεύτερης φάσης που είχε προγραμματισθεί. Οι πρώτες συνέπειες εκδηλώθηκαν στην υλοποίηση του σχεδίου προϋπολογισμού, ήδη από τα τέλη του 2007 καθώς και το 2008. Σήμερα αυτές οι συνέπειες είναι περισσότερο έντονες, εξαιτίας της χειροτέρευσης της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κατάστασης.

Επιπρόσθετα, στο περιβάλλον διεθνούς χρηματοπιστωτικής έλλειψης και στενότητας που έχει σχηματιστεί, μετά την διάλυση της Lehman Brothers το Σεπτέμβριο του 2008, η Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι είναι κράτος ευρωζώνης είδε τους τελευταίους μήνες τα περιθώρια των επιτοκίων της να αυξάνονται σε σύγκριση με τη Γερμανία. Τα υπερβολικά έξοδα που προκάλεσε και προκαλεί - λόγω του υψηλού δημόσιου χρέους - η αύξηση των επιτοκίων, ενισχύθηκαν από διογκώσεις και των πρωτογενών εξόδων. Η οικονομική κρίση κατέστησε αναγκαία την περαιτέρω οικονομική στήριξη των ανέργων και των χαμηλοσυνταξιούχων, ενώ υπήρξαν, με αφορμή ή και πρόσχημα την κρίση, και περισσότερες πιέσεις που είχαν σαν συνέπεια την αύξηση των πρωτογενών δαπανών.

Τέλος, εξαιτίας των συνεχών διαρθρωτικών προβλημάτων του δημόσιου τομέα, υπήρξε υστέρηση των φορολογικών εσόδων σε σύγκριση με τους στόχους που είχαν τεθεί. Βέβαια, υστέρηση των φορολογικών εσόδων εμφανίστηκε σε όλες τις χώρες του κόσμου. Χωρίς αμφισβήτηση ένα κομμάτι της υστέρησης των φορολογικών εσόδων στη Ελλάδα έχει της ρίζες της στην κρίση. Ταυτόχρονα όμως ευθύνεται και το γεγονός ότι το εγχείρημα για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης δεν κατάφερε να ισορροπήσει ικανοποιητικά την απώλεια εσόδων από τις μειώσεις των φορολογικών συντελεστών που πραγματοποιήθηκαν. Φαίνεται ξεκάθαρα ότι η κρατική μηχανή και η δημόσια διοίκηση αντιμετωπίζουν προβλήματα στο να ανταποκριθούν αποδοτικά στις απαιτήσεις που δημιουργούνται όταν βάζουν ως στόχο μεγάλες και φιλόδοξες μεταρρυθμίσεις.

Η κυβέρνηση το 2008 αποφάσισε να προχωρήσει σε μία ήπια αντιμετώπιση των δημοσιονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης. Άμεσος στόχος της, ήταν να εμποδιστεί η επιδείνωση των συνεπειών στην ανάπτυξη, την απασχόληση και την κοινωνική συνοχή. Παρόλα αυτά για μπορέσει να αντιμετωπιστεί ένα τμήμα των δημοσιονομικών αποκλίσεων, εξαγγέλθηκαν τον Αύγουστο του 2008 ήπια μέτρα ενίσχυσης της φορολογικής βάσης και αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής, τα οποία

αποσκοπούσαν στον μετριασμό των δημοσιονομικών παρεκκλίσεων, χωρίς να επηρεαστούν οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι. Εξάλλου δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στην χώρα οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι είναι αυτοί που φέρουν το μεγαλύτερο κομμάτι των φορολογικών βαρών.

Επιπρόσθετα, η Ελληνική Κυβέρνηση προχώρησε σε σημαντικές κινήσεις για την τόνωση της ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας και την προστασία των καταθετών και των δανειοληπτών, καθώς η πιστωτική «ασφυξία» ήταν ένας πραγματικός κίνδυνος για την ανάπτυξη και την απασχόληση. Μετά τις νέες περιστάσεις που εμφανίστηκαν τον Σεπτέμβριο του 2008, η Κυβέρνηση θεώρησε ότι στις συνθήκες που εμφανίζονταν παγκοσμίως, προτεραιότητα είχε η αντιμετώπιση των συνεπειών της χρηματοπιστωτικής κρίσης στην πραγματική οικονομία και στους πολίτες. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με την ευέλικτη εφαρμογή του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, έβαλε σε δεύτερη μοίρα τη δημοσιονομική προσαρμογή και κυριότερα το δεύτερο στάδιό της.

Πριν από το ξέσπασμα της κρίσης, ένας σημαντικός στόχος για τη χώρα μας ήταν να μειωθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα σε επίπεδα κάτω από το 3% του ΑΕΠ, κάτι που επιτεύχθη το 2006. Από τότε όμως υπήρξαν κάποιες υπερβάσεις. Παρά τις υπερβάσεις, που εν μέρει έχουν τις ρίζες τους στην κρίση, οφείλουμε να συνεχίσουμε να προσπαθούμε για τη διατήρηση των ελλειμμάτων κάτω από το 3% του ΑΕΠ, όπως προστάζουν οι ευρωπαϊκές μας δεσμεύσεις.

Πριν από την εμφάνιση της διεθνούς οικονομικής κρίσης, σκοπός μας ήταν να καταφέρουμε να φθάσουμε, βάσει ενός σφικτού χρονοδιαγράμματος, σε μηδενικά ελλείμματα. Η υλοποίηση αυτού του στόχου δεν μπορεί παρά να διακοπεί και καινούριες συστηματικές προσπάθειες εξάλειψης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και αποκλιμάκωσης του δημόσιου χρέους θα πρέπει να αναληφθούν μόλις περάσουμε σε περίοδο ανάκαμψης της διεθνούς οικονομίας. Όμως, ακόμα και στη μέση της οικονομικής κρίσης, η δημοσιονομική κατάσταση θα πρέπει να ελεγχθεί. Τα δημοσιονομικά ελλείμματα θα πρέπει σε ένα πρώτο στάδιο να μειωθούν πάλι κάτω από το 3% του ΑΕΠ. Παρόλα αυτά υπάρχουν πολλές αμφιβολίες αν κάτι τέτοιο είναι δυνατό μέχρι το τέλος του 2010, όπως ζητά επίμονα από την Ελλάδα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο Ecofin με τις αποφάσεις που ελήφθησαν το 2009.

Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, η προσοχή λογικά θα πρέπει να δοθεί στη στήριξη της ανάπτυξης που πλήττεται από τις επιπτώσεις της κρίσης, στα προβλήματα της

πραγματικής οικονομίας, και στην ενίσχυση των οικονομικά ασθενέστερων. Αυτό χρήζει βραδύτερων ρυθμών δημοσιονομικής προσαρμογής, και η Ελλάδα θα πρέπει να ζητήσει ίδια μεταχείριση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης.

3.8. Η ΑΝΑΓΚΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΣ

Η Ελλάδα μπορεί και οφείλει να ανεγείρει πάνω στα θεμέλια που τέθηκαν τα τελευταία χρόνια για την επίλυση των διαρθρωτικών αδυναμιών της οικονομίας. Η πολιτική της ήπιας δημοσιονομικής προσαρμογής και των διαρθρωτικών αλλαγών είχε θετικό αντίκτυπο. Τα δημοσιονομικά ελλείμματα όπως και το δημόσιο χρέος ελαττώθηκαν αρκετά σε σχέση με το ΑΕΠ. Η οικονομική ανάπτυξη ήταν έντονη και στηρίχτηκε στις ιδιωτικές επενδύσεις και τη δραστηριότητα εξωστρεφών τομέων της οικονομίας.

Η απασχόληση αυξήθηκε εντυπωσιακά και η ανεργία στα τέλη του 2008 είχε αγγίξει τα χαμηλότερα ποσοστά της τελευταίας εικοσαετίας. Από την πλευρά τους, οι φορολογικοί συντελεστές για τα μεσαία εισοδήματα και τις επιχειρήσεις έφτασαν στα χαμηλότερα επίπεδα των τελευταίων τριάντα χρόνων. Υπήρξε σημαντική ανάκαμψη των μισθών, των συντάξεων και των κοινωνικών παροχών, όπως το ΕΚΑΣ, οι συντάξεις του ΟΓΑ και το επίδομα ανεργίας. Συστήθηκε το Εθνικό Ταμείο Κοινωνικής Συνοχής για την αντιμετώπιση του ζητήματος της φτώχειας, ενώ παράλληλα προωθήθηκαν αξιοσημείωτες αποκρατικοποιήσεις στον τραπεζικό τομέα, τις τηλεπικοινωνίες και τις μεταφορές, με τις αποκρατικοποιήσεις του ΟΤΕ και της Ολυμπιακής να αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Προφανώς παραμένουν πολλά δυσεπίλυτα προβλήματα και απαιτείται να υπάρξει περαιτέρω πρόοδος στη δημοσιονομική προσαρμογή. Επίσης, απαιτείται να πολλαπλασιαστούν τα μέτρα για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και της σπατάλης στις δημόσιες επιχειρήσεις και τους οργανισμούς. Ακόμα απαιτείται να πατάξουμε τη γραφειοκρατία και άλλες αδυναμίες που κρατούν τη διεθνή μας ανταγωνιστικότητα σε χαμηλά επίπεδα. Τέλος είναι σημαντικό να αυξήσουμε την αποτελεσματικότητα της υγείας της δημόσιας παιδείας και του κοινωνικού κράτους.

Είναι αναπόφευκτο μερικές από τις προτεραιότητες να προσαρμόζονται λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Όμως, αυτή η προσαρμογή δεν πρέπει να οδηγήσει σε διακύβευση των κεντρικών στόχων. Τόσο η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της χώρας όσο και η αποκατάσταση της δημοσιονομικής ισορροπίας είναι βασικοί άξονες που λειτουργούν για το καλό των πολιτών. Χρειάζεται συνέχεια και συνέπεια.

Η αναζήτηση ενός καινούριου αναπτυξιακού προτύπου για τη χώρα δεν πρέπει να οδηγήσει σε παλινδρομήσεις και πειραματισμούς που ενδυναμώνουν την αβεβαιότητα και προκαλούν νέα προβλήματα για το μέλλον.

4. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

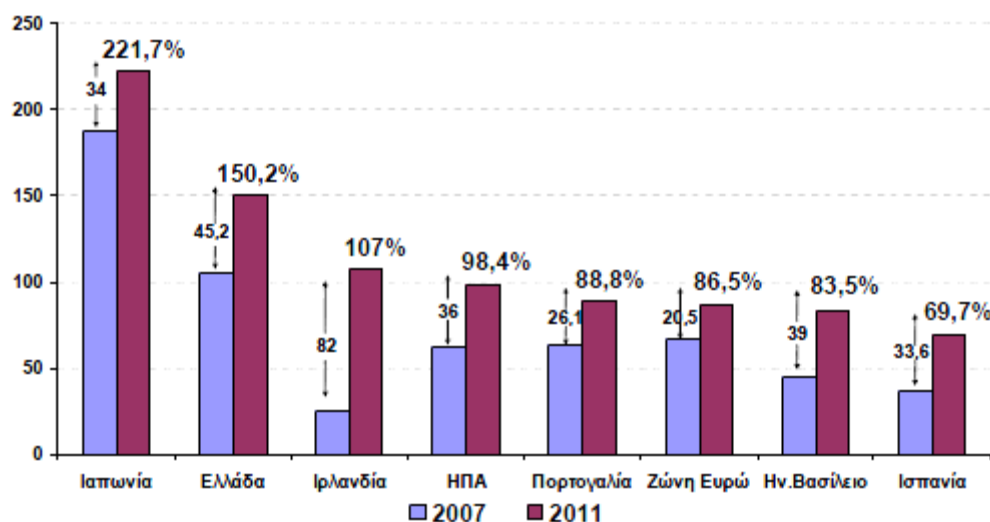
Η ελληνική κρίση ξεκίνησε από την οικονομική δυσπραγία, που εισήχθη στην Ελλάδα λόγω της διεθνούς ύφεσης και η οποία φανέρωσε την υπερχρέωση του ελληνικού Δημοσίου και την πιθανή αδυναμία ελέγχου του διογκούμενου χρέους του. Μετατράπηκε σε κρίση της Ευρωζώνης όταν οι αγορές συνειδητοποίησαν ότι το ελληνικό πρόβλημα είναι η κορυφή του παγόβουνου σε μια νομισματική ένωση η οποία δεν στηρίζεται σε σταθερά δημοσιονομικά θεμέλια. Στο παρόν εδάφιο περιγράφονται με σχετική χρονολογική σειρά όλα τα σημαντικά γεγονότα που σημάδεψαν την πορεία της κρίσης από το τέλος του 2009 έως τις αρχές του 2011.

4.2. ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΧΡΕΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΗΣΥΧΙΑ ΤΩΝ ΑΓΟΡΩΝ

Οι άμεσες αρνητικές επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης αποτελούν παρελθόν. Όμως η κρίση όπως και όλες οι προηγούμενες³⁷, άφησε πίσω της σημαντικές συνέπειες που οδηγούν σε μια πιο μακροχρόνια στασιμότητα στη Δύση. Η κύρια συνέπεια είναι το υψηλό δημόσιο χρέος, το οποίο περιγράφεται στο Διάγραμμα 4.1. Βλέπουμε ότι σε τέσσερα μόνον χρόνια, από το τέλος του 2007 έως το τέλος του 2011, το χρέος στις Η.Π.Α. αυξάνεται κατά 37,2 μονάδες του ΑΕΠ, στο Ηνωμένο Βασίλειο 38,0 μονάδες και στην Ελλάδα 43,8 μονάδες. Η μεταβολή στο χρέος είναι μεγάλη σε παγκόσμιο επίπεδο, επειδή η χρηματοοικονομική κρίση προκάλεσε την επέμβαση των αρχών με πακέτα διάσωσης, ανάγκασε τις κυβερνήσεις σε επεκτατική δημοσιονομική πολιτική και τέλος μείωσε τα φορολογικά έσοδα.

Διάγραμμα 4.1: Χρέος Γενικής Κυβέρνησης

(% ΑΕΠ & μεταβολή μεταξύ 2007 – 2011 σε π.μ του ΑΕΠ)

Πηγή: European Commission

Στην ζώνη του ευρώ, η διόγκωση του χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ δεν είναι τόσο δραματική. Ούτε και το τελικό αποτέλεσμα, δηλαδή το χρέος του 2011, είναι τόσο μεγάλο σε σύγκριση με τον υπόλοιπο αναπτυγμένο κόσμο, τις Η.Π.Α. το Ηνωμένο Βασίλειο ή την Ιαπωνία. Μάλιστα η ζώνη του ευρώ αποτελεί μια νομισματική περιοχή με πλεόνασμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Δημιουργείται τότε λογικά το ερώτημα γιατί κατά τη διάρκεια του 2010 παρατηρήθηκε μια τόσο μεγάλη αναστάτωση στην Ευρωζώνη. Η απάντηση είναι ότι η ένταση δεν αφορούσε το σύνολο της Ευρωζώνης, αλλά συγκεκριμένες χώρες. Οι αμφιβολίες των αγορών εστιάστηκαν γύρω

³⁷ Βλέπετε Reinhart and Rogoff (2008).

κόστιζε το ίδιο με τα ιρλανδικά, περίπου 130 μονάδες βάσης ή 1,3%. Αυτό σημαίνει ότι ο αγοραστής ελληνικού πενταετούς ομολόγου ονομαστικής αξίας €10 εκ. έπρεπε να πληρώνει για την ασφάλεια 130 χιλιάδες ευρώ ετησίως για 5 χρόνια. Παρατηρούμε ότι από το Νοέμβριο του 2009 το κόστος ασφάλισης των αγοραστών ελληνικών ομολόγων σταδιακά εκτοξεύτηκε, και φυσικά με πολλά σκαμπανεβάσματα, τα οποία καθρεπτίζουν οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη.

Η Ελλάδα στην περίπτωση αυτή διακρίνεται αισθητά από τις υπόλοιπες χώρες. Από τα μέσα Οκτωβρίου 2009 αντιμετωπίζεται ως η πλέον επικίνδυνη χώρα. Αντίθετα, η Γερμανία εμφανίζεται σταθερά η λιγότερο επικίνδυνη. Μέχρι και τον Απρίλιο του 2010, η εικόνα των υπόλοιπων χωρών δεν επιδεινώνεται σημαντικά, παρά για ένα μικρό χρονικό διάστημα στις αρχές Φεβρουαρίου, όταν ήλθαν στο φως ανησυχίες σχετικά με τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους σε πολλές χώρες. Η μεγάλη επιδείνωση εγκαινιάζεται από τα τέλη Απριλίου, όταν είναι πλέον κοινή πίστη ότι η Ελλάδα βαίνει προς την χρεοκοπία και ότι ένα τέτοιο γεγονός θα προκαλούσε αλυσιδωτές αντιδράσεις και σε άλλες πολλές χώρες της Ευρωζώνης, πιθανόν μέσω της έκθεσης των τραπεζών τους σε ελληνικά κρατικά ομόλογα.

4.3. ΟΙ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ

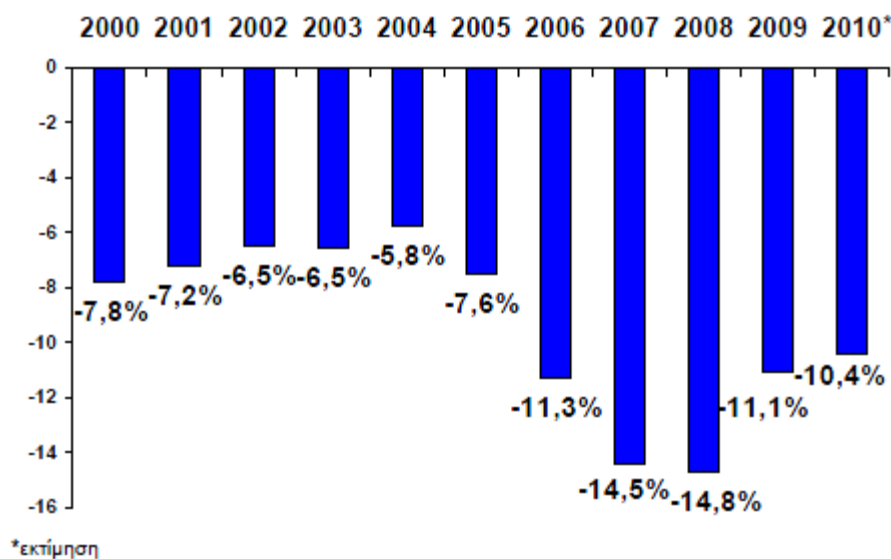
Η ύφεση στην Ευρώπη το 2008 δεν επιβάρυνε αμέσως την Ελλάδα. Έτσι το 2008 η Ευρωζώνη είχε ανάπτυξη 0,4%, ενώ η Ελλάδα εξακολουθούσε να παρουσιάζει έναν σχετικά ικανοποιητικό ρυθμό 1,3%. Η Ελλάδα βασιζόταν σε μια αρκετά κλειστή οικονομία και δεν είχε σημαντική τραπεζικά προβλήματα, όπως οι υπόλοιπες δυτικές οικονομίες. Επομένως δεν επηρεάστηκε αμέσως όμως ήδη από τις αρχές του 2008, ήταν εμφανές, ότι αν η διεθνής οικονομική κατάσταση χειροτέρευε, τότε και η Ελλάδα θα έμπαινε σε στενωπό διαρκείας.

Δυστυχώς, η ύφεση τόσο στην Ευρώπη όσο και σ υπόλοιπο κόσμο εξακολουθούσε να βαθιάίνει. Οι ελληνικές εξαγωγές επηρεάστηκαν σημαντικά το τελευταίο τρίμηνο του 2008 μαζί με τις εξαγωγές όλων των υπολοίπων χωρών. Το 2009 βρήκε την Ευρωζώνη να συρρικνώνεται κατά -4,1% και την Ελλάδα κατά -2,3%. Η μικρότερη μείωση του 2009 στην Ελλάδα από την Ευρωζώνη αποδεικνύει ότι και το 2009 η σύγκλιση του ελληνικού βιοτικού επιπέδου προς τον ευρωπαϊκό μέσο όρο συνεχίστηκε για 14η χρονιά. Όμως από το 2010, εγκαινιάζεται μια νέα εποχή παρέκκλισης στο βιοτικό

επίπεδο, επειδή η ευρωπαϊκή οικονομία σταθεροποιήθηκε και ανέκαμψε, ενώ η ελληνική οικονομία επιδεινώθηκε.

Η οικονομική κρίση έφερε στην επιφάνεια τις προϋπάρχουσες μεγάλες διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας όπως το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας και την οργανωτική ανεπάρκεια του κράτους καθώς και τις μακροοικονομικές ανισορροπίες.

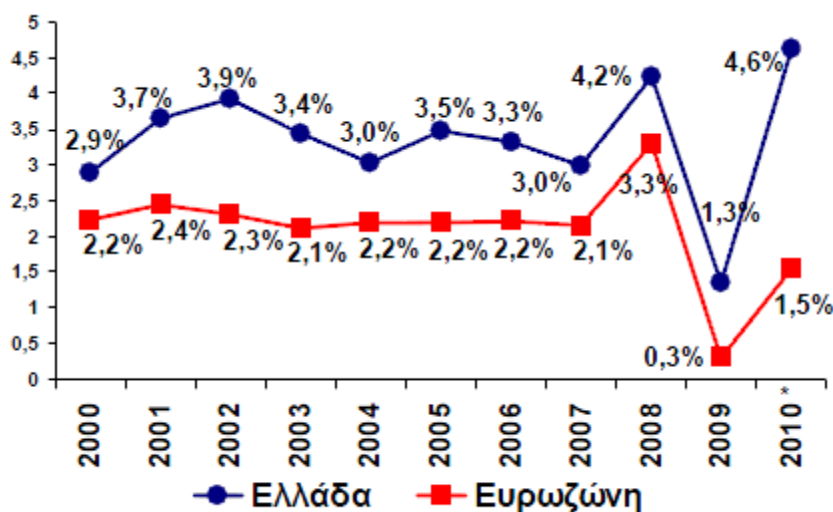
Διάγραμμα:4.3: Έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, (Ελλάδα, %ΑΕΠ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, ΔΝΤ

Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας συνιστά το σημαντικότερο πρόβλημα. Οι δείκτες της Παγκόσμιας Τράπεζας για την ευκολία του επιχειρείν δείχνουν διαρκή χειροτέρευση τα τελευταία χρόνια, ενώ η σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία της χώρας διαρκώς ανατιμάται. Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας είναι ορατό τόσο στο τεράστιο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών (Διάγραμμα 4.3) όσο και στον υψηλότερο ελληνικό πληθωρισμό σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ευρωζώνης (Διάγραμμα 4.4). Αγοράζουμε πολλά περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες σε σχέση με αυτά πουλάμε στους ξένους. Επιπροσθέτως η ελληνική οικονομία δεν έχει τις δυνατότητες να παράγει ανταγωνιστικά αγαθά και υπηρεσίες. Σαν συνέπεια, το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας είχε αυξηθεί από 94% του ΑΕΠ στο τέλος του 2003 στο 184% στο τρίτο τρίμηνο του 2010.

Διάγραμμα 4.4: Διαφορά Πληθωρισμού με Ευρωζώνη, (Εναρμονισμένοι ΔΤΚ, % ετήσια μεταβολή)

* εκτίμηση

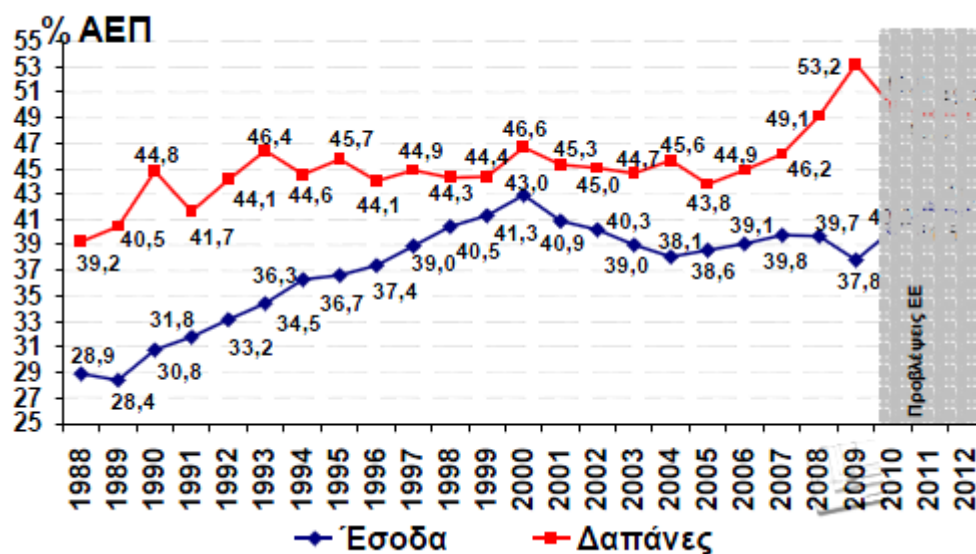
Πηγή: Ευρωπαϊκή επιτροπή

Το δημοσιονομικό ζήτημα είναι ακόμα πιο έκδηλο. Στο χρονικό διάστημα από την είσοδο της Ελλάδας ευρωζώνη έως το 2008, και παρά την ισχυρή ανάπτυξη και το ευνοϊκό μακροοικονομικό περιβάλλον, η Ελλάδα δεν μπόρεσε ποτέ να περιστείλει το δημοσιονομικό της έλλειμμα κάτω από το όριο του 3% του ΑΕΠ. Μάλιστα, εξαιτίας της παράβασης από μέρους της του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, εισήλθε σε καθεστώς δημοσιονομικής επιτήρησης το 2004, εξήλθε για πολύ λίγο το 2007 και ξαναμπήκε τον Απρίλιο του 2009³⁸.

Στο παρακάτω Διάγραμμα 4.5, παρουσιάζονται τα έσοδα και οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα από το 1988. Βλέπουμε ότι διαρκώς κάθε χρόνο υπήρχε έλλειμμα, ακόμα και το 1999, που ήταν το έτος αξιολόγησης της ελληνικής οικονομίας για πιθανή είσοδό της στην Ευρωζώνη. Μάλιστα, το έλλειμμα του 1999 φαίνεται να είναι 3,1% του ΑΕΠ, ενώ η Συνθήκη του Μάαστριχτ έχει ως κριτήριο για την είσοδο μιας χώρας την ευρωζώνη την ύπαρξη ελλείμματος κάτω του 3% του ΑΕΠ. Το νούμερο αυτό χρησιμοποιούν πολλοί επικριτές της χώρας μας όταν τονίζουν, ότι η Ελλάδα δεν θα έπρεπε να είχε γίνει μέλος της Ευρωζώνης ή, ακόμα χειρότερα, ότι οι Έλληνες εξαπάτησαν τους Ευρωπαίους για να μουν στην Ευρωζώνη.

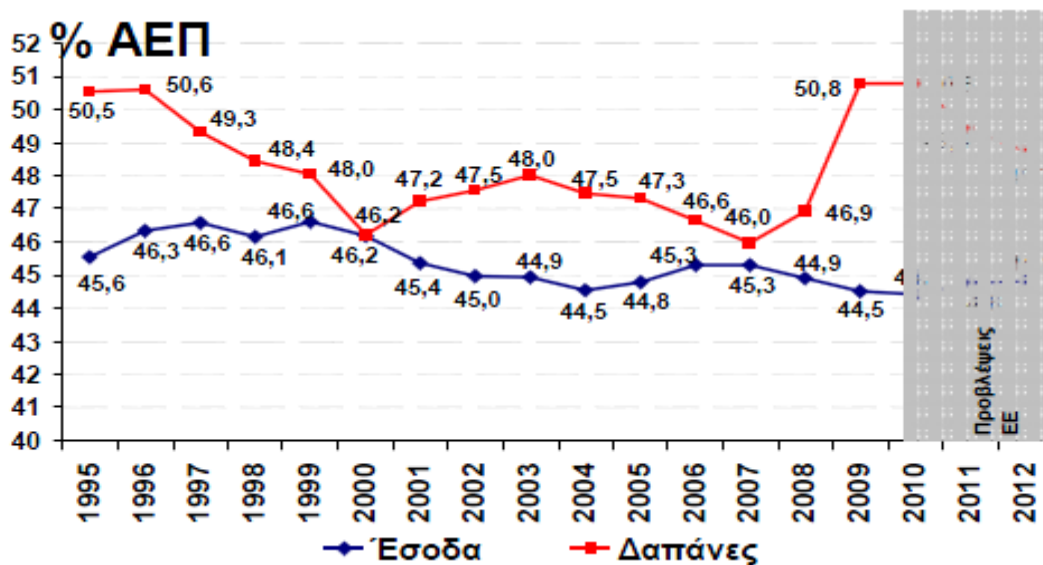
³⁸ Η έξοδος από την επιτήρηση το 2007 βασίστηκε στην τότε θεωρούμενη επίτευξη ελλείμματος κάτω του 3% του ΑΕΠ το 2006. Με την πρόσφατη (Νοέμβριος 2010) αναθεώρηση των δημοσιονομικών στατιστικών στοιχείων το έλλειμμα του 2006 ανήλθε τελικά στο 5,7%.

Διάγραμμα 4.5: Έσοδα & Έξοδα Γενικής Κυβέρνησης, (Ελλάδα, % ΑΕΠ)

Πηγή: European Commission

Διάγραμμα 4.6: Έσοδα & έξοδα Γενικής Κυβέρνησης- (ΕΕ-16, %ΑΕΠ)

Πηγή: European Commission

Βλέπουμε στο Διάγραμμα 4.5 ότι το 2008 και το 2009 οι δημοσιονομική συνθήκες στην Ελλάδα επιδεινώθηκαν σημαντικά. Ενώ πριν από το 2008, οι δαπάνες σπάνια ξεπερνούσαν το 45% του ΑΕΠ (ακόμα και την εποχή των Ολυμπιακών Αγώνων), παρατηρείται μια μεγάλη εκτίναξή τους το 2008 και το 2009. Την ίδια περίοδο, ελλείμματα εμφανίζονται και το σύνολο της Ευρωζώνης, αλλά όχι τόσο μεγάλα (Διάγραμμα 4.6). Η χειροτέρευση στην Ευρωζώνη του 2008 και του 2009 είναι σαφώς

μικρότερη από την αντίστοιχη στην Ελλάδα και αυτό παρά το γεγονός, ότι η ύφεση εκεί ήταν μεγαλύτερη από την ύφεση στην Ελλάδα. Ενδιαφέρον εμφανίζει και η περίοδος πριν την ένταξη στην Ευρωζώνη. Εκείνη την εποχή η Ελλάδα δεν κατάφερε να μειώσει τις δαπάνες της, αλλά αύξησε τα έσοδα. Αντιθέτως, στις υπόλοιπες χώρες μειώθηκαν κυρίως οι δαπάνες.

4.4. Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ

Οι βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου του 2009 ήταν το έναυσμα για να αποκαλυφθεί το πραγματικό μέγεθος του προβλήματος. Στις 19 Οκτωβρίου ο Έλληνας Υπουργός Οικονομικών ενημέρωσε το ECOFIN, πως το έλλειμμα της Ελλάδας το 2009 θα έφτανε τελικά το 12,5% αντί για το 6% που ήταν η προηγούμενη ενημέρωση προς το ECOFIN στις αρχές Οκτωβρίου. Ακολούθησαν και επόμενες αναθεωρήσεις για να καταλήξουμε τελικά σε ένα έλλειμμα της τάξεως του 15,4% του ΑΕΠ με την τελευταία αναθεώρηση των στοιχείων από την Eurostat στις 15 Νοεμβρίου 2011. Ανάλογη ήταν και η εξέλιξη για τα στοιχεία του χρέους (Πίνακας 4.1). Το χρέος του έτους 2009 σύμφωνα με την τελευταία ανακοίνωση της Eurostat τελικά έφτασε το 126,8% του ΑΕΠ.

Πίνακας 4.1: Διαδοχικές εκτιμήσεις για το έλλειμμα και το Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης για το έτος 2009

2009	Έλλειμμα		Χρέος	
	Ποσό (δισ. €)	% ΑΕΠ	Ποσό (δισ. €)	% ΑΕΠ
Προϋπολογισμός 2009 (Δεκέμβριος 2008)	5,2	2,0	237,9	91,4
Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας & Ανάπτυξης (Ιανουάριος 2009)	9,2	3,7	239,4	96,3
EDP ειδοποίηση Απρίλιος 2009	9,3	3,7	251,2	99,6
EDP ειδοποίηση 2 Οκτωβρίου 2009	14,4	6,0	257,9	107,2
EDP ειδοποίηση 21 Οκτωβρίου 2009	30,0	12,5	272,3	113,4
EDP ειδοποίηση Απρίλιος 2010	32,3	13,6	273,4	115,1
Eurostat Νοέμβριος 2011*	36,2	15,4	298,0	126,8

* Η ειδοποίηση EDP του Οκτωβρίου 2010 δεν περιελάμβανε αλλαγές για την Ελλάδα, που πιθανόν να αναβλήθηκαν λόγω των Δημοτικών εκλογών.

Σημείωση: Ταυτόχρονα με τις αναθεωρήσεις για το απόλυτο ύψος ελλείμματος και χρέους είχαμε συνήθως και αναθεωρήσεις για το ύψος του ονομαστικού ΑΕΠ. Κατά συνέπεια, τα ποσοστά ΑΕΠ διαφοροποιούνται ελαφρώς ανά περίπτωση.

Πηγή: ΥΠΟΙΚΟ

Η αποκάλυψη της ελληνικής δημοσιονομικής παρέκκλισης δημιούργησε αλυσιδωτές αντιδράσεις. Οι πρώτοι που ανταποκρίθηκαν ήταν οι οίκοι αξιολόγησης, που έχοντας υποστεί δριμεία κριτική για την αναποτελεσματικότητα των εκτιμήσεών τους πριν από

τη διεθνή χρηματοοικονομική κρίση, έτρεξαν να επανεξετάσουν την περίπτωση της Ελλάδας. Οι υποβαθμίσεις της Ελλάδας ήταν αλληπάλληλες. Η Fitch μάς υποβάθμισε πρώτη στις 22 Οκτωβρίου, μία μέρα μετά τη γνωστοποίηση ότι η χώρα εμφάνιζε διπλάσιο έλλειμμα για το 2009, κατά μία βαθμίδα σε A- από A. Στις 8 Δεκεμβρίου η Fitch μάς υποβαθμίζει ξανά κατά μία βαθμίδα σε BBB+. Η S&P παίρνει τη σκυτάλη υποβαθμίζοντάς μας στις 16 Δεκεμβρίου από A- σε BBB+. Η Moody's επίσης μας υποβαθμίζει στις 22 Δεκεμβρίου σε A2 από A1. Η Ελλάδα έγινε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος των αγορών. Η αξιοπιστία της κλονίστηκε και αργότερα οι αγορές άρχισαν να αμφιβάλουν για την ικανότητα και των υπόλοιπων οικονομιών της Ευρωπαϊκής Περιφέρειας να αντεπεξέλθουν: της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας. Οι αγορές διέβλεπαν μέσω της Ελλάδας και την αρχή μιας πιθανής αποδόμησης της Ευρωζώνης.

Ο Προϋπολογισμός του έτους 2010, περιελάμβανε μια σειρά από μέτρα για τον περιορισμό του ελλείμματος κατά 3,3 ποσοστιαίες μονάδες και για την ενίσχυση της ανάπτυξης. Τα μέτρα αυτά αφορούσαν, πάγωμα νέων προσλήψεων (εκτός υγείας, ασφάλειας και εκπαίδευσης) για το 2010 και 1 πρόσληψη για κάθε 5 αποχωρήσεις στο δημόσιο τομέα από το 2011, πάγωμα μισθών πάνω από τα € 2.000, περιορισμό των συμβασιούχων και εξαγγελίες για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και της διαφθοράς. Όμως το κόστος δανεισμού συνεχώς αυξάνεται και στις 15 του Γενάρη του 2010, η ελληνική κυβέρνηση ανακοινώνει το νέο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΠΣΑ2009 - 2013).

Το πρόγραμμα αυτό αποβλέπει σε μείωση του ελλείμματος κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες το 2010 και σ' ένα τελικό επίπεδο κάτω από το 3% μέχρι το τέλος του 2012. Πέραν των προηγούμενων μέτρων του προϋπολογισμού του 2010, το ΠΣΑ περιλαμβάνει επιπρόσθετα μέτρα για αύξηση των εσόδων μέσω αύξησης των έμμεσων φόρων (ΦΠΑ και φόροι σε τσιγάρα, αλκοόλ κτλ.) και ελάττωση των δαπανών μέσω παγώματος των προσλήψεων καθώς και μείωσης των επιδομάτων των δημοσίων υπαλλήλων. Λαμβάνει επίσης διαρθρωτικά μέτρα, όπως την ανεξαρτητοποίηση της Στατιστική Υπηρεσίας, ένα νέο φορολογικό σύστημα, ένα νέο τρόπο σχεδιασμού και παρακολούθησης της εκτέλεσης του προϋπολογισμού και μέτρα για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Ωστόσο οι αγορές δεν δείχνουν να πείθονται καθώς υπάρχει έκδηλη η αίσθηση, ότι δίνεται βάση στα έσοδα και όχι τόσο στις ανεξέλεγκτες δαπάνες. Η αγορά φαίνεται να πιέζει για πιο δραστικά και μόνιμα μέτρα και τα επιτόκια συνεχίζουν να παίρνουν την ανιούσα.

Στις 2 Φεβρουαρίου ο Πρωθυπουργός γυρίζει στην Ελλάδα από το Νταβός της Ελβετίας, όπου συμμετείχε στο World Economic Forum. Εκεί άκουσε από πρώτο χέρι τις ανησυχίες των ξένων ηγετών σχετικά με την πιθανή χρεοκοπία της Ελλάδας. Το Νταβός αποτέλεσε την κορύφωση των πολιτικών και οικονομικών πιέσεων προς την Ελλάδα. Τότε φαίνεται ότι «ο κύβος ερρίφθη». Στο δίλημμα «πρώτα ανάπτυξη και μετά σταθεροποίηση» ή «πρώτα σταθεροποίηση και μετά ανάπτυξη», η απόφαση έκλινε προς το δεύτερο μιας και το επέβαλλαν όσοι δάνειζαν το ελληνικό Δημόσιο. Ο ίδιος ο Πρωθυπουργός προχώρησε στην ανακοίνωση πρόσθετων δημοσιονομικά μέτρα για τον περιορισμό του ελλείμματος, που περιλαμβάνουν πάγωμα μισθών στο δημόσιο τομέα, αύξηση στον φόρο των καυσίμων και αυξήσεις στα όρια συνταξιοδότησης. Τα επιτόκια πέφτουν λίγο και οι αγορές ηρεμούν.

Στις 3 Φεβρουαρίου η Ευρωπαϊκή Ένωση εγκρίνει το ΠΣΑ και στις 16 Φεβρουαρίου εγκρίνεται και από το ECOFIN. Παράλληλα, η ελληνική πλευρά υποχρεούται να υποβάλει μέχρι τις 16 Μαρτίου σχέδιο δημοσιονομικών μέτρων για την επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων του 2010 και έως τις 15 Μαΐου για το σύνολο της δημοσιονομικής προσαρμογής, καθώς και για την υιοθέτηση όσο το δυνατόν συντομότερα ενός πλάνου διαρθρωτικών αλλαγών πάνω στο συνταξιοδοτικό, την υγεία, την δημόσια διοίκηση, το επιχειρηματικό περιβάλλον κτλ.

Τις πρώτες δέκα μέρες του Φεβρουαρίου σημειώνονται αυξητικές τάσεις των περιθωρίων των CDS που βασίζονται στην αρνητική αξιολόγηση της αγοράς αναφορικά με τα μέτρα που περιλαμβάνονταν τόσο στο ΠΣΑ (ημερομηνία ανακοίνωσης 15/01/10) όσο και στο πρώτο πακέτο επιπρόσθετων μέτρων (ημερομηνία ανακοίνωσης 02/02/10). Η αρνητική αποτίμηση των αγορών άλλαξε, προσωρινά μόνο, με την έγκριση του ΠΣΑ και των επιπρόσθετων μέτρων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (03/02/10).

Στο τέλος Φεβρουαρίου τα περιθώρια των CDS αυξήθηκαν σημαντικά μετά την έλευση φημών για τις ανταλλαγές (swaps) που είχαν συνάψει οι ελληνικές κυβερνήσεις την περίοδο 2001-2009 και τη συζήτηση που ξεκίνησε σε παγκόσμιο επίπεδο περί της αξιοπιστίας των στοιχείων για το χρέος. Ακολουθεί μια φάση σχετικής ησυχίας των αγορών (βλέπετε Διάγραμμα 4.2) αλλά και αδράνειας της Ε.Ε. για παροχή βοήθειας προς την Ελλάδα.

Στις 3 Μαρτίου, με κίνητρο τις προηγούμενες υποσχέσεις της, η ελληνική κυβέρνηση ανακοινώνει ένα νέο πακέτο μέτρων που εμπερικλείει αύξηση του ΦΠΑ κατά 2

ποσοστιαίες μονάδες στο 21%, νέους φόρους στην περιουσία, νέες αυξήσεις έμμεσων φόρων, περικοπή του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, περικοπές 30% στα δώρα Χριστουγέννων, Πάσχα και καλοκαιρινής αδειας των δημοσίων υπαλλήλων, πάγωμα των συντάξεων του δημοσίου και άλλα πρωτοφανή για εκείνη την περίοδο μέτρα συνολικού ύψους €4,8 δισ. ή 2% του ΑΕΠ. Τα μέτρα έδειξαν να απολαμβάνουν της λαϊκής αποδοχής και αγορές εξακολουθούν να παραμένουν σχετικά ήρεμες και στάσιμες.

Στις 15 Μαρτίου στη σύσκεψη των υπουργών οικονομικών της Ευρωζώνης γίνεται γνωστή η απόφαση δημιουργίας μηχανισμού στήριξης των μελών της ζώνης του ευρώ. Περισσότερες λεπτομέρειες ανακοινώνονται στις 25 Μαρτίου μετά από δραματικές διαβουλεύσεις. Η Ε.Ε. εξαγγέλλει ότι θα οικοδομηθεί μηχανισμός χρηματοδότησης, με τη συμμετοχή του ΔΝΤ προκειμένου να βοηθήσει την Ελλάδα ή όποιο άλλο μέλος της Ευρωζώνης χρήζει βοήθειας και υποστήριξης. Στις συζητήσεις πέφτει και η πρόταση για τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ταμείου, ενώ παράλληλα, η ΕΚΤ ανακοίνωσε ότι θα συνεχίσει να δέχεται κρατικά ομόλογα πιστοληπτικής αξιολόγησης BBB- και μετά το 2010, με έκπτωση όμως στον υπολογισμό της αξίας τους ως εγγυών. Οι αγορές δεν κατευνάζονται προς έκπληξη όλων αλλά τουναντίον, η απουσία διευκρινιστικών λεπτομερειών για το μέγεθος του πακέτου και τον τρόπο λειτουργίας του μηχανισμού, δημιουργεί νέες εντάσεις με τα επιτόκια να παίρνουν νέα ανοδική τάση (βλέπετε Διάγραμμα 4.2). Γεννιούνται σοβαρές αμφιβολίες και μέσα στο εσωτερικό της Ε.Ε. για το αν η Ελλάδα θα καταφέρει να ανταποκριθεί. Μερικοί πιστεύουν ότι η Ε.Ε. δεν θα μπορέσει να βοηθήσει την Ελλάδα, ενώ και οι πιέσεις στο εσωτερικό της Γερμανίας αυξάνονται. Βαθμιαία, αρχίζει να γίνεται αντιληπτό ότι δεν απειλείται μόνο η Ελλάδα αλλά το ίδιο το ενιαίο νόμισμα.

Στις 9 Απριλίου η Fitch υποβαθμίζει την Ελλάδα εκ νέου κατά δύο βαθμίδες σε BBB-. Στις 11 Απριλίου καινούρια στοιχεία για το μηχανισμό ΕΕ/ΔΝΤ ανακοινώνονται, χωρίς όμως να πείθονται οι αγορές, καθώς το μέγεθος των πόρων κρίνεται μικρό. Εν συνεχεία στις 22 Απριλίου η Moody's υποβαθμίζει την Ελλάδα κατά μία βαθμίδα σε A3. Τα αρνητικά νέα επηρεάζουν την αγορά και ως αποτέλεσμα μέσα σε διάστημα δύο μόλις εβδομάδων, τα περιθώρια των CDS αυξήθηκαν κατά 103% (από 386 μονάδες βάσης στις 12/04/2010, στις 846 μονάδες βάσης στις 27/4/2010). Στις 23 Απριλίου, η Ελλάδα επίσημα καταθέτει αίτηση για την είσοδό της στο μηχανισμό στήριξης, μιας και το κόστος δανεισμού εκτοξεύεται σε μη αποδεκτά ύψη. Η ελληνική κυβέρνηση

ουσιαστικά δεν μπορεί να βρει χρηματοδότηση από την αγορά και απειλείται με πτώχευση.

Στις 27 Απριλίου η S&P υποβαθμίζει τη χώρα μας κατά 3 βαθμίδες σε BB, που συνιστά ένα επίπεδο εξαιρετικά χαμηλό. Τα ομόλογα του ελληνικού κράτους, για πρώτη φορά κατατάσσονται από έναν αξιολογικό οίκο στην επενδυτική κατηγορία των «σκουπιδιών» ή junk και η απειλή της χρεοκοπίας είναι έκδηλη.

4.5. ΔΑΝΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Ο Απρίλιος 2010 ήταν μια περίοδος έντονων διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας, Ε.Ε.(κυρίως Γερμανίας) και του ΔΝΤ γύρω από το ύψος της απαιτούμενης βοήθειας και, κυρίως γύρω από τους όρους της. Οι Ευρωπαίοι εταίροι πιθανόν προσέτρεξαν να βοηθήσουν την Ελλάδα φοβούμενοι κυρίως για την τύχη των δικών τους τραπεζικών συστημάτων, μιας και τα περισσότερα ελληνικά κρατικά ομόλογα βρίσκονταν στα χέρια ιδιωτικών τραπεζών της Ευρωζώνης. Μια νέα τραπεζική κρίση στην Ευρωζώνη έθετε σε κίνδυνο και την ίδια την ύπαρξη του ενιαίου νομίσματος.

Το Μνημόνιο (Memorandum of Understanding) υπογράφηκε στις 5 Μαΐου 2010. Η μεσολάβηση της Ε.Ε. και του ΔΝΤ οδήγησε στην υιοθέτηση ενός προγράμματος που έχει ως βασικό σημείο του αφενός την κάλυψη των δανειακών αναγκών της Ελλάδας για περίπου τρία χρόνια και αφετέρου τη δημιουργία ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου που θα επιτρέψει την έξοδο της χώρας από την οικονομική κρίση και την επιστροφή της σε διατηρήσιμους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Το Μνημόνιο εμπερικλείει πόρους €80 δισ. διακρατικών δανείων από τους εταίρους της Ευρωζώνης (πλην Σλοβακίας) και €30 δισ. από το ΔΝΤ. Τα χρήματα θα δίνονται με δόσεις, αφού πρώτα γίνεται αξιολόγηση της πορείας υλοποίησης των μέτρων που περιλαμβάνονται στο Μνημόνιο. Το κόστος δανεισμού από την Ε.Ε. είναι περίπου 4 – 5%, ενώ αντίστοιχα το κόστος δανεισμού από το ΔΝΤ είναι μικρότερο, περί το 3,3%. Βασικός όρος για την άντληση των δόσεων του δανείου είναι η επίτευξη δημοσιονομικής πειθαρχίας και σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών. Η αξιολόγηση είναι τριμηνιαία και οι σκοποί καταγράφηκαν λεπτομερώς, ώστε να ενισχυθεί η πειθαρχία, περιλαμβάνοντας μεταρρυθμίσεις στο ασφαλιστικό, τις εργασιακές σχέσεις, το δημόσιο τομέα και το σύστημα υγείας.

Στις 9 Μαΐου εξαγγέλθηκε η δημιουργία ενός μόνιμου μηχανισμού στήριξης για τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης. Ο μηχανισμός θα διαθέτει πόρους ύψους €750 δισ. για τη χρηματοδότηση όποιου κράτους-μέλους της Ευρωζώνης, εκτός της Ελλάδας, αντιμετωπίζει πρόβλημα εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους του. Η δημόσια

ανακοίνωση των λεπτομερειών του μηχανισμού μείωσε τόσο τα επιτόκια ομολόγων όσο και τα ασφάλιστρα κινδύνου στα CDS (βλέπετε Διάγραμμα 4.2). Η πτώση αυτή όμως, αποδείχτηκε πρόσκαιρη καθώς σύντομα οι προβληματισμοί για την Ελλάδα και το μέλλον της Ευρωζώνης πολλαπλασιάστηκαν.

Οι αγορές συνεχίζουν μέχρι σήμερα να είναι δύσπιστες, παρά την επαρκή υλοποίηση των προδιαγραφών του Μνημονίου και την προώθηση σημαντικών αλλαγών (ασφαλιστικό, εργασιακό, δημοσιονομικό). Οι αποδόσεις στα CDS προβλέπουν την ύπαρξη υψηλής πιθανότητας αναδιάρθρωσης του χρέους ή ακόμη και χρεοκοπίας.

Στις 14 Ιουνίου, η Moody's προέβη σε νέα υποβάθμιση κατά 4 βαθμίδες σε Ba1, που συνιστά κατηγορία «σκουπιδιών» (junk ή non investment grade bond). Στις 24 Ιουνίου, το περιθώριο των CDS άγγιξε τις 1037 μονάδες βάσης, ακόμα υψηλότερο και από την περίοδο των αρχών του Μαΐου του 2010, δηλαδή πριν από την πλήρη εξασφάλιση του πακέτου βοήθειας. Αυτή η αύξηση οφείλεται τόσο στις πωλήσεις ελληνικών ομολόγων εξαιτίας της προτεραιότητας (seniority) του δανείου ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ σε περίπτωση χρεοκοπίας (default) έναντι των υπολοίπων κατόχων ελληνικού χρέους, όσο και σε συζητήσεις αναφορικά με τη δυνατότητα υλοποίησης των όρων του προγράμματος σταθερότητας ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ από την ελληνική κυβέρνηση ή και τα πιθανά αποτελέσματα των ελέγχων ακραίων καταστάσεων (stress tests) των ελληνικών τραπεζών.

Από τα τέλη Ιουλίου το περιθώριο των CDS άρχισε να διογκώνεται ξανά για να φτάσει τις 941 μ.β. στις 26 Αυγούστου. Η συγκεκριμένη αύξηση κυρίως αποδίδεται στην αύξηση του ενδιαφέροντος των επενδυτών για τα Γερμανικά Ομόλογα μετά τις εξελίξεις που άρχισαν να διαφαίνονται σχετικά με την Ιρλανδία. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε, ότι στις 24 Αυγούστου 2010 η S&P υποβάθμισε τους μακροπρόθεσμων τίτλους του Ιρλανδικού δημοσίου από AA σε AA-. Οι πιέσεις αυτές αμβλύθηκαν στις αρχές του Φθινοπώρου και ως εκ τούτου η διατραπεζική αγορά άνοιξε για λίγο για τις ελληνικές τράπεζες, αν και με υψηλά επιτόκια.

Η σχετική ευφορία του Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου, όμως, δεν κράτησε για πολύ. Οι δηλώσεις της Καγκελαρίου Μέρκελ, ότι σε πιθανή χρεοκοπία χώρας, που θα συμμετέχει στον μηχανισμό στήριξης, το κόστος θα το αναλάβουν και ιδιώτες επενδυτές, χειροτέρευσε το κλίμα. Οι ανησυχίες πολλαπλασιάστηκαν και από το προεκλογικό κλίμα των αυτοδιοικητικών εκλογών του Νοεμβρίου στην Ελλάδα με τις συνεπακόλουθες καθυστερήσεις υλοποίησης των όρων του Μνημονίου.

Ένας νέος γύρος υποβαθμίσεων ξεκινάει το Δεκέμβριο του 2010 από παγκόσμιους οίκους αξιολόγησης. Η πιστοληπτική αξιολόγηση της Ελλάδας απειλείται στις 3 Δεκεμβρίου από την Standard & Poor's για πιθανόν περαιτέρω υποβάθμιση μέσα στο επόμενο τρίμηνο, αν γίνει γνωστό πως ο προτεινόμενος Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ESM) θα ωφελήσει τους δημόσιους πιστωτές εις βάρος των ιδιωτών που κατέχουν κρατικά ομόλογα.

Στις 16 Δεκεμβρίου, η Moody's ετοιμάστηκε για πιθανή υποβάθμιση της πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας, στηριζόμενη στην αυξημένη αβεβαιότητα για την δυνατότητα της χώρας να ελαττώσει το χρέος της – το οποίο είχε αναθεωρηθεί το Νοέμβριο σημαντικά προς τα πάνω (Πίνακας 4.1) - και την υστέρηση που παρατηρούνταν στα έσοδα του 2010. Ένας ακόμα λόγος είναι η αμφισβήτηση της δυνατότητα επιβολής νέων περιοριστικών μέτρων της τάξης του 5% του ΑΕΠ το 2012-2014, όπως αναφέρονται στο Μνημόνιο. Στις 21 Δεκεμβρίου 2010, ο μόνος από τους τρεις μεγάλους αξιολογικούς οίκους που ακόμα διατηρούσε την Ελλάδα σε αξιολόγηση εκτός κατηγορίας σκουπιδιών (investment grade), ο οίκος Fitch, ανακοινώνει την προοπτική υποβάθμισης της Ελλάδας τον Ιανουάριο. Αυτό τελικά το κάνει στις 14 Ιανουαρίου 2011, μειώνοντας την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας κατά μια μόνο βαθμίδα, από BBB+ σε BB+ (junk bond). Αναγνωρίζει από τη μία, την μεγάλη δημοσιονομική προσαρμογή και τις σημαντικές μεταρρυθμίσεις που επιτεύχθηκαν το 2010, αλλά από την άλλη ισχυρίζεται ότι βασικός λόγος της υποβάθμισης είναι οι οικονομικές προοπτικές, η μακροχρόνια βιωσιμότητα των δημοσιονομικών και η πολιτική βούληση της κυβέρνησης να ολοκληρώσει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις. Επίσης η αβεβαιότητα που επικρατεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη διαχείριση της ευρύτερης ευρωπαϊκής κρίσης συνιστά έναν σημαντικό επιβαρυντικό παράγοντα που παραμένει.

Το κλίμα στην αγορά έγινε πιο ευνοϊκό από τα μέσα Ιανουαρίου και ιδιαίτερα στη διάρκεια των συναντήσεων του Νταβός στα τέλη Ιανουαρίου του 2011 κατά την οποία ευρωπαίοι αξιωματούχοι άφηναν να διαρρεύσει, ότι το ελληνικό δάνειο θα μπορούσε να παραταθεί στα 30 χρόνια και ότι ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας θα είχε την δυνατότητα να εξαγοράσει μέρος του χρέους σε περίπου τιμές αγοράς και να το πουλήσει στη συνέχεια στην Ελλάδα, ούτως ώστε η Ελλάδα να μειώσει το χρέος της, κλπ. Οι διαρροές σε συνδυασμό με την επιτυχημένη αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου της Τράπεζας Πειραιώς καθώς και την πώληση από τη Eurobank μεγάλου ποσοστού της θυγατρικής της στην Πολωνία, άρχισαν να ενδυναμώνουν και το ελληνικό χρηματιστήριο. Στη Σύνοδο Κορυφής του Φεβρουαρίου έλαβαν χώρα και οι πρώτες

διαπραγματεύσεις για το εκκολαπτόμενο δημοσιονομικό πλαίσιο στην Ευρωζώνη, κάτι που αναλύεται στο επόμενο κεφάλαιο.

4.6. Η ΚΡΙΣΗ ΕΠΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Ξεκινώντας από τα μέσα του 2009 οι διεθνείς οικονομικές αγορές άρχισαν σταδιακά να εμφανίζονται ολοένα και περισσότερο αναστατες για την πορεία της Ευρωζώνης, την ίδια στιγμή που παράλληλα φαίνονταν να ηρεμούν από την βελτιωμένη εικόνα του αμερικανικού χρηματοοικονομικού συστήματος. Κατά τα μέσα του 2009 στην Ζώνη του Ευρώ, τα περιθώρια τριμηνιαίου δανεισμού στη διατραπεζική αγορά γίνονται υψηλότερα από τα αντίστοιχα αμερικανικά και παραμένουν έτσι και στην συνέχεια.

Η ανησυχία για το μέλλον της Ευρωζώνης εντάθηκε στο πρώτο τρίμηνο του 2010, όταν η ελληνική οικονομική κρίση επηρέασε ακόμα περισσότερο τις αγορές σε συγκεκριμένα ευαίσθητα σημεία των οικονομιών της Ευρωζώνης. Αυτή η αναστάτωση αρχικά περιορίστηκε σε συγκεκριμένες χώρες της ευρωζώνης, κυρίως στην Ελλάδα, όπως φαίνεται ξεκάθαρα στο προηγούμενο Διάγραμμα 4.2. Μάλιστα, την περίοδο του Απριλίου – Μαΐου 2010, με την κλιμάκωση του ελληνικού προβλήματος, αυξήθηκαν σημαντικά τα επιτόκια ασφάλισης (CDS) και για την Ιρλανδία, ενώ η αύξηση παρουσιάστηκε μικρότερη για την Πορτογαλία και τις υπόλοιπες χώρες (βλέπε Διάγραμμα 4.2). Έτσι, από τις αρχές του 2010 άρχισε βαθμιαία να τελειώνει η πρότερη ανέμελη περίοδος λειτουργίας του ευρώ.

Τα περισσότερα προβλήματα και αδυναμίες των χωρών της ευρωπαϊκής Περιφέρειας είναι διαφορετικές από χώρα σε χώρα αλλά και κάποιες είναι κοινές. Το δημοσιονομικό εμφανίζεται ως το μεγαλύτερο πρόβλημα για το σύνολο σχεδόν των κρατών της ευρωζώνης. Η Ελλάδα και η Πορτογαλία φέρονται να έχουν τα μεγαλύτερα δημοσιονομικά ελλείμματα, αλλά και τα μεγαλύτερα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών. Αντίθετα, η Ιρλανδία που επλήγη από τις αγορές και αναγκάστηκε να ζητήσει και αυτή τη βοήθεια της Ευρωζώνης και του ΔΝΤ, μετά την Ελλάδα, δείχνει να μην έχει πρόβλημα σε κανέναν από τους δύο τομείς. Η Ισπανία επίσης που με τη σειρά της βρέθηκε στο στόχαστρο των αγορών, δεν παρουσιάζει διαχρονικό δημοσιονομικό πρόβλημα αλλά αντιμετωπίζει μόνο πρόβλημα ανταγωνιστικότητας.

Στη διάρκεια του Μαΐου-Ιουλίου 2010, παρά το γεγονός, ότι τα ασφάλιστρα παραμένουν υψηλά, δείχνουν να σταθεροποιούνται. Όχι όμως για πολύ, αφού τον Αύγουστο εγείρονται νέοι προβληματισμοί για την επάρκεια των πόρων του μηχανισμού στήριξης σε περίπτωση χρεοκοπίας μεγάλων οικονομιών, όπως της

Ισπανία. Είναι η σειρά της Πορτογαλίας και της Ιρλανδίας, να διαφοροποιηθούν διακριτά από τις υπόλοιπες χώρες.

Το Φθινόπωρο του 2010 η Ιρλανδία βρέθηκε και αυτή στο στόχαστρο των αγορών παρά το ότι η ιρλανδική οικονομία είχε σημειώσει θεαματικούς ρυθμούς ανάπτυξης μεταξύ της περιόδου 1994-2007. Η ανάπτυξη αυτή στηρίχτηκε στη δημιουργία ενός πολύ θετικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος που προσέλκυσε πολλές και μεγάλες ξένες επενδύσεις. Διεθνείς κολοσσοί μεταξύ άλλων της πληροφορικής, των επικοινωνιών και φαρμακευτικές εταιρείες επέλεξαν να εγκαταστήσουν πολλές μονάδες τους στην Ιρλανδία. Παράλληλα μεγάλη ακμή γνώρισε ο κατασκευαστικός κλάδος και οι τράπεζες. Οι δύο τελευταίοι κλάδοι αποδείχτηκαν εκ των υστέρων και οι πιο προβληματικοί.

Με το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης, έσκασε η ιρλανδική φούσκα στην αγορά ακινήτων και ιδίως στην αγορά κατοικιών. Οι τιμές των νεόδμητων κατοικιών έπεσαν στα μέσα του 2010 28% σε σχέση με τα μέσα του 2007 και των μεταχειρισμένων κατά 38%. Οι τράπεζες, οι οποίες με τη σειρά τους είχαν προχωρήσει σε επισφαλή δανεισμό στην αγορά των ακινήτων, με το σώριασμα της διεθνούς διατραπεζικής αγοράς βρέθηκαν αντιμέτωπες με το φάσμα της χρεοκοπίας.

Η ιρλανδική κυβέρνηση πρώτη απ' όλες προχώρησε σε πλήρη εξασφάλιση του συνόλου των καταθέσεων στις ιρλανδικές τράπεζες και έπειτα κρατικοποίησε τις πιο προβληματικές από αυτές, αφού αποδείχτηκε ότι τα τοξικά δάνεια στην ιρλανδική αγορά ακινήτων ήταν πολλά περισσότερα από τις αρχικές εκτιμήσεις. Παράλληλα, οι μεγάλες αυξήσεις αμοιβών στα χρόνια της ανάπτυξης είχαν διαβρώσει την ανταγωνιστικότητα της ιρλανδικής οικονομίας. Δεδομένου επομένως, ότι η ιρλανδική οικονομία είναι μια πολύ ανοικτή οικονομία, η παγκόσμια οικονομική κρίση και η παγκόσμια ύφεση οδήγησαν γρήγορα σε βαθιά εγχώρια ύφεση.

Το 2009 ο ρυθμός ανάπτυξης ήταν -7,6%, ενώ η ανεργία έφτασε στο 13% το πρώτο τρίμηνο του 2010 από μόλις 4,5% το 2007. Οι παράλληλες ενέργειες για αύξηση των δημοσίων δαπανών με σκοπό να αμβλυνθούν οι επιπτώσεις της ύφεσης, αλλά και κυρίως οι ενέργειες για διάσωση του τραπεζικού τομέα, είχαν ως συνέπεια την υπερβολική αύξηση του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης, από μόλις 25% του ΑΕΠ το 2007 στο εκπληκτικό 97,4% το 2010, το οποίο αναμενόταν να φτάσει το 107% στο τέλος του 2011 (βλέπετε Διάγραμμα 4.1). Μόλις τον Σεπτέμβριο του 2010 εξαγγέλθηκε ότι η διάσωση του Ιρλανδικού τραπεζικού συστήματος θα άγγιζε το ποσό των €35 δισ.,

εκτοξεύοντας το έλλειμμα για το 2010 στο 32,3% του ΑΕΠ, η πορεία ήταν προκαθορισμένη.

Η ιρλανδική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να ζητήσει τη ένταξή της στον ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης το Νοέμβριο, παρά τις προηγούμενες επίμονες διαμεύσεις πολιτικών παραγόντων τόσο της ιρλανδικής κυβέρνησης, όσο και της Ε.Ε. για την μη ανάγκη προσφυγής. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους μετά από διαπραγματεύσεις, συμφωνήθηκε η Ιρλανδία να λάβει συνολικά βοήθεια ύψους € 85 δισ.: €22,5 δισ. από το ΔΝΤ, € 45 δισ. από την Ε.Ε. (όχι μόνο από τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ αλλά και από τη Σουηδία, τη Δανία και το Ην. Βασίλειο) και € 17,5 δισ. από ιρλανδικές πηγές. Το επιτόκιο διαμορφώθηκε στο 5,8%. Ο χρόνος αποπληρωμής συμφωνήθηκε στα 7,5 χρόνια, κάτι που επέτρεψε και την επέκταση της αποπληρωμής και του αντίστοιχου ελληνικού πακέτου στήριξης. Οι πόροι αυτοί θα χρησιμοποιηθούν, ώστε να εξυγιανθεί ο τραπεζικός τομέας και να επιτύχει το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι στο πλαίσιο των συζητήσεων ετέθη το θέμα αύξησης του φορολογικού συντελεστή για τις επιχειρήσεις από το 12,5% που ίσχυε. Η ιρλανδική κυβέρνηση αρνήθηκε κατηγορηματικά την πρόταση αυτή, καθώς η προσέλκυση ξένων επιχειρήσεων μέσω ενός ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος συνιστά βασικό άξονα της ανταγωνιστικότητας και του εγχειρήματος επανεκκίνησης της οικονομίας μέσω της αύξησης των εξαγωγών.

Ένα δεύτερο πολύ αξιόλογο στοιχείο της ιρλανδικής περίπτωσης είναι η συμπεριφορά των ιρλανδικών επιτοκίων και των αγορών γενικότερα που δείχνει ότι ο μηχανισμός διάσωσης δεν θεωρήθηκε επαρκής για τη σταθεροποίηση της Ευρωζώνης. Έλαβε χώρα το ίδιο περίπου που είχε γίνει με τα ελληνικά και τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά επιτόκια της περιφέρειας, όταν δημιουργήθηκαν το πακέτο στήριξης για την Ελλάδα και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης για τα υπόλοιπα κράτη της ευρωζώνης. Τα ιρλανδικά επιτόκια έπεσαν προσωρινά. Μετά την εξαγγελία ότι η ιρλανδική κυβέρνηση ζήτησε βοήθεια από τον υπάρχοντα Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης στις 21 Νοεμβρίου, τα πενταετούς διάρκειας ιρλανδικά CDS του προηγούμενου Διαγράμματος 4.2, που αυξάνονταν διαρκώς από τον Ιούλιο (202,4 μονάδες βάσης στις 28/7), συνέχισαν να ανέρχονται, καθώς οι αγορές ανέμεναν την οριστικοποίηση των όρων της συνθήκης, για να φτάσουν στις 30 του Νοέμβρη, τις 610,8 μ.β. Η οριστικοποίηση των όρων ελάττωσε ελάχιστα μόνο τα ασφάλιστρα, τα οποία στις 24/1/2011 ήταν στις 608,9 μ.β. Η μείωση των ασφαλίσεων στη περίοδο Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου του 2011 συμβάδισε απλά τη γενικότερη τάση άμβλυνσης της κρίσης στην ζώνη του ευρώ.

Στις 17 Δεκεμβρίου, ο οίκος αξιολόγησης Moody's υποβάθμισε την πιστοληπτική αξιολόγηση της Ιρλανδίας – από Aa2 σε Baa1. Η σημαντικότερη αιτία της υποβάθμισης συνδέεται με τις αρνητικές προοπτικές αναφορικά με τη διατηρησιμότητα του ιρλανδικού δημοσίου χρέους. Παράλληλα οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν στο εσωτερικό της χώρας εξαιτίας της συμφωνίας με το ΔΝΤ και την Ε.Ε. οδήγησαν σε προκήρυξη πρόωρων εκλογών τον Μάρτιο του 2011.

Το Δεκέμβριο του 2010 οι φόβοι των αγορών στράφηκαν προς τις χώρες της Ιβηρικής Χερσονήσου. Η Πορτογαλία είχε περιορισμένους ρυθμούς ανάπτυξης ήδη από το 2002 και έτσι αρκετοί θεωρούσαν σχεδόν βέβαιη την προσφυγή της στο μηχανισμό. Στις 23 Δεκεμβρίου 2010, ο οίκος Fitch μείωσε την πιστοληπτική αξιολόγηση της Πορτογαλίας – από AA- σε A+ με αρνητικές προοπτικές – λόγω των διαρκώς επιδεινούμενων συνθηκών για τη χρηματοδότηση της χώρας και των τραπεζών της και της αργής διαδικασίας μείωσης του ελλείμματός της.

Η Ισπανία εν συνεχεία που αποτελεί την 4η μεγαλύτερη οικονομία της ευρωζώνης και την 5η μεγαλύτερη στην ΕΕ-27 βρέθηκε στο επίκεντρο της προσοχής. Ελλάδα, Ιρλανδία και Πορτογαλία όλες μαζί αποτελούν το 4,8% της οικονομικής δραστηριότητας στην ΕΕ-27, ενώ η Ισπανία από μόνη της το 8,9%. Η Ισπανία ως εκ τούτου διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο για την εξέλιξη της κρίσης, όχι μόνο λόγω του μεγέθους της, αλλά επίσης και λόγω του υψηλού βαθμού διασύνδεσης, της οικονομίας της με τις υπόλοιπες οικονομίες της Ευρωζώνης. Μετά από μια δεκαετία περίοδο υψηλής ανάπτυξης, το 2008 εισήλθε σε μία βαθιά ύφεση. Η περιορισμένη πρόοδος που σημειώθηκε το 2010 εξακολουθούσε να απειλείται από τις εξελίξεις στον χώρο της αγοράς ακινήτων και από το υψηλό χρέος του ιδιωτικού τομέα. Η Ισπανία είχε πολλά δυνατά χαρτιά για να στηρίξει την ανάκαμψη. Η δημοσιονομική κατάσταση πριν από την οικονομική κρίση ήταν θετική, αλλά η επιδείνωση θεαματική: από πλεόνασμα 1,9% του ΑΕΠ το 2007 οδηγείται σε έλλειμμα -11,1% το 2009. Το χρέος της που ήταν χαμηλότερο της Γερμανίας στο 36% του ΑΕΠ το 2007, αυξήθηκε στο 64,4% το 2010.

Το τραπεζικό σύστημα, παρά τους φόβους για έκθεσή του στην προβληματική αγορά ακινήτων, φάνηκε εντυπωσιακά ανθεκτικό στην κρίση, εξαιτίας της αποτελεσματικής εποπτείας και τις ενέργειες της κεντρικής τράπεζας. Σαν αποτέλεσμα η φούσκα στην αγορά των ακινήτων δεν έθιξε τις μεγάλες τράπεζες. Κάτω από την διαρκή πίεση των αγορών, η ισπανική κυβέρνηση έσπευσε να πάρει δραστικά μέτρα για την μείωση του ποσοστού του ελλείμματος κάτω του 3% μέχρι το 2013, συμπεριλαμβανομένων

μειώσεων 5% στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων και προσλήψεις με αναλογία 1 για κάθε 10 αποχωρήσεις. Επιπροσθέτως εξαγγέλθηκαν μέτρα για τον αποδοτικότερο δημοσιονομικό έλεγχο των περιφερειακών κυβερνήσεων.

Για μία μεγάλη χρονική περίοδο οι μεγαλύτερες ανησυχίες στην Ισπανία προέρχονταν από την ανάγκη για προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στις αγορές προϊόντων και στην αγορά εργασίας καθώς και για άμεση αλλαγή του ασφαλιστικού συστήματος. Ο δείκτης της ανεργίας στη Ισπανία αυξήθηκε περισσότερο απότομα από οποιαδήποτε άλλη χώρα του ΟΟΣΑ κατά την περίοδο της κρίσης, αναδεικνύοντας τα διαρθρωτικά προβλήματα της αγοράς εργασίας. Το ισπανικό τραπεζικό σύστημα έχει στενή σχέση και μεγάλη έκθεση στην Πορτογαλία, πράγμα που γεννά ανησυχία στις αγορές. Η Moody's ανακοίνωσε τον Δεκέμβριο ότι μελετά την πιθανότητα αρνητικής αναθεώρησης της αξιολόγησης των ισπανικών τραπεζών.

Τον Φεβρουάριο του 2011 η ισπανική κυβέρνηση συμφώνησε με τα συνδικάτα για την αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης στα 67 χρόνια. Στα τέλη του 2010 η επισφαλής κατάσταση αυτή εξακολουθούσε να παραμένει με αρκετούς αναλυτές να εκτιμούν ότι εκτός του γεγονότος πως οι πόροι του μηχανισμού δεν επαρκούν για τη διάσωση μιας χώρας σαν της Ισπανίας, το κόστος για χώρες όπως η Ιταλία και το Βέλγιο, με τα μεγαλύτερα ποσοστά δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ στην Ευρωζώνη (μετά την Ελλάδα), θα είναι αδύνατο να γίνει ανεκτό. Εξάλλου, η Ιταλία αποτελεί το 12,9% της οικονομικής δραστηριότητας στην ΕΕ-27 και το Βέλγιο το 2,9%. Την ίδια στιγμή ακόμη και οι πιο δυναμικές ευρωπαϊκές οικονομίες δεν έμειναν αλώβητες και ανεπηρέαστες. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα γαλλικά CDS στις 20/12/2010 βρέθηκαν υψηλότερα των αντίστοιχων της Τσεχίας και της Χιλής, με κυριότερη αιτία βάσει των αναλυτών την υψηλή έκθεση των γαλλικών τραπεζών σε χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας. Στα τέλη του 2010 τα σενάρια πλέον έφτασαν μέχρι τη διάσπαση της Ευρωζώνης και τον Ιανουάριο του 2011 τα περιθώρια των CDS έφτασαν στο υψηλότερο σημείο από την αρχή της κρίσης, για να πέσουν στην συνέχεια. Οι επιτυχημένες εκδόσεις ομολόγων από πλευράς Ισπανίας και Πορτογαλίας εγκαινίασαν μια μικρή ανάπαυλα, η οποία βοηθήθηκε από την συνεχιζόμενη φημολογία και τις προσδοκίες για μια συνολική λύση της κρίσης χρέους. Τον Φεβρουάριο του 2011 υποβλήθηκαν οι προτάσεις Γάλλων και Γερμανών για την μελλοντική μορφή της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης, που θα αποτελέσουν θέμα έντονων συζητήσεων. Επομένως φαντάζει να είναι υποχρεωτική η περιγραφή της αντίδρασης των ευρωπαϊκών

κυβερνήσεων στην εξελισσόμενη κρίση και αποκτά ιδιαίτερο βάρος η συνομιλία για τη μελλοντική μορφή της Ευρωζώνης και του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος.

5. Η ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Έχοντας ήδη περιγράψει το ιστορικό των κρίσεων τα τελευταία χρόνια, στο παρόν εδάφιο γίνεται μια ανάλυση σχετικά με το μέλλον του χρηματοοικονομικού συστήματος, της παγκόσμιας οικονομίας, καθώς και της Ευρωζώνης και της Ελλάδας ειδικότερα. Ένα τέτοιο εγχείρημα εμπερικλείει έναν τεράστιο βαθμό δυσκολίας, καθώς η οικονομική κρίση, λειτουργώντας ως ένας ζων οργανισμός επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις περιστάσεις που την περιβάλλουν και συνεπώς είναι αρκετά δύσκολο να προβλέψουμε με μεγάλη σιγουριά, το τι θα επακολουθήσει. Αλλά με βάση τα μέχρι στιγμής δεδομένα, ερμηνεύοντάς τα με προσοχή μπορούμε να είμαστε σε θέση να παρουσιάσουμε μια υπόθεση εργασίας αναφορικά με την μελλοντική πορεία της οικονομικής κρίσης, τόσο παγκοσμίως όσο και στην Ελλάδα.

5.2. ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Η διεθνής χρηματοοικονομική κρίση, η οποία μέχρι στιγμής δεν έχει οριστικά εκλείψει, δημιούργησε ένα κατά πολύ διαφορετικό χρηματοπιστωτικό κόσμο. Εκτός από τις αξιοσημείωτες αλλαγές στον αριθμό, το είδος και τον τρόπο λειτουργίας των επιμέρους χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων (ΧΙ), έκανε γνωστή την ανάγκη οικοδόμησης μιας νέας αρχιτεκτονικής στη δομή και κυρίως στον έλεγχο του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος. Χωρίς αμφιβολία η μεταρρύθμιση του διεθνούς χρηματοοικονομικού τομέα είναι υποχρεωτική, μιας και οι αποτυχίες των συστημάτων ελέγχου και εποπτείας αποτέλεσε έναν σημαντικό λόγο για το ξέσπασμα της κρίσης. Η κρίση έφερε στο φως τα τρωτά σημεία του συστήματος. Στις κυριότερες αδυναμίες περιλαμβάνονται:

- (1) η λειτουργία ενός τεράστιου μη ορατού, ενός «σκιάδους» τραπεζικού συστήματος που, ενώ ήταν στενά συνδεδεμένο με το υπόλοιπο χρηματοπιστωτικό σύστημα, λειτουργούσε στην πράξη χωρίς κανένα εποπτικό έλεγχο,
- (2) Ο ηθικός κίνδυνος από την λειτουργία χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων «πολύ μεγάλων για να αφεθούν να χρεοκοπήσουν» (too big to fail),
- (3) η έλλειψη δυνατότητας αναγνώρισης συστημικών κινδύνων,
- (4) η έλλειψη επαρκούς και υπεύθυνου πλαισίου ελέγχου και εποπτείας ιδίως των μεγάλων χρηματοπιστωτικών ομίλων με διασυννοριακή παρουσία, και τέλος

(5) η ανυπαρξία ενός λειτουργικού και αποτελεσματικού μηχανισμού επίλυσης κρίσεων.

Οι μεταρρυθμιστικές απόπειρες του εποπτικού πλαισίου του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού συστήματος οργανώνονται από την Ομάδα των 20 μεγαλύτερων κρατών (G-20) και ιδίως από το Συμβούλιο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (FSB), το οποίο υπάγεται στην Ομάδα των G-20. Την ίδια στιγμή στις περισσότερες επιμέρους περιοχές του πλανήτη υλοποιούνται παράλληλες τοπικές ρυθμίσεις. Η ΕΕ-27, παίρνοντας μαθήματα από την κρίση, έθεσε σε εφαρμογή ένα νέο πλαίσιο ελέγχου του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος από τον Ιανουάριο του 2011. Αντίστοιχα και στις Η.Π.Α. κρίθηκε αναγκαία μια ριζική αναμόρφωση του κανονιστικού και ελεγκτικού πλαισίου. Οι μεταρρυθμίσεις που ενθαρρύνει το FSB έχουν σαν σκοπό τη δημιουργία ενός πιο υπάκουου και λιγότερο υπερκυκλικού παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, που θα ενισχύει μια πιο ισορροπημένη και διατηρήσιμη οικονομική ανάπτυξη.

Εντός της ίδιας προσπάθειας μεταρρύθμισης, η Επιτροπή της Βασιλείας (Basel Committee on Banking Supervision ή BCBS) μορφοποιεί βελτιωμένους ρυθμιστικούς κανόνες, την αποκαλούμενη Βασιλεία III. Αυτή περιλαμβάνει μέτρα με στόχο την αύξηση της ικανότητας του τραπεζικού συστήματος να απορροφά τις συνέπειες των πιστωτικών και μακροοικονομικών κρίσεων, τη καλύτερευση της διαχείρισης κινδύνου, τη βελτίωση των αρχών της εταιρικής διακυβέρνησης και την ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας. Οι αλλαγές αποσκοπούν στην βελτίωση της αντοχής των χρηματοοικονομικών οργανισμών σε κρίσεις τόσο στο μικροοικονομικό επίπεδο όσο και στο μακροοικονομικό επίπεδο. Στη βάση αυτή, σκοπός είναι να δημιουργηθεί μια ισορροπία μεταξύ, αφενός του επιπέδου των κεφαλαίων που ενισχύει και προωθεί τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα και αφετέρου της αποδοτικότητας και του κόστους του τραπεζικού κλάδου. Στις επιμέρους χώρες, ενδιαφέρουσες είναι οι εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα πρωτίστως στην Ευρωπαϊκή Ένωση και, κατά δεύτερο λόγο, στις Η.Π.Α. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τον Σεπτέμβριο του 2010, μετά από ομοφωνία όλων των κρατών-μελών, υπερψήφισε ένα νέο ρυθμιστικό και εποπτικό πλαίσιο του χρηματοπιστωτικού κλάδου, που τέθηκε σε δράση τον Ιανουάριο του 2011 (European Commission, (2009a), (2009b), Council of the European Union, (2010)).

Το νέο πλαίσιο στην ΕΕ-27 αποτελείται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικού Κινδύνου (European Systemic Risk Board, ESRB), και τρεις καινούριες ελεγκτικές αρχές (European Supervisory Authorities, ESA). Στο ESRB ανατίθεται η μακροπροληπτική εποπτεία. Η κύρια δραστηριότητα του ESRB θα είναι ο η εύρεση και ο εντοπισμός, η παρακολούθηση και η αξιολόγηση των πιθανών κινδύνων για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που προκαλούνται από το μακροοικονομικό περιβάλλον, όπως επίσης και από τις εξελίξεις στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Στην περίπτωση που κάποιος κίνδυνος κρίνεται ως σημαντικός, το ESRB θα εκδίδει προειδοποιήσεις και θα κάνει συστάσεις. Οι ESAs θα λειτουργούν σαν δίκτυο και σε συνεργασία με τους υπάρχοντες εθνικούς επόπτες. Οι ESAs θα παρέχουν συντονισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έτσι ώστε να προωθήσουν και να ενισχύσουν την εναρμόνιση των κανονισμών, την αποτελεσματική και συνεπή εποπτεία και επιβολή των κανόνων. Οι ESAs δεν θα απασχολούνται με την εποπτική λειτουργία επί καθημερινής βάσης. Αυτή η εργασία θα γίνεται από τους εθνικούς επόπτες, που έχουν τη σχετική εξειδίκευση και βρίσκονται επιτόπου. Επίσης εντός της Ε.Ε. προβλέπεται να σχηματιστεί μία Κοινή Επιτροπή για τον συντονισμό των παραπάνω νέων εποπτικών αρχών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αποσαφηνίσουμε, ότι εναρμόνιση δεν σημαίνει υποχρεωτικά ότι η νομοθεσία σε όλες τις χώρες θα είναι ίδια, αλλά ότι θα ακολουθούν κάποιες βασικές κοινές αρχές. Θα είναι μια μάλλον χρονοβόρα και δύσκολη διαδικασία, από τις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών της Ε.Ε., η αναγνώριση και η εξάλειψη των διαφορών που παραβιάζουν αυτές τις κοινές αρχές. Οι ESAs θα προσφέρουν τις τεχνικές προδιαγραφές για αυτήν την δραστηριότητα. Ένα ενιαίο ευρωπαϊκό σύνολο κανόνων θα παρέχει μια κοινή νομική βάση για την ελεγκτική λειτουργία των ESAs, εξασφαλίζοντας την σταθερότητα, την ισότιμη μεταχείριση, μικρότερο κόστος κανονιστικής συμμόρφωσης αλλά και θα απαλείψει την δυνατότητα κανονιστικού arbitrage.

Αλλαγές επίσης γίνονται και στις Η.Π.Α. Εκεί, τον Ιούλιο του 2010 ψηφίστηκε ο νόμος για τη μεταρρύθμιση της Wall Street και την προστασία των καταναλωτών (Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act), γνωστός ως Dodd-Frank από τα επίθετα των δύο πολιτικών που τον σχεδίασαν. Ο νόμος αυτός επιφέρει μεταρρυθμίσεις στον σκελετό του εποπτικού και ελεγκτικού μηχανισμού του χρηματοοικονομικού τομέα στις Η.Π.Α. επειδή ενισχύει τη διαφάνεια και αυξάνει τον έλεγχο και την εποπτεία σε εκείνα τα χρηματοοικονομικά ιδρύματα που διευρύνουν το

συστημικό κίνδυνο. Διευρύνει το φάσμα υλοποίησης των κανόνων και της εποπτείας περιλαμβάνοντας φορείς και παράγοντες της αγοράς που μέχρι πρόσφατα δρούσαν εκτός του πλαισίου: επενδυτικούς συμβούλους, αμοιβαία κεφάλαια υψηλού κινδύνου (hedge funds), επενδυτικές τράπεζες, κ.ά. Με απλά λόγια θέτει υπό καθεστώς ελέγχου και εποπτείας το σκιώδες τραπεζικό σύστημα, καθώς επιβάλλει σε νέους και παλιούς εποπτικούς φορείς να υποβάλλουν αναφορές, στο Κογκρέσο για την πορεία των εργασιών τους. Η ολοκληρωτική εφαρμογή του νόμου θα απαιτήσει αναμφίβολα ένα εύλογο χρονικό διάστημα μιας και προϋποθέτει πλήθος μελετών, αποφάσεων, και συμπληρωματικών διατάξεων.

5.3. Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Εκτός των επερχόμενων μεταβολών στο παγκόσμιο χρηματοοικονομικό σύστημα, σπουδαίες αλλαγές παρουσιάζονται και στις οικονομίες των χωρών του πλανήτη. Τα τελευταία χρόνια, φαίνεται ολοένα και πιο ξεκάθαρα η αύξηση της οικονομικής δύναμης των αναπτυσσόμενων χωρών. Στο Διάγραμμα 10 περιγράφεται ενδεικτικά η πορεία του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής από τις αρχές του 2005 έως τα τέλη του 2010 σε Η.Π.Α., Ευρωζώνη, Ιαπωνία, Τουρκία, Ινδία και Κίνα. Παρατηρούμε χωρίς έκπληξη τη στασιμότητα που παρουσιάζεται στις αναπτυγμένες περιοχές, αλλά και την ταυτόχρονη γρήγορη άνοδο στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, ιδιαίτερα την Κίνα. Αυτή η διαφοροποίηση θεωρείται ότι θα συνεχιστεί και τα επόμενα χρόνια κυρίως μετά τη οικονομική κρίση, η οποία έπληξε κυρίως τον Δυτικό κόσμο.

Η διεθνής κρίση έχει σαν αποτέλεσμα τη γρήγορη μετατόπιση της οικονομικής δύναμης προς την Ασία και τη Λατινική Αμερική, αφού καθιλώνει τις Δυτικές σε μια περίοδο εύθραυστης ανάπτυξης. Σήμερα όλες οι εκτιμήσεις συγκλίνουν στο γεγονός ότι μπαίνουμε σε μια περίοδο χαμηλότερης παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης από ό,τι την περίοδο που μας οδήγησε στην κρίση. Πέρα από τις όποιες διαφορές στο διεθνές οικονομικό και χρηματοοικονομικό σύστημα, υπάρχουν σημαντικοί λόγοι που αναμένεται να οδηγήσουν σε πτώση τους ρυθμούς ανάπτυξης όπως η αναμενόμενη άνοδος των πραγματικών επιτοκίων, η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική και η αποκατάσταση των παγκόσμιων ανισορροπιών.

5.4. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ

Η κρίση της Ευρωζώνης παρουσιάστηκε ως αποτέλεσμα της διεθνούς κρίσης διότι η τελευταία ευαισθητοποίησε τις αγορές στο πρόβλημα του υπέρ-δανεισμού. Η Ευρωζώνη, όμως, δεν έχει δανειστεί περισσότερα από το Ηνωμένο Βασίλειο, τις Η.Π.Α. ή την Ιαπωνία (βλέπετε προηγούμενο Διάγραμμα 4.1). Ωστόσο, περιλαμβάνει χώρες όπως η Ελλάδα, που τα δημοσιονομικά τους εκτροχιάστηκαν. Κατά τη διάρκεια του 2010, οι αγορές σταδιακά αντιλήφθηκαν ότι οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών της Ευρωζώνης είναι μεγάλες όσον αφορά την ευημερία του δημοσιονομικού τους κλάδου αλλά και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας τους. Σιγά σιγά η συνοχή της Ευρωζώνης άρχισε να αμφισβητείται.

Η κρίση στην Ευρωζώνη φανέρωσε το δίλημμα της επιθυμητής μορφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης: θα μείνει η Ευρωπαϊκή Ένωση όπως είναι δηλαδή ως ένας διακυβερνητικός οργανισμός ή θα πάρει έναν ομοσπονδιακό χαρακτήρα σε θέματα οικονομικής πολιτικής; Οι περισσότερες χώρες, μεταξύ των οποίων και η Γερμανία θεωρούν ότι η Ένωση πρέπει να διατηρήσει την διακυβερνητική της μορφή αν και πιθανόν πιο ενισχυμένη. Αυτός είναι και ο λόγος που από την αρχή της κρίσης στην Ευρωζώνη, η στάση των ευρωπαϊών πολιτικών αποδείχτηκε, τηρουμένων των περιστάσεων, ιδιαίτερα χαλαρή. Οι πολιτικές ηγεσίες ήταν ολοφάνερο ότι έτρεχαν με καθυστέρηση πίσω από τις εξελίξεις στις αγορές και δεν μπόρεσαν να πάρουν την πρωτοβουλία των ενεργειών με αποτέλεσμα την ακόμα μεγαλύτερη ανασφάλεια των αγορών και την αύξηση των επιτοκίων της ευρωπαϊκής Περιφέρειας.

Η οικονομική κρίση έκανε σαφές ότι η Ευρωζώνη παραμένει μια νομισματική ένωση χωρών χωρίς επαρκή δημοσιονομικό συντονισμό και συνεργασία. Το Σύμφωνο Ανάπτυξης και Σταθερότητας δεν κατάφερε να επιφέρει την απαιτούμενη και προσδοκώμενη δημοσιονομική πειθαρχία στην Ένωση. Κατά την δεκαετία του 1990 ελέγχθη ότι η σταθερότητα της Ευρωζώνης θα βασιζόταν σε δύο άξονες: την ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Ο πρώτος άξονας τα κατάφερε. Ο δεύτερος απέτυχε, όχι μόνον επειδή ορισμένα κράτη όπως η Ελλάδα, δεν ακολούθησαν το Σύμφωνο εκ του ασφαλούς, δηλαδή χωρίς να τους επιβληθούν ποινές, αλλά κυρίως επειδή η ίδια η Γερμανία δεν ακολούθησε τους κανόνες όταν χρειάστηκε. Παραδείγματος χάριν η Γερμανία μαζί με τη Γαλλία αγνόησαν το Σύμφωνο το 2003, όταν η ύφεση στις οικονομίες τους έκανε κοινωνικά μη αποδεκτή μια δημοσιονομική

συρρίκνωση. Τόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όσο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επέτρεψαν στις δύο χώρες να μειώσουν τα δημοσιονομικά ελλείμματά τους μέσα σε δύο έτη αντί του ενός έτους που προβλέπεται μέσα στο Σύμφωνο. Επίσης βάσει της Διαδικασίας Υπερβολικού Ελλείμματος (Excessive Deficit Procedure) του Σύμφωνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, η υπέρβαση του ορίου ελλείμματος (3% του ΑΕΠ) σημαίνει αυτόματα χρηματικά πρόστιμα για όσες χώρες που δεν λαμβάνουν μέτρα για τη μείωση του. Τέτοιες ποινές δεν επιβλήθηκαν ούτε στις δύο χώρες – αλλά ούτε και στην Ελλάδα το 2010 – γιατί θεωρήθηκαν ότι θα επιδείνωναν την ήδη δυσχερή οικονομική τους θέση. Η ενισχυμένη διακυβερνητική συνεργασία απαιτεί τη δημιουργία ενός αξιόπιστου μηχανισμού κινήτρων, που από τη μια μεριά πρέπει να επιβάλλει στις επιμέρους χώρες την τήρηση σχεδόν μηδενικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων και από την άλλη οφείλει να μην τις καταδικάζει με υπέρογκα επιτόκια δανεισμού.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 25-26 Μαρτίου 2010, αποφάσισε την ευθύνη για συγκεκριμένες προτάσεις δημιουργίας ενός νέου μηχανισμού διακυβερνητικής συνεργασίας να την αναλάβει η επιτροπή (Task Force), με μέλη τους υπουργούς Οικονομικών των 27 χωρών, την ΕΚΤ και με επικεφαλής τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, κ. Herman Van Rompuy. Η επιτροπή έφερε στη δημοσιότητα τις τελικές προτάσεις της τον Οκτώβριο του 2010. Λίγο πιο πριν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στα τέλη Σεπτεμβρίου 2010, στηριζόμενη στα γενικά συμπεράσματα της επιτροπής Van Rompuy, παρουσίασε έξι πιο συγκεκριμένες προτάσεις για την ενδυνάμωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας στην Ευρωζώνη.

Οι προτάσεις διαπραγματεύονταν την αναγκαστική ετήσια μείωση του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ για τις χώρες των οποίων το χρέος υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ, την υιοθέτηση δημοσιονομικών στόχων ακόμα και σε χώρες που δεν παρουσιάζουν μεγάλα ελλείμματα, αυτόματες χρηματοοικονομικές κυρώσεις με βάση αντικειμενικό κανόνα δημοσιονομικής εκτροπής, οι οποίες για να αντιστραφούν (και όχι να επιβληθούν) απαιτούν ψηφοφορία στην ΕΕ, έλεγχο των ετήσιων προϋπολογισμών της κάθε χώρας από την υπόλοιπη ΕΕ, ακόμα και Διαδικασία Υπερβολικών Εξωτερικών Ελλειμμάτων με κυρώσεις. Οι εισηγήσεις αυτές δεν προϋπέθεταν αλλαγή στη Συνθήκη και έγιναν αποδεκτές από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 28ης και 29ης Οκτωβρίου 2010, το οποίο έδωσε χρονικό περιθώριο έως τον Ιούνιο του 2011 για την πλήρη ανάλυση και εξειδίκευση τους.

Στο ίδιο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, οι αρχηγοί των κρατών-μελών συναποφάσισαν τη θέσπιση ενός μόνιμου μηχανισμού στήριξης ο οποίος θα είχε στόχο διαφυλάξει την χρηματοοικονομική ισορροπία της Ευρωζώνης, αφού ο μηχανισμός που είχε συμφωνηθεί τον προηγούμενο Μάιο θα έληγε το 2013. Στο μεσοδιάστημα που ακολούθησε μεταξύ των δύο Ευρωπαϊκών Συμβουλίων Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου 2010, η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης στην Ιρλανδία και ο φόβος ότι αυτή μπορεί να μεταδοθεί και σε άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου (Πορτογαλία και Ισπανία) αναζωπύρωσαν την κουβέντα για

- την κεντρική έκδοση ευρωομολόγων (E-bonds) σε συνδυασμό με τη δημιουργία του Μηχανισμού Στήριξης, και
- την πιθανολογούμενη παρέμβαση της ΕΚΤ για την παροχή της αναγκαίας ρευστότητας στις αγορές.

Η προοπτική του ευρωομολόγου, συναντά αντιρρήσεις, με το σκεπτικό ότι η αποδοχή κοινού επιτοκίου για όλα τα κράτη ανεξάρτητα της υγείας των μακροοικονομικών και δημοσιονομικών μεγεθών τους, μειώνει το έρεισμα συμμόρφωσης των προβληματικών χωρών. Η ιδέα θα μπορούσε να επανέλθει στο τραπέζι των συζητήσεων όταν θα έχει διασφαλιστεί η αποφυγή ανισορροπιών μέσω της δόμησης ενός σχετικού μηχανισμού. Πάντως, οφείλεται να τονιστεί ότι το EFSF ουσιαστικά εκδίδει ευρωομόλογα όταν δανείζεται από τις αγορές. Άρα, τα ευρωομόλογα ήδη υπάρχουν και κυκλοφορούν, αλλά σε μικρές ποσότητες.

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου του 2010, οι αρχηγοί των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβεβαίωσαν ότι ο νέος Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης θα αντικαταστήσει από το 2013 το υπάρχον πλαίσιο στήριξης (European Financial Stability Facility (EFSF) & European Financial Stabilization Mechanism (EFSM)), που θα παραμείνει σε λειτουργία μέχρι τον Ιούνιο του 2013 (πίνακας 5.1 παρακάτω). Αναγκαία συνθήκη για τη δημιουργία του νέου μηχανισμού είναι η τροποποίηση της Συνθήκης της Λισσαβόνας απαλλαγμένη όμως από τη χρονοβόρα και πολιτικά απρόβλεπτη προσφυγή σε δημοψηφίσματα.

Το Ιανουάριο 2011, η συζήτηση επικεντρώθηκε στο μέλλον της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης καθώς και στην επινόηση ενός συνολικού πλάνου οριστικής επίλυσης του προβλήματος χρέους. Διάφορες προτάσεις, εισηγήσεις και εναλλακτικές λύσεις δημοσιοποιήθηκαν που περιελάμβαναν εκτός από την επιμήκυνση του χρέους προς τον μηχανισμό στήριξης, και τη μείωση του επιτοκίου. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 4ης

Φεβρουάριου 2011, όλοι οι ευρωπαίοι ηγέτες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να ενισχυθεί περαιτέρω ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής των κρατών-μελών της Ευρωζώνης, ιδιαίτερα όσον αφορά την ανταγωνιστικότητά τους. Παρουσιάστηκε η πρόταση της Γερμανίας και της Γαλλίας για τη μελλοντική μορφή της Ευρωζώνης. Σαν αντάλλαγμα για την επιπλέον ενίσχυση του EFSF και την εγκατάσταση μόνιμου μηχανισμού επίλυσης κρίσεων χρέους, οι δύο χώρες ζήτησαν μια ουσιαστικότερη παρακολούθηση, εναρμόνιση και συντονισμό των πολιτικών που καθορίζουν την ουσιαστική σύγκλιση και την ανταγωνιστικότητα, μέσω της υιοθέτησης ενός Συμφώνου Ανταγωνιστικότητας. Ήδη το Von Rompuy Task Force έθετε κανόνες επί του δημοσιονομικού χρέους και του ελλείμματος, τους οποίους στήριζαν τα επιπλέον μέτρα του Συμφώνου Ανταγωνιστικότητας.

Πίνακας 5.1: Βασικά Χαρακτηριστικά Ευρωπαϊκών Μηχανισμών Στήριξης

	Σημερινό EFSM	Σημερινό EFSF	ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΟ ESM
Διαδικασία Έγκρισης Μηχανισμού	ECOFIN, ενισχυμένη πλειοψηφία	Eurogroup, απαιτεί έγκριση από τα εθνικά κοινοβούλια των χωρών-μελών	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, τροποποίηση της Συνθήκης της Λισσαβόνας (έγκριση από εθνικά κοινοβούλια των κρατών - μελών για τροποποίηση της Συνθήκης)
Ημερομηνία Ενεργοποίησης Μηχανισμού	Από 5/2010	8/2010 - 6/2013	Μόνιμος μηχανισμός που θα ενεργοποιηθεί από 1/1/2013. Θα αντικαταστήσει τους δύο υπάρχοντες μηχανισμούς.
Μέγεθος	€ 80 δισ	€ 440 δισ	Δεν έχει καθορισθεί ακόμη
Παροχή Χρηματοδότησης - Εγγυήσεων	Προϋπολογισμός ΕΕ, Έκδοση διμερών δανείων	Χώρες της Ευρωζώνης, Έκδοση Ομολόγων EFSF	Δεν έχει καθορισθεί ακόμη
Σε ποιους απευθύνεται	Σε όλα τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης	Σε όλα τα μέλη της Ευρωζώνης	Σε όλα τα μέλη της Ευρωζώνης
Διαδικασία ενεργοποίησης του Μηχανισμού	ECOFIN, ενισχυμένη πλειοψηφία, μετά από κοινή πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της ΕΚΤ	Eurogroup, ομόφωνη απόφαση, μετά από κοινή πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της ΕΚΤ και του ΔΝΤ	Ομόφωνη απόφαση των χωρών μελών της Ευρωζώνης
Προτεραιότητα εξόφλησης χρέους έναντι τρίτων	Εξόφληση κατά προτεραιότητα, ανώτερο μόνο το ΔΝΤ	Δεν υπάρχει προτεραιότητα: Ότι ισχύει για τους ιδιώτες πιστωτές	Εξόφληση κατά προτεραιότητα, ανώτερο μόνο το ΔΝΤ, Εισαγωγή Ρητρών Συλλογικής Δράσης (Collective Action Clauses) συνεπών με τις αντίστοιχες ρήτρες των Η.Π.Α. και του Ηνωμένου Βασιλείου

Σημείωση: EFSM: European Financial Stabilization Mechanism, EFSF: European Financial Stability Facility, ESM: European Stability Mechanism

Πηγή: Euro Weekly, Συμπεράσματα Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Δεκεμβρίου 2010

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

6.1. ΟΙ ΒΑΘΥΤΕΡΕΣ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Οι βαθύτερες αιτίες του ελληνικού οικονομικού και κοινωνικού προβλήματος³⁹, θα πρέπει να αναζητηθούν σε χαρακτηριστικά της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης με μακροχρόνιο ορίζοντα.

Η ολοκληρωμένη μελέτη της πολιτικής οικονομίας της Ελληνικής κοινωνικής ανάπτυξης φέρει στο φως πέντε κυρίως (πίνακας 6.1 παρακάτω) βαθύτερους λόγους υπεύθυνους για την Ελληνική οικονομική εξέλιξη: Οι λόγοι αυτοί έχουν πρωταρχική ύπαρξη, μη σχετιζόμενοι μεταξύ τους (ως αίτιο και αιτιατό μέσω κοινών γενεσιουργών αιτιών) και ανήκουν σε διαφορετικές σφαίρες ανθρώπινης δραστηριότητας.

Πίνακας 6.1: Οι βαθύτερες αιτίες του οικονομικού και κοινωνικού προβλήματος

1	Θεσμικό υπόβαθρο 1.1 Ειδικά χαρακτηριστικά πολιτισμικού υπόβαθρου 1.2 Συσκότιση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας 1.3 Πολιτικοί θεσμοί και αναδιοργάνωση οικονομικών θεσμών
2	Οι κοινοί πόροι (γη, περιβάλλον) ως κύρια πηγή πλούτου
3	Ο ηθικός κίνδυνος στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και η θεσμική αδυναμία στην Ε.Ε.
4	Η μακροχρόνια επιλογή της διεύρυνσης του δημόσιου τομέα ως μέσο απορρόφησης του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού
5	Υψηλά επίπεδα συστηματικού κινδύνου

Πηγή: Π.Ε Πετράκης (2011) “*Η ελληνική Οικονομία και η κρίση: Προκλήσεις και προοπτικές*”, Αθήνα: εκδόσεις Quaestor, σελ.339

Οι βαθύτερες αιτίες του κοινωνικού και οικονομικού προβλήματος της Ελλάδας έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά τα οποία προσδίδουν σημαντικότητα στη διαμόρφωση της μονιμότητας και της επαναληπτικότητας του Ελληνικού προβλήματος:

- 1 Έχουν μακροχρόνια διάσταση (προέρχονται από τη γέννηση του Ελληνικού κράτους) και ουσιαστικά χαρακτηρίζουν την ύπαρξη του κοινωνικού και οικονομικού σχηματισμού της Ελληνικής επικράτειας.
- 2 Έχουν καθολική επίδραση σε όλο το φάσμα λειτουργίας της κοινωνίας και οικονομίας.

³⁹ Π.Ε Πετράκης (2011), *Η ελληνική Οικονομία και η κρίση: Προκλήσεις και προοπτικές*, Αθήνα: εκδόσεις Quaestor, σελ.339-340.

- 3 Έχουν σημαντική επίδραση στην κοινωνία και την οικονομία, με την έννοια ότι δεν αφορούν δευτερεύουσες δραστηριότητες περιθωριακού χαρακτήρα, αλλά υπεισέρχονται στον πυρήνα της οικονομικής δραστηριότητας και αφορούν το μεγαλύτερο όγκο αυτής.
- 4 Αφορούν τις εναπομείνουσες εισροές της μεγέθυνσης ή του Συνολικού Παράγοντα Παραγωγικότητας (Total Productivity Factor) με αποτέλεσμα:
 - a. Να καθορίζουν την αποτελεσματικότητα των βασικών εισροών μεγέθυνσης.
 - b. Να προσδιορίζουν τα χαρακτηριστικά του βασικού μοντέλου λειτουργίας της οικονομίας. Έτσι ενώ πρόκειται για ένα μοντέλο με βασικά χαρακτηριστικά λειτουργίας καπιταλιστικού συστήματος, φέρει τελικά ιδιόμορφα χαρακτηριστικά, προσδίδοντας του ιδιότητες οι οποίες δεν του επιτρέπουν να αντιδρά με προσαρμοστικότητα στην οικονομική πολιτική.
- 5 Ορισμένες διαστάσεις των βαθύτερων αιτιών αφορούν και τη διαθέσιμη ποσότητα των βασικών συντελεστών μεγέθυνσης:
 - a. Τα χαρακτηριστικά του πολιτισμικού υπόβαθρου έχουν (αρνητική) επίπτωση στη γεννητικότητα και ενδεχομένως στην ανάγκη διατύπωσης μιας παραγωγικής μεταναστευτικής πολιτικής.
 - b. Ορισμένα χαρακτηριστικά έχουν επίπτωση και στη διαθεσιμότητα κεφαλαίου ως πρωτογενή παράγοντα μεγέθυνσης. Έτσι η μακροχρόνια επιλογή της διατήρησης της δημόσιας απασχόλησης σε υψηλά επίπεδα, η ύπαρξη υψηλού συστηματικού κινδύνου (κόστος κεφαλαίου) και οι επιπτώσεις ηθικού κινδύνου στη λειτουργία των διεθνών κεφαλαίων, έχουν άμεση σχέση με την προσφορά κεφαλαίων στην Ελληνική οικονομία.

Στο 6.2 υποκεφάλαιο περιγράφονται ορισμένες εξωτερικές συνθήκες και ειδικότερα ο ηθικός κίνδυνος στη διαχείριση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος και τα χαρακτηριστικά του γενικότερου εξωτερικού οικονομικού περιβάλλοντος.

6.2. Ο ΗΘΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΣΤΗΝ Ε.Ε

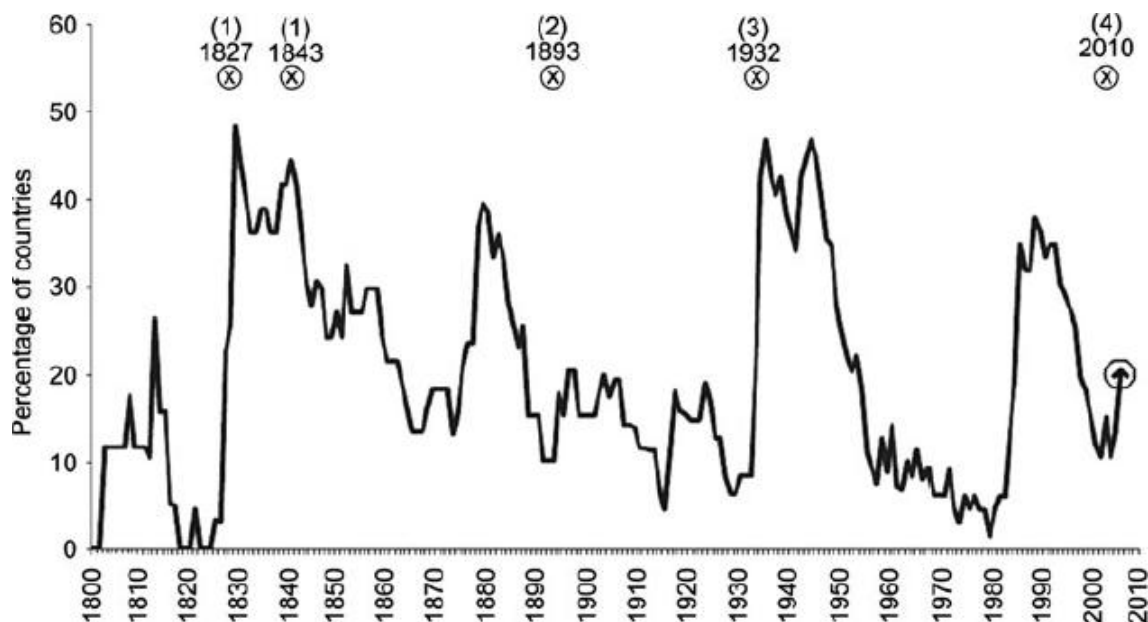
Έκπληξη ίσως να αποτελεί το γεγονός ότι παράγοντες με εξωτερική προέλευση, περικλείονται στις βαθύτερες αιτίες του Ελληνικού οικονομικού και κοινωνικού προβλήματος, με την ερμηνεία ότι προκαλεί απορία πώς είναι δυνατό μια εξωτερική συνθήκη να αποτελεί αιτία σε μακροχρόνια διάσταση για τις εσωτερικές εξελίξεις μιας χώρας.

Ο εξωτερικός παράγοντας ευθύνεται για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος το οποίο προσφέρει ευκαιρία σε μόνιμες παθολογικές καταστάσεις της Ελληνικής οικονομίας να μετατρέπονται σε μείζοντα περιστατικά κρίσεων. Επιπρόσθετα φαίνεται ότι οι τακτικά επαναλαμβανόμενες μείζονες εθνικές κρίσεις έχουν αυτοτελή αρνητικό χαρακτήρα αιτιότητας όσον αφορά στις αναπτυξιακές προϋποθέσεις της Ελληνικής κοινωνίας. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι παρουσιάζουν μια περιοδικότητα πενήντα με εξήντα ετών και συνεπώς δεν αφήνουν κάποια χρονική περίοδο ανεμπόδιστης ανάπτυξης.

Οι εργασίες που έγιναν από τους Reinhart και Rogoff (2009, 2010) αλλά και του τμήματος Δημοσίων Οικονομικών του ΔΝΤ (Abbas et al., 2010), προσφέρουν μια παρόμοια μακροπρόθεσμη οπτική εξέλιξης των χρηματοοικονομικών κρίσεων. Οι Reinhart και Rogoff συζητάνε τις κρίσεις αυτές ως εθνικές κρίσεις πτώχευσης ή καταστάσεις κοντά στην πτώχευση του εξωτερικού χρέους μίας χώρας, που περιλαμβάνουν την πτώχευση της κυβέρνησης είτε λόγω δικών της χρεών είτε λόγω χρεών του ιδιωτικού τομέα που ήταν δημοσιονομικά ελλειμματικός.

Σύμφωνα με τους Reinhart και Rogoff (2008), από το 1800 μέχρι το 2010 πέντε είναι τα περιστατικά σε παγκόσμιο επίπεδο. Το πρώτο περιστατικό είναι κατά τη περίοδο των Ναπολεόντειων πολέμων, το δεύτερο τη περίοδο από τη δεκαετία του 1820 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1840, το τρίτο περιστατικό ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970 και διήρκησε δύο δεκαετίες, το τέταρτο ξεκίνησε από την μεγάλη ύφεση του 1930 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1950, όταν και πάλι σχεδόν οι μισές χώρες αδυνατούσαν να αποπληρώσουν τα χρέη τους, σε παγκόσμιο επίπεδο και τέλος η κρίση χρέους των αναδυόμενων νοικοκυριών των δεκαετιών του 1980 και του 1990. Σε αυτό το σημείο θα προσθέσουμε το περιστατικό της κρίσης του 2008-2010, δεδομένου ότι πολλές ανεπτυγμένες χώρες παρουσίασαν προβλήματα υπερχρέωσης (Ισλανδία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Μ. Βρετανία και ΗΠΑ). Αυτό το περιστατικό συμβολίζει το παρακάτω Διάγραμμα 6.1 με την ένδειξη .

Διάγραμμα 6.1: Ποσοστά χωρών⁴⁰ σε κατάσταση πτώχευσης ή αναδιάρθρωσης του χρέους

Πηγή: Reinhart και Rogoff, (2008)

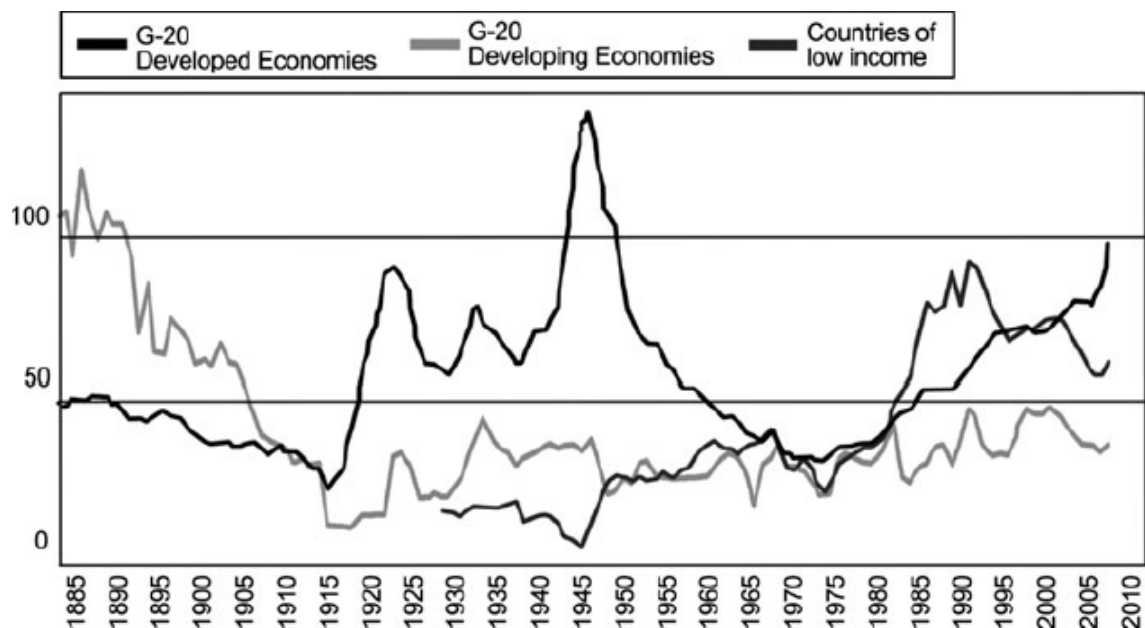
Σύμφωνα με τους Bulow και Rogoff (1990)⁴¹, Mauro et al., (2006) και Reinhart και Rogoff (2008), οι οικονομικοί λόγοι δημιουργίας των διεθνών αυτών κρίσεων θα πρέπει να αναζητηθούν σε παγκόσμιους οικονομικούς παράγοντες, όπως είναι οι τιμές των προϊόντων και η τιμή του κεφαλαίου (επιτόκια) στις βασικές παγκόσμιες οικονομίες.

Κατά των Abbas et al. (2010) δίνεται μια μακροπρόθεσμη εικόνα στην οποία το μέτρο της απεικόνισης είναι ο λόγος χρέους προς το ΑΕΠ για ομάδες χωρών (G-20 ανεπτυγμένες, αναπτυσσόμενες και χαμηλού εισοδήματος όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα 6.2 παρακάτω.

⁴⁰ Η ανάλυση (διάγραμμα 6.1) περιλαμβάνει χώρες που αντιπροσωπεύουν το 90% του παγκόσμιου ΑΕΠ.

⁴¹ Bulow, J. and K. Rogoff (1990), 'Cleaning Up Third-World Debt Without Getting Taken to the Cleaners,' *Journal of Economic Perspectives*, vol 4:3, pp.1-42.

Διάγραμμα 6.2: Χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ για ανεπτυγμένες, αναδυόμενες και χαμηλού εισοδήματος χώρες (1880-2009)

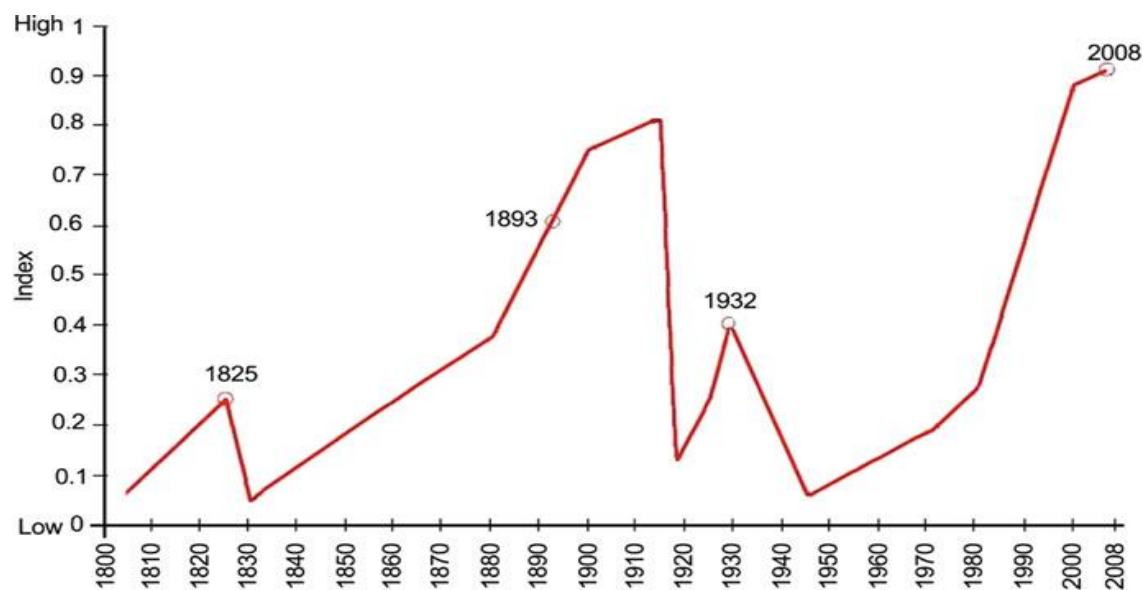

Πηγή: Abbas et al, (2010)

Οι Reinhart και Rogoff, (2008, p.155), έχουν προχωρήσει περισσότερο και διαπίστωσαν ότι:

«περίοδοι υψηλής κινητικότητας του διεθνούς κεφαλαίου έχουν επανειλημμένα οδηγήσει σε διεθνείς οικονομικές τραπεζικές κρίσεις»

Διάγραμμα 6.3: Κινητικότητα κεφαλαίου 1800-2007

Πηγή: Reinhart και Rogoff (2008)

Μία αλληλουχία γεγονότων που σχετίζονται με τις κρίσεις έχει προκύψει από την έρευνα των Reinhart και Rogoff, (2010), πάνω στη μακροπρόθεσμη οπτική των χρηματοοικονομικών κρίσεων.

- 1 Τα ιδιωτικά και τα δημόσια χρέη αυξάνονται ως μια πρόμη ένδειξη της επερχόμενης κρίσης.
- 2 Οι τραπεζικές κρίσεις (εγχώριες και διεθνείς) εμφανίζονται ή συνοδεύουν τις δημοσιονομικές κρίσεις.
- 3 Το δημόσιο χρέος διογκώνεται υπερβολικά συνήθως αποκαλύπτοντας «κρυμμένα επί μέρους δημόσια χρέη»

Οι τακτικές επαναλαμβανόμενες μείζονες εθνικές κρίσεις έχουν σημαντική ευθύνη για το ίδιο το οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα της Ελλάδας. Ο λόγος για τον οποίο συμβαίνει αυτό αναφέρεται στη σχέση μεταξύ του χρέους και της μεγέθυνσης. (Reinhart και Rogoff (2010)). Φαίνεται ότι η σχέση του χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ ανέρχεται πάνω από το 90%, το μέσο ποσοστό μεγέθυνσης μικραίνει αρκετά περισσότερο από 1%. Οι κύριοι λόγοι αυτής της κατάστασης αναφέρονται σε ζητήματα λειτουργίας των χρηματοδοτικών ροών, δημοσιονομικού βάρους, μειωμένων δημοσιονομικών δαπανών κτλ. Σχετικά με την Ελλάδα, αξίζει να σημειωθεί ότι λόγω των επανειλημμένων εθνικών κρίσεων η Ελληνική οικονομία παρέμεινε αποκλεισμένη επί δεκαετίες από τις διεθνείς χρηματαγορές. Η εισροή κεφαλαιακών πόρων βρισκόταν υπό περιορισμό.

Η θεσμική αδυναμία της Ε.Ε αποτελεί ίσως τη σοβαρότερη πηγή προβλημάτων. Ο τρόπος λειτουργίας και λήψης αποφάσεων έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαχείριση της Ελληνικής και Ευρωπαϊκής κρίσης. Ως πηγή προβλήματος δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στο έλλειμμα πολιτισμικής και επικοινωνιακής συνοχής που παρατηρείται στην Ε.Ε. Το πρόβλημα των διαφορετικών γλωσσών και νοοτροπιών και το ζήτημα των διαφορών στα επικρατούντα πολιτισμικά στερεότυπα είναι πηγές προβλημάτων.

6.3. ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τα δραματικά γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου εγκαινίασαν τη πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα η οποία σημαδεύτηκε αρχικά από μια παγκόσμια πολιτική και μετά από μια παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση, που αντιστοιχί της δεν είχε βιώσει ο μεταπολεμικός κόσμος. Η υψηλή μόχλευση, η υποτίμηση των κινδύνων στη συμπεριφορά των επενδυτών αλλά κυρίως των επενδυτικών τραπεζών και πολλών άλλων χρηματοοικονομικών μεσαζόντων με την επιθυμία για γρήγορο κέρδος, αποτέλεσαν συνδυασμός παραγόντων από όπου ξεκίνησε η χρηματοοικονομική κρίση.

Οι παράγοντες αυτοί προκάλεσαν φούσκες στις αγορές ακινήτων και σε πλειάδα περίπλοκων χρηματοοικονομικών προϊόντων, που αντί να διαφοροποιούν τον κίνδυνο, τον απέκρυβαν. Η οικονομική κρίση έπληξε κυρίως τον δυτικό κόσμο γιατί στις χώρες αυτές παρατηρήθηκαν φούσκες, ενώ παράλληλα οι αμερικανικές και ευρωπαϊκές τράπεζες ήταν αυτές οι οποίες είχαν επενδύσει πάνω σε τοξικά προϊόντα. Η κρίση έκανε την εμφάνισή της πρώτα στη διατραπεζική αγορά τον Αύγουστο του 2007 και στη συνέχεια κλιμακώθηκε με την κατάρρευση της επενδυτικής τράπεζας Lehman Brothers και την ταχεία διάσωση το Σεπτέμβριο του 2008 της πολυεθνικής ασφαλιστικής εταιρείας AIG.

Η χρηματοοικονομική κρίση μετατράπηκε σε οικονομική κρίση όταν οι τράπεζες μείωσαν τους δανεισμούς προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, μιας και η μείωση των κεφαλαίων τους από τις ζημιές στην αξία των περιουσιακών τους στοιχείων, επέφερε με την σειρά της αναγκαστική μείωση του μεγέθους του ενεργητικού τους ώστε να διατηρηθεί η κεφαλαιακή τους επάρκεια. Αυτή η εξέλιξη έγινε ιδιαίτερα εμφανής στη χρηματοδότηση του διεθνούς εμπορίου, το οποίο μειώθηκε κατακόρυφα στο τελευταίο τρίμηνο του 2008 και το πρώτο τρίμηνο του 2009.

Όλος ο πλανήτης επηρεάστηκε από τα γεγονότα αυτά, διότι όλος ο πλανήτης είναι πλέον συνδεδεμένος με στενές εμπορικές σχέσεις. Οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες έτρεξαν να προστατεύσουν τις χώρες τους με επεκτατικές πολιτικές. Οι πολιτικές ήταν ιδιαίτερα επιθετικές και ξέφυγαν από τα στενά όρια της καθιερωμένης αντικυκλικής πολιτικής. Τα δημοσιονομικά πακέτα στήριξης για τη διάσωση των τραπεζών ιδρυμάτων και της οικονομικής δραστηριότητας ήταν πάρα πολλά, ενώ οι νομισματικές αρχές με προεξέχουσα τη Fed, καινοτόμησαν με νέες ευρηματικές

προτάσεις παροχής ρευστότητας. Τελικά οι αρχές κατάφεραν να αποφύγουν μια βαθειά και μακρόχρονη ύφεση.

Στις αναπτυγμένες οικονομίες, το έτος 2010 ήταν έτος σταθεροποίησης και μικρής ανάκαμψης, ενώ στις αναπτυσσόμενες, ήταν έτος σημαντικής αύξησης των ρυθμών ανάπτυξης. Παρά την ανάκαμψη, ο δυτικός κόσμος ακόμα και σήμερα βρίσκεται αντιμέτωπος με τις συνέπειες της κρίσης, με τον ευάλωτο χρηματοοικονομικό τομέα, με την υψηλή μόχλευση των κρατών, με τα υψηλά πραγματικά επιτόκια και με τις προκρίσεις ανισορροπίες να συνεχίζουν να υπάρχουν σε διεθνές επίπεδο. Λογικά λοιπόν, την επόμενη δεκαετία η οικονομική ανάπτυξη των αναπτυγμένων κρατών προβλέπεται να είναι μικρότερη σε σύγκριση με αυτή που συνηθίσαμε στη δεκαετία πριν την κρίση, ενώ η πολιτικοοικονομική δύναμη δείχνει να μετατοπίζεται προς τις αναπτυσσόμενες χώρες γρηγορότερα από πριν. Συγχρόνως, υπό την σκέπη των G-20⁴² χωρών και την παλαιότερη ομάδα των κρατών της Βασιλείας, μεταρρυθμίζεται το διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα και το κανονιστικό του πλαίσιο, ούτως ώστε στο μέλλον να εμφανίζεται περισσότερο σταθερό, λιγότερο μοχλευμένο, περισσότερο ευαίσθητο στους κινδύνους και, γενικότερα, λιγότερο επιρρεπές σε εξάρσεις.

Εκτός από την κρίση, η δεκαετία που πέρασε χαρακτηρίστηκε επίσης και από ένα άλλο σημαντικό συμβάν που ήταν το πείραμα του ενιαίου νομίσματος στην Ευρώπη. Το ευρώ έφερε πολλαπλά κέρδη στην οικονομική συνεργασία των κρατών της ΕΕ-16, η οικονομική πρόοδος ήταν ταχεία και χωρίς ιδιαίτερους κραδασμούς, ενώ ο στόχος της σταθερότητας των τιμών από την κοινή κεντρική τράπεζα, την ΕΚΤ, επετεύχθη. Η ανάπτυξη όμως, αποδείχτηκε αποκλίνουσα, με τον Ευρωπαϊκό Νότο να χάνει σε ανταγωνιστικότητα και τον Βορρά να κερδίζει. Έτσι παρατηρούμε από τη μία ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών στον Νότο, πλεονάσματα στον Βορρά, και με το

⁴² Η G20 περιλαμβάνει 19 χώρες και την Ευρωπαϊκή Ένωση:

 Argentina	 France	 Japan	 South Africa
 Australia	 Germany	 Mexico	 Turkey
 Brazil	 India	 Republic of Korea	 United Kingdom
 Canada	 Indonesia	 Russia	 United States
 China	 Italy	 Saudi Arabia	 The European Union

Πηγή: G2012 Mexico, “Members”, G20, (2012). Διαθέσιμο: <http://www.g20.org/index.php/en/members> (18/09/012).

σύνολο της Ευρωζώνης με μηδενικό ή ελαφρώς πλεονασματικό ισοζύγιο απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο.

Το 2010 το κοινό νόμισμα πιέστηκε με δριμύτητα από τις αγορές, που ήταν ιδιαίτερα ευαίσθητοποιημένες από την προηγούμενη χρηματοοικονομική κρίση και απαιτούσαν υψηλά ασφάλιστρα κινδύνου. Με έναυσμα το δημοσιονομικό πρόβλημα της Ελλάδας και το δραματικό αδιέξοδο της οικονομίας της, οι αγορές αντιλήφθηκαν ότι η ενιαία νομισματική πολιτική στην Ευρωζώνη στηρίχτηκε σε ένα ανολοκλήρωτο δημοσιονομικό οικοδόμημα. Σαν συνέπεια πολλά αμοιβαία κεφάλαια με τεράστιους πόρους υπό διαχείριση, αρνούμενα να κατανοήσουν το πολιτικό διακύβευμα της ενωμένης Ευρώπης, είτε προσπαθούσαν να αποφύγουν την έκθεση σε ευρωπαϊκό ρίσκο είτε επένδυναν τα κεφάλαιά τους με καθαρά οικονομοτεχνικά κριτήρια στην πιθανότητα διάλυσης της Ευρωζώνης. Η προηγούμενη παγκόσμια οικονομική κρίση μεταλλάχτηκε σε μια βαθιά κρίση συνοχής της Ευρωζώνης.

Στη διάρκεια του 2010, οι πολιτικές ηγεσίες στις χώρες της Ευρωζώνης εμφανίστηκαν να τρέχουν πίσω από τα γεγονότα, χωρίς να μπορούν να συμφωνήσουν στο εύρος της απαιτούμενης διακυβερνητικής συνεργασίας. Η ροή των εξελίξεων δεν πρέπει να εκπλήσσει, αφού από τη μια μεριά οι αγορές θέλουν αποτελέσματα εδώ και τώρα, και από την άλλη η πολιτική κουλτούρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση απαιτεί συναίνεση και ομοφωνία. Με καθυστέρηση λοιπόν το Μάιο, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έσωσαν την Ελλάδα από τη χρεοκοπία, παρέχοντας τριετές δάνειο €110 δις, και στη συνέχεια δημιούργησαν ένα κοινό ταμείο ύψους €750 δις με λήξη το 2013 για πιθανή βοήθεια σε οποιαδήποτε χώρα της Ευρωζώνης την χρειαστεί.

Τον Φεβρουάριο του 2011 οι Ευρωπαίοι ηγέτες επέκτειναν τον συντονισμό των πολιτικών. Οι κύριοι χρηματοδότες της Ευρωζώνης, που είναι η Γερμανία και η Γαλλία, με διαπραγματευτικό όπλο τη μεγέθυνση του EFSF και το βαθμό ευελιξίας του ώστε να αντιμετωπίζει κρίσεις, επιμένουν σε ένα Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας για τις χώρες της Ευρωζώνης, που να περιέχει κοινά αποδεκτούς περιορισμούς στην πολιτική μισθών και εισοδημάτων, το ασφαλιστικό ή τη φορολογική πολιτική. Η Ελλάδα δεν διεκδικεί ιδιαίτερα εύσημα για τη δεκαετία της παραμονής της στην Ευρωζώνη. Με στόχο την είσοδό μας στην Ευρωζώνη καταφέραμε και μειώσαμε τον πληθωρισμό και περιορίσαμε τα δημοσιονομικά ελλείμματα. Απολαύσαμε έτσι χαμηλά πραγματικά επιτόκια και άνθηση των επενδύσεων και της κατανάλωσης.

Η προηγούμενη απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος και η έξοδος του στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή μαζί με το πιο υγιές δυναμικό του ελληνικού επιχειρηματικού κόσμου είχαν δώσει μια νέα αυτοπεποίθηση στη χώρα μας. Όμως, μετά την επιτυχία της εισόδου στην Ευρωζώνη και τη σκληρή δουλειά για την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, επαναπαυτήκαμε. Η Ελλάδα όχι μόνον δεν προχώρησε σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, που ήταν για την οικονομία της μέσα στην ΟΝΕ μια πολιτική-μονόδρομος, αλλά απεναντίας, σταδιακά φούσκωσε το κράτος με δαπάνες και υπαλλήλους, χωρίς αντίστοιχη βελτίωση των υπηρεσιών του. Τα εσωτερικά και εξωτερικά ελλείμματα επιδεινώθηκαν.

Το 2009 η κατάσταση έφτασε στο απροχώρητο, αφού καταλήξαμε να λειτουργούμε με ένα κράτος του οποίου οι δαπάνες ήταν 41% υψηλότερες από τα έσοδα, δηλαδή κατά €36 δις ή 15,6% του ΑΕΠ! Γι' αυτό και οι δανειστές μας, όταν το αντελήφθησαν στο τέλος του 2009, αρνήθηκαν να μας δανείσουν παραπάνω. Η άρνηση της αγοράς μάς επέβαλε πάραυτα να συνειστούμε και έσπρωξε τα υπόλοιπα μέλη της Ευρωζώνης να μας δανείσουν αυτά, φοβούμενα μεταξύ άλλων ότι μια χρεοκοπία της Ελλάδος θα κατακρήμιζε τις τράπεζές τους, που στα χαρτοφυλάκια τους έχουν τα περισσότερα ελληνικά ομόλογα.

Στην Ελλάδα το 2010 ξεκίνησε μια μεγάλη προσαρμογή, με γνώμονα τη σταδιακή μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και την αναμόρφωση των δομών της οικονομίας. Η οικονομία δεν μπορεί πλέον να κινείται στη βάση της προ-ΟΝΕ εξυγίανσης και το 2020 το κράτος αναμένεται να αποτελεί το ένα τρίτο της οικονομίας από το ήμισυ που ήταν το 2009. Η πρόκληση είναι συνεπώς μεγάλη, καθώς ο ιδιωτικός τομέας καλείται να συμπληρώσει το κενό της σταδιακής απόσυρσης του δημόσιου τομέα από την παραγωγή υπηρεσιών, χωρίς ταυτόχρονες σημαντικές παράπλευρες απώλειες στην απασχόληση και το βιοτικό επίπεδο. Πράγματι, το κράτος εκλογικεύει σταδιακά τη λειτουργία του, μειώνοντας τη σπατάλη και τη γραφειοκρατία και προχωρώντας σε σοβαρές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις (ασφαλιστικό, εργασιακό, δημοσιονομικό, κλειστά 65 επαγγέλματα, παραοικονομία, κλπ.). Ο ιδιωτικός τομέας καλείται να γίνει πιο εξωστρεφής και περισσότερο ανταγωνιστικός με έμφαση την ποιότητα των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών, αλλά και ο δημόσιος τομέας πιο λειτουργικός. Βεβαίως, η αλλαγή στη δομή της οικονομίας και η αλλαγή κουλτούρας στον πληθυσμό παίρνουν χρόνο. Χρειάζεται υπομονή και ελαφρά αισιοδοξία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναστασάτος, Τ. (2010), “Οι επιπτώσεις στο Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα από την Υπαγωγή της Ελλάδας στον Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΔΝΤ”, *Eurobank Research, Οικονομία & Αγορές*, Τόμος V, Τεύχος 2, Απρίλιος.

Βαβούρας, Σ. Ιωάννης. (2005), *Η οικονομική Πολιτική*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.

Γκότσης, Χ. (1990), *Οικονομική Πολιτική*, Πειραιάς: Εκδόσεις Α. Σταμούλης.

Δημοπούλου, Γ.Δ. (1998), *Μακροοικονομική Θεωρία: Θεωρία και Πολιτική εισοδήματος, απασχολήσεως και τιμών*, Αθήνα: εκδόσεις Athens University of Economics and Business.

Διαμαντόπουλος, Θ & all. (1987), *Η Ελλάδα σε Κρίση*, Αθήνα: Εκδόσεις Ροές.

Δρακάτος Γ.Κωνσταντίνος. (1988), *Η Ελληνική Οικονομία σε κρίση*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Εγκυκλοπαίδεια *Επιστήμη και Ζωή*. (2009), Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηακώβου, Τόμος 15 σελ.373.

Λιαργκόβας Παναγιώτης. (1992), *Σταθεροποιητικά προγράμματα: η εμπειρία της Ελλάδας και άλλων Ευρωπαϊκών χωρών*, Αθήνα: Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών.

Μαλλιάρη, Δ. & Αναστασάτος, Τ. (2010), “Η Δυναμική του Ελληνικού Δημοσίου Χρέους και Γιατί η Χρεοκοπία Δεν Αποτελεί Επιλογή”, *Eurobank Research, Οικονομία & Αγορές*, Τόμος V, Τεύχος 1, Φεβρουάριος.

Μούσης Νίκος. (2003), *Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μπαμπινιώτης Γ. (2005), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας.

Μπένος Ε. Θεοφάνης. (1996), *Θεωρία Χρήματος*, Αθήνα: εκδόσεις Γ. Μπένου.

Νάσκου, Π. Περράκη. (2005), *Το δίκαιο των διεθνών οργανισμών: Η θεσμική δομή*, Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Πανηγυράκης, Γ. (2001), *Σύγχρονη Διοικητική Δημοσίων Σχέσεων*, Αθήνα: Εκδόσεις Μπένου.

Πανταζίδης, Στέλιος. (2002), *Μακροοικονομικές εξελίξεις και Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα, Από τη Μεταπολίτευση Μέχρι την Ένταξη στην ΟΝΕ (1975-2000)*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Παπαρηγόπουλος, Κ. (2000), *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, том. 16, σελ. 395.

Πετράκης, Π.Ε. (2011), *Η Ελληνική Οικονομία και η Κρίση: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Εκδόσεις Quaestor.

Πουρναράκης, Ε. (2004), *Διεθνής Οικονομική: Μια εισαγωγική Προσέγγιση* Αθήνα: Εκδόσεις Πουρναράκης Ευθύμιος.

Προδρομίδη, Π. Κυπριανού. (2003), *Αρχές Οικονομικής Πολιτικής* Αθήνα: Εκδόσεις Ε. Μπένου.

Σαμπανιώτης, Θεοδόσης. (2010), “Η περίπτωση της Αργεντινής. Αίτια της χρεοκοπίας του 2001 & σύγκριση με Ελλάδα”, *Eurobank research, Οικονομία και Αγορές, vol.5, No 3*.

Τσουλφίδης, Λευτέρης. (2004), *Ιστορία Οικονομικής Θεωρίας και Πολιτικής*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Φερτάκη, Ευθ.Βασιλείου. (1976), *Η εν Ελλάδι Μεταπολίτευσις: Επίκαιρα οικονομικά και κοινωνικά θέματα*, Αθήνα: εκδόσεις Γ. Μαυρογιώργης & Κ. Πουρνατζής.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abbas, A. Belhocine, N. ElGanainy, A. Horton, M. (2010), *A historical public debt database*. Int.Monetary Fund, IMF Work, Pap. 10/245.

Aglietta, M. (2009), *10-1 ουσιαστικές απαντήσεις σε 10-1 ερωτήματα του Pierre Luc Seguillon*, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Alogoskoufis, G. (1995), “The two faces of Janus: Institutions, Policy Regimes and Macroeconomic Performance in Greece”, *Economic Policy* 20, pp. 149-192.

Attinasi, Maria-Grazia. Checherita, Cristina and Nickel, C. (2009), “What explains the surge in euro area sovereign spreads during the financial crisis of 2007-2009?”, *European Central Bank*, Working Paper Series, No 1131, December.

Barrios, S. Iversen, P, Lewandowska M. and Setzer, R. (2009), “Determinants of intra-euro area government bond spreads during the financial crisis”, *European Commission*, *European Economy*, Economic Paper 338, November.

Baylis, John and Smith, Steve (2007), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Bulow, J. and Rogoff, K. (1990), “Cleaning Up Third-World Debt Without Getting Taken to the Cleaners”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.4, No.3, pp. 1-42.

Demirguc-Kunt Asli & Enrica Detraciache, (1998), “The determinants of banking crises in developing and developed countries”, *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No 1.

De Grauwe, P. (2001), *Τα οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης*, Αθήνα: Παπαζήσης.

European Commission, (2009a), “Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Community macro prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board”, COM (2009) 499 final, Brussels, September 23.

European Commission, (2009b), “Communication from the Commission: European Financial Supervision”, COM (2009), 252 final, Brussels, May 27.

European Commission, (2010a), “Report on Greek Government Deficit and Debt Statistics,” COM (2010), 1 final, Brussels, January 8.

European Commission, (2010b), “Definitive adoption of the European Union’s general budget for the financial year 2010”, *Official Journal of the European Union*, Volume 53.

European Commission, (2010c), “The Economic Adjustment Programme for Greece. Second Review – autumn 2010”, *European Economy*, Occasional Papers 72.

European Council, (2010), “Internal security strategy for the European Union: Towards a European security model”, Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, pp.31.

Fink, S. (1986), *Crisis Management: Planning for the Inevitable*, New York: American Management Association.

Friedman, Milton and Schwartz, Jacobson Anna, (1963), *A Monetary History of the United States, 1867-1960*, USA: Εκδόσεις Princeton University Press.

Heywood Andrew, (2007), *Πολιτικές Ιδεολογίες*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Jackson, Robert & Sorensen, George, (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Kaminsky, G.L. (2003), “Varieties of Currency crisis”, *NBER*, working paper NO 10193.

Kash, Toby, J & Darling, John, R. (1998), “Crisis management: prevention, diagnosis and intervention”, *Leadership & Organization Development Journal*, 185.

Keynes, Maynard John, (2001), *Γενική Θεωρία της Απασχόλησης του Τόκου και του Χρήματος*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Landes, David S. (1998), *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor*, New York: Εκδόσεις W.W. Norton.

Lauterbach, B., Uri Ben-Zion, (1993), “Stock Market Crashes and the Performance of Circuit Breakers: Empirical Evidence”, *The Journal of Finance*, Vol.48, No 5, pp. 1909-1925.

Mauro, P. Nathan, S. Yishay, Y. (2006), *Emerging markets and financial globalization: sovereign bond spreads in 1870–1913 and today*, London: Oxford University Press.

Minsky, H.P. (1972), “Financial stability revisited: the economic of disaster”, *Board of Governors of the Federal Reserve System*, Vol. 3, pp.95-136.

Mishkin, F.S. (1991), “Anatomy of a financial crisis”, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 3934.

Mishkin, F.S. (1992), “Anatomy of a financial crisis”, *Journal of evolutionary Economics*, Vol.2 pp. 115-130.

Mishkin, S.F. (1996), “Understanding Financial Crises” *A Developing Country Perspective*, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 5600.

Mitroff, I.Ian, Anagnos Gus, (2001), *Managing Crises Before They Happen: What Every Executive and Manager needs to Know about Crisis Management*, New York: εκδόσεις Amacom.

Nugent, Neil, (2004), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

O’Connor, J. (1973, 1977), *Η Οικονομική Κρίση του Κράτους*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Reinhart, C.F.-Rogoff, K.S. (2008), “Is the 2007 US subprime crisis so different? An international historical comparison”, *American Economic Review: Paper & Proceedings*, Vol 98, No 2, pp.1-10

Reinhart, C. M. & Rogoff, K. S. (2008), “This Time is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crises” *NBER*, Working Paper No. 13882, March.

Reinhart, C., Rogoff K. (2009), *This time is different: eight centuries of financial folly*, USA: Princeton University Press.

Reinhart, C., Rogoff K. (2010), “From financial crash to debt crisis”, *NBER*, Working Paper No 15795, March.

Sharpe, William F. (1963), “A Simplified Model for Portfolio Analysis”, *Management Science*, 9:2, pp: 277-293.

ΠΗΓΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Βιλιάρδος Βασίλης, “Η χρεοκοπία της Αργεντινής”, *Απόδημος*, 03 Ιανουαρίου 2010.

Διαθέσιμο :

http://www.apodimos.com/arhra/2010/Jan/ARGENTINH_H_XREOKOPIA_THS_ARGENTINHS/index.htm (10 Μαρτίου 2012).

Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης, “Κυβερνήσεις από το 1909 έως σήμερα”, *Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης*. Διαθέσιμο: <http://www.ggk.gov.gr/?p=1287>, (31/08/2012).

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.). Διαθέσιμο:

<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE> (21/07/2012).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, “Economic and Financial Affairs”. Διαθέσιμο:

http://ec.europa.eu/economy_finance/focuson/crisis/index_en.htm (09/02/2012).

Θεοδώρου, Κ. Θεόδωρος, “Η οικονομική κρίση”, *alfavita.gr*, Ιούλιος 2009. Διαθέσιμο :

http://www.alfavita.gr/artra/art13_7_9_0703.php (20/08/2012).

Μαρμάρου, Γιάννα, “Flash back στις οικονομικές κρίσεις: Από το 1929 μέχρι σήμερα, η ιστορία επαναλαμβάνεται...”, *En Thesis*, 19 Μαΐου 2008. Διαθέσιμο:

http://www.enthesis.net/index.php?option=com_content&view=article&id=259:enthesis5147&catid=4:internationaleconomy&Itemid=3.

Τράπεζα της Ελλάδος, “Εκδόσεις και Μελέτες”, Διαθέσιμο:

<http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Publications/default.aspx> (09/02/2012)

Υπουργείο Οικονομικών, “Οικονομικά Στοιχεία: Δελτία Δημόσιου Χρέους”.

Διαθέσιμο:

<http://www.minfin.gr/portal/el/resource/contentObject/contentTypes/genericContentResourceObject,fileResourceObject,arrayOfFileResourceTypeObject/topicNames/publicDebtBulletin/resourceRepresentationTemplate/contentObjectListAlternativeTemplate> (15/03/2012).

Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ψηφιακό Σχολείο, “Οικονομικές Διακυμάνσεις – Πληθωρισμός – Ανεργία”, *Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων*.

Διαθέσιμο: <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C117/130/944,3464/> (15.03.2012).

Eurostat, “European Debt Crisis”, *Bloomberg*, 31 December 2012,

Διαθέσιμο: <http://www.bloomberg.com/> (20/08/2012)

EuroWeeklyOnline. Διαθέσιμο: <http://www.euroweeklynnews.com/virtual-papers?start=160> (20/08/2012).

G2012 Mexico, “Members”, G20, (2012). Διαθέσιμο:

<http://www.g20.org/index.php/en/members> (18/09/012).

International Monetary Fund, *Data and Statistics*, Διαθέσιμο :

<http://www.imf.org/external/data.htm> (20/08/2012).

Mussa, Michael. (2002d). “Argentina and the Fund: From Triumph to Tragedy”.

Washington: *Institute for International Economics*. Online:

http://bookstore.iie.com/merchant.mvc?Screen=PROD&Product_Code=343.

(10/03/2012).

OECD iLibrary, *Statistics*, Διαθέσιμο: <http://www.oecd-ilibrary.org/statistics>

(15/06/2012).